

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN KOMŞULARIYLA OLAN
SİYASİ İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK
İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

M. Büşra ARSLAN

0950Y72105

İstanbul, 2011

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE’NİN KOMŞULARIYLA OLAN
SİYASİ İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK
İLİŞKİLERİNE ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

M. Büşra ARSLAN

0950Y72105

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan ALKİN

İstanbul, 2011

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek Lisans Öğrencisi M. Büşra Arslan'ın "Türkiye'nin Komşularıyla Olan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans tezi olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

Adı- Soyadı

İmza

Tez Danışmanı :

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

Ülkelerin kimlik ve kültür olarak yakın oldukları, ortak geçmiş paylaştıkları kendi çevrelerindeki ülkelerle ticaret yapmaları daha az tanıdıkları ve kendilerine uzak ülkelere nispeten daha kolay ve önemlidir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumu, tarihsel ve kültürel geçmişi ve komşu ülkelerle olan ilişkileri, ona geniş bir coğrafyada ekonomik alan yaratma fırsatı vermiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin komşuları ile olan siyasi ilişkileri ve bu ilişkilerin ekonomik ilişkiler üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda Türkiye'nin en çok ticaret yaptığı ülkelerin Türkiye'ye komşu ülkeler olduğu (İran, Rusya) , en az ticaret yaptığı ülkelerin ise Türkiye'ye herhangi bir sınırı bulunmayan ülkeler olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

Countries close to the identity and culture as they are, they share a common history that the countries to trade their own circles of acquaintances and less important to them more easily and relatively far away countries.

Turkey's geographical location, historical and cultural past and their relations with neighboring countries, has given him the opportunity to create a wide area of economic geography.

In this study, Turkey's economic relations with its neighbors on the political relations and these relations were investigated. As a result of this research is Turkey's largest trading countries neighboring Turkey, the countries (Iran, Russia), at least in the countries to Turkey's trade were countries without any limit.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Özet(Abstract).....	iii
Tablo Listesi.....	vii
Şekil Listesi.....	viii
Kısaltmalar.....	ix
GİRİŞ.....	1
I. JEOPOLİTİK KONUM ve TÜRKİYE’NİN KONUMU.....	3
1.1. Jeopolitik Konum ve Jeostratejik Önem	3
1.2. Türkiye’nin Jeopolitik Konumu	4
II. TÜRKİYE’NİN KOMŞULARI.....	6
2.1. Türkiye’nin Komşuları.....	6
2.2. Türkiye’nin Komşuları ile Siyasi ve Ticari İlişkilerine Genel Bakış.....	7
III. TÜRKİYE’NİN KOMŞULARI İLE OLAN İLİŞKİLERİ	8
3.1. Batı Komşuları	8
3.1.1. Yunanistan	8
3.1.1.1. Yunanistan’ın Temel Göstergeleri.....	9
3.1.1.2. Türkiye – Yunanistan Siyasi İlişkileri	10
3.1.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Yunanistan Siyasi İlişkileri.....	11
3.1.1.4. Türkiye – Yunanistan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi	16
3.1.2. Bulgaristan	19
3.1.2.1. Bulgaristan’ın Temel Göstergeleri.....	20
3.1.2.2. Türkiye – Bulgaristan Siyasi İlişkileri.....	20
3.1.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye –Bulgaristan Siyasi İlişkileri.....	21
3.1.2.4. Türkiye – Bulgaristan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi.....	23
3.2. Doğu Komşuları.....	26
3.2.1. Gürcistan.....	27
3.2.1.1. Gürcistan’ın Temel Göstergeleri.	28
3.2.1.2. Türkiye – Gürcistan Siyasi İlişkileri.....	28
3.2.1.3. Türkiye – Gürcistan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi.....	32

3.2.2. Ermenistan	34
3.2.2.1. Ermenistan'ın Temel Göstergeleri.....	35
3.2.2.2. Türkiye – Ermenistan Siyasi İlişkileri.....	36
3.2.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Ermenistan Siyasi İlişkileri	38
3.2.2.4. Türkiye – Ermenistan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi	39
3.2.3. Azerbaycan	41
3.2.3.1. Azerbaycan Temel Göstergeleri	42
3.2.3.2. Türkiye – Azerbaycan Siyasi İlişkileri	43
3.2.3.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Azerbaycan Siyasi İlişkileri.....	43
3.2.3.4. Türkiye – Azerbaycan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi.....	45
3.3. Güney Komşuları	48
3.3.1. Suriye.....	49
3.3.1.1. Suriye'nin Temel Göstergeleri	50
3.3.1.2. Türkiye – Suriye Siyasi İlişkileri	50
3.3.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Suriye Siyasi İlişkileri.....	53
3.3.1.4. Türkiye – Suriye Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi	54
3.3.2. İran	57
3.3.2.1. İran'ın Temel Göstergeleri.....	58
3.3.2.2. Türkiye – İran Siyasi İlişkileri.....	58
3.3.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – İran Siyasi İlişkileri	60
3.3.2.4. Türkiye – İran Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi	62
3.3.3. Irak	65
3.3.3.1. Irak'ın Temel Göstergeleri	66
3.3.3.2. Türkiye – Irak Siyasi İlişkileri.....	66
3.3.3.3. Türkiye – Irak Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi	68
3.4. Kuzey Komşuları.....	69
3.4.1. Rusya.....	70
3.4.1.1. Rusya'nın Temel Göstergeleri	71
3.4.1.2. Türkiye – Rusya Siyasi İlişkileri	71
3.4.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Rusya Siyasi İlişkileri ...	72
3.4.1.4. Türkiye – Rusya Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi	75
3.4.2. Romanya	77
3.4.2.1. Romanya'nın Temel Göstergeleri	78
3.4.2.2. Türkiye – Romanya Siyasi İlişkileri	79
3.4.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Romanya Siyasi İlişkileri	80
3.4.2.4. Türkiye – Romanya Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi.....	81

3.4.3. Ukrayna	82
3.4.3.1. Ukrayna'nın Temel Göstergeleri	83
3.4.3.2. Türkiye – Ukrayna Siyasi İlişkileri.....	84
3.4.3.3. Türkiye – Ukrayna Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi	86
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	95

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Türkiye – Yunanistan İkili Ticareti (2000-2010).....	19
Tablo 2. Türkiye – Bulgaristan İkili Ticareti (2000-2010).....	26
Tablo 3. Türkiye – Gürcistan İkili Ticareti (2000-2010)	34
Tablo 4. Türkiye – Ermenistan İkili Ticareti (1992-2004)	41
Tablo 5. Türkiye - Azerbaycan İkili Ticareti (2000-2010).....	48
Tablo 6. Türkiye – Suriye İkili Ticareti (2000-2010).....	57
Tablo 7. Türkiye – İran İkili Ticareti (2000-2010)	65
Tablo 8. Türkiye – Irak İkili Ticareti (2003-2010)	69
Tablo 9. Türkiye – Rusya İkili Ticareti (2000-2010).....	77
Tablo 10. Türkiye – Romanya İkili Ticareti (2000-2010).....	82
Tablo 11. Türkiye – Ukrayna İkili Ticareti (2000-2010)	88

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Türkiye'nin Komşuları	6
Şekil 2. Yunanistan Ülke Haritası	9
Şekil 3. Bulgaristan Ülke Haritası	19
Şekil 4. Gürcistan Ülke Haritası	27
Şekil 5. Bakü –Tiflis – Ceyhan Boru Hattı	29
Şekil 6. Bakü – Kars – Tiflis Demiryolu Hattı	30
Şekil 7. Güney Kafkas Boru Hattı	31
Şekil 8. Ermenistan Ülke Haritası	35
Şekil 9. Azerbaycan Ülke Haritası.....	42
Şekil 10. Suriye Ülke Haritası	49
Şekil 11. İran Ülke Haritası.....	57
Şekil 12. Irak Ülke Haritası	65
Şekil 13. Rusya Federasyonu Ülke Haritası	70
Şekil 14. Romanya Ülke Haritası.....	78
Şekil 15. Ukrayna Ülke Haritası	83

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BAB	:	Batı Avrupa Birliği
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Kararı
BOP	:	Büyük Ortadoğu Projesi
BTC	:	Bakü – Tiflis –Ceyhan
CENTO	:	Central Treaty Organisation
CIA	:	Central Intelligence Agency
çev.	:	Çeviren
DEİK	:	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
der.	:	Derleyen
ed.	:	Editör
GAP	:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GDAÜ	:	Güney Doğu Avrupa Ülkeleri
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

İGEME	:	İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İSO	:	İstanbul Sanayi Odası
İTO	:	İstanbul Ticaret Odası
KBMG	:	Kişi Başı Milli Gelir
KEK	:	Karma Ekonomik Komisyon
KEİ	:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KOBİ	:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KTO(1)	:	Konya Ticaret Odası
KTO(2)	:	Kayseri Ticaret Odası
NATO	:	North Atlantic Trade Organization
OKK	:	Ortaklık Konseyi Kararı
PASOK	:	Panhelenik Sosyalist Hareket
PKK	:	Partiya Karkerên Kurdistan
RF	:	Rusya Federasyonu
s.	:	Sayfa
SCP	:	Güney Kafkas Boru Hattı
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TABDC	:	Turkish-Armenian Business Development Council
TİKA	:	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TPAO	:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

21. yüzyılın genç ve dinamik devletlerinden olan Türkiye Cumhuriyeti, uluslararası ilişkiler platformunda yürüttüğü politikalar açısından değerlendirildiğinde, sahip olduğu konjonktür olarak önemli bir konuma sahiptir. Özellikle Türkiye'nin son yıllarda izlemeye başladığı dış politikada güvenlik, istikrar, refah kuşağı tesis edilmesi, siyasi diyalog zeminini güçlendirmek, ekonomik ilişkileri pekiştirmek, farklı kültürler arasında karşılıklı anlayışı teşvik etmek yoluyla barışçıl ve istikrarlı bir küresel düzenin kurulmasına katkıda bulunma, pozitif diplomasi, Türkiye'nin küresel sorunlarla baş eden "küresel aktör" olma niyeti ve komşularla sıfır sorun politikası onu bu noktaya getiren önemli araçlardandır.

Özel konum bir ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu doğrudan etkilemektedir. Ülkelerin dünya platformu üzerindeki konumları ile gelişmişlik ve etkinlikleri bakımından sıkı bir bağlantı vardır. Dünyada ve bulunduğu bölgede önemli bir ülke olan Türkiye, komşularıyla ekonomik, siyasal ve kültürel yönden köklü ilişkilere sahiptir. Bu ilişkilerin kökleri tarihin derinliklerine kadar uzanır.

Türkiye, gerek siyasi, gerek ekonomik açıdan bir dünya devleti olmak hedefi çerçevesinde, öncelikle bölgesindeki konumunu siyasi ve ekonomik açıdan güçlendirmek durumundadır. Bu çerçevede, komşuları ile ekonomik ve ticari ilişkilerinin geliştirilmesine de büyük önem vermektedir.

Uluslararası rekabetin her geçen gün arttığı globallaşan dünya ekonomisine uyum sağlamak ve güçlü bir dış ticaretle dünya ticaretinden daha fazla pay alabilmek ancak bölgesel ekonomik sistemlerle mümkün olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, serbest piyasa ekonomisi ve dış pazarlara açılma yolunda özellikle 1980'li yıllardan itibaren uyguladığı politikalar sonunda, başta Avrupa olmak üzere, dünya pazarlarında kayda değer bir yere sahip olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin, komşuları ile ekonomik ve ticari ilişkileri arzu edilen seviyeye de ulaşamamıştır.

Türkiye'nin gelişmiş ülkelere göre sınır komşuları ile ticaretini etkileyen önemli bir nokta , gelişmiş ülkelerin çevrelerindeki ülkelerin de belirli bir seviyenin üzerinde bulunuyor olmasıdır. Türkiye'nin çevresindeki ülkeler gelişmekte olan ülkeler olduğundan , hatta doğusunda bulunan ülkeler gelişmemiş olduğundan bu ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirmek son derece zor olmaktadır.

Komşu ülkelerle yaşanan ikili sorunların veya bizzat bu ülkelerin kendi iç sorunlarının, Türkiye'nin gerek komşularıyla gerek diğer bölge ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerini olumsuz etkilediği açıktır. Dış etkiler olarak tanımlanabilecek bu zorluklar yanında, Türkiye'nin kendi iç ekonomik çalkantılarından kaynaklanan sorunlar da komşular ile ticareti etkilemektedir. Türkiye son yıllarda, bu olumsuzlukları bir ölçüde aşarak, komşuları ile ekonomik ve ticari ilişkilerini , siyasi gelişmelerin etkilerinden bağımsız olarak artırmak yönünde özel bir gayret göstermektedir.

Bu çalışmada Türkiye'nin kara ve deniz sınır komşusu ülkeler ile olan siyasi ilişkileri ve siyasi ilişkilerin ticari ilişkileri üzerindeki etkileri, tablo ve grafiklerle destekli olarak üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde Türkiye'nin jeopolitik konumu ve önemi, ikinci bölümde Türkiye'nin komşuları ve üçüncü bölümde Türkiye'nin bu komşularla siyasi ilişkileri, soğuk savaş sonrası siyasi ilişkileri ve komşular arası siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkilerine etkileri incelenecektir.

I. JEOPOLİTİK KONUM ve TÜRKİYE’NİN KONUMU

Bu bölümün birinci kısmında ilk olarak jeopolitik ve jeostratejik kavramlarının tanımı yapılarak, Türkiye’nin jeostratejik önemi açıklanacaktır. Bölümün ikinci kısmında ise Türkiye’nin jeopolitik konumu incelenecektir.

1.1. Jeopolitik Konum ve Jeostratejik Önem

Herhangi bir ülkenin ekonomik, coğrafi konum ve yapısı, yer altı ve yer üstü kaynakları, iklim özellikleri diğer dünya ülkeleriyle olan ilişkilerinde büyük rol oynar. Bunları inceleyen bilim dalına "jeopolitik" denir. Jeostrateji ise barış ve savaş dönemlerindeki mücadelelerde coğrafi unsurların etkilerini ve ilişkilerini inceleyerek stratejik güçleri belirten ve stratejik hedefleri araştıran bir bilim dalıdır.¹ Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada yeni gelişmeler ve özellikle savaş teknolojisinde değişimler olsa dahi jeo-stratejik önem yerini korumaktadır.

Türkiye, bulunduğu konum ve barındırdığı zenginlikleriyle jeopolitik önemi oldukça fazla bir ülkedir. Türkiye’nin dünya üzerindeki coğrafi konumundan kaynaklanan jeo-stratejik önemi tarih boyunca doğulu ve batılı bütün medeniyetlerin ilgisini çekmiştir. Bu ilginin, ekonomik, siyasî ve askerî sebepleri vardır ve bu sebepler göz önüne alındığında Türkiye’nin jeo-stratejik öneminin ne kadar vazgeçilmez olduğu daha açık bir biçimde anlaşılmaktadır.²

Türk coğrafyası her dönem jeo-stratejik öneminden dolayı doğu-batı arasındaki mücadelede tarafların ele geçirme çabasında oldukları topraklar olarak varlığını sürdürmüştür. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney yönlerinde Avrupa ile Asya, Karadeniz’in kuzeyi ile Akdeniz geçiş noktalarının üzerinde bulunması bölgenin jeo-stratejik önemin en güçlü unsurudur.³

¹ Wikipedia, ‘Jeostrateji’, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Jeostrateji>, (Erişim Tarihi: 05.07.2011)

² Nilay Aydın, ‘Ülkemizin Jeopolitik Önemi’, (Çevrimiçi), <http://www.makaleler.com/bolgesel-makaleleri/ulkemizin-jeopolitik-onemi.htm>, (Erişim Tarihi: 06.04.2011)

³ Haldun Eroğlu, ‘Türkiye’nin Jeostratejik Önemi’, (Çevrimiçi), <http://www.turksam.org/tr/a889.html>, (Erişim Tarihi: 02.05.2011)

1.2. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Türkiye, Kuzey Yarım Küre'de, eski dünya karalarının birbirine en çok yaklaştıkları stratejik bir bölgede yer alır. Buna bağlı olarak matematiksel ve özel konumu ülkenin sosyal, politik ve ekonomik durumu üzerinde etkili olmaktadır.

Türkiye, Asya kıtasının güneybatı ucunda, Anadolu yarımadası üzerinde yer alır. Topraklarının bir bölümü, Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Balkan yarımadasının bir kısmını oluşturan Trakya'da bulunur. Bu yönüyle, Türkiye hem Asya hem de Avrupa ülkesidir. Asya - Avrupa arasındaki en önemli ticaret ve ulaşım yolları Türkiye'den geçer.

Türkiye, kıtalar arasında bir köprü görevi görmektedir. Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan boğazlara sahip olması ve buradaki deniz trafiğini denetliyor olması Türkiye'nin jeopolitik değerini artırmaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler, açık denizlere boğazları kullanarak ulaşabilir. Bu nedenle boğazlar, bu ülkeler ve diğerlerinin siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri ilişkilerinde rol oynar.

Türkiye, aynı zamanda bir Ortadoğu ülkesidir. Türkiye, sanayi ve ekonomi alanlarında gelişmiş Avrupa ülkeleri ve petrol yataklarının zenginliğiyle bilinen Orta Doğu ülkelerinin arasında yer alır.⁴ Ortadoğu ülkelerinin bir kısmı Afrika ülkesi olduğundan, Türkiye; Afrika kıtası ile temas halindedir.

Avrupa'nın petrol ihtiyacının çoğunluğunu Orta Doğu'dan sağlaması, Orta Doğu ülkelerinin ise gerekli teknoloji ve endüstriyel ürünleri batıdan sağlaması nedeniyle Türkiye'nin jeopolitik açıdan önemi daha da artmıştır.

Büyük devletlerin, petrol bölgeleri üzerinde egemenlik kurmayı istemesi, bölgede siyasi değişikliklere yol açabilmektedir.

⁴ Nilay Aydın , 'Ülkemizin Jeopolitik Önemi' , (Çevrimiçi), <http://www.makaleler.com/bolgesel-makaleleri/ulkemizin-jeopolitik-onemi.htm>, (Erişim Tarihi: 06.04.2011)

Türkiye yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından, bölge ve hatta dünya ülkeleri arasında zengin ülkeler arasında yer almaktadır. Sanayileşme olarak, sanayileşmiş Avrupa ülkeleri ile sanayileşmemiş Asya ülkeleri arasında geçişi temsil etmektedir. Ulaşım faktörleri bakımından ele alındığında, Türkiye; bütün ulaşım sektörlerinin gelişmekte olduğu, Asya-Avrupa-Afrika kıtaları arasında köprü oluşturan bir ülkedir.⁵

Türkiye'nin jeopolitik durumu, diğer ülkeler arasındaki güç dengelerinin sağlanmasında belirleyici olmaktadır.⁶

⁵ Adnan Başağa ,Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, ‘ **Komşu Ülkelerle Ticaretimiz**’ (Çevrimiçi) , <http://www.mfa.gov.tr/komsu-ulkelerle-ticaretimiz.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 10.05.2011)

⁶ Emel Dural , ‘Türkiye’nin Ortadoğu Politikası (1946-1960) , (Çevrimiçi) , <http://www.belgeler.com/blg/sek/turkiye-nin-ortadogu-politikasi-1946-1960-the-middle-east-policy-of-turkey-1946-1960>, (Erişim Tarihi: 20.04.2011)

II. TÜRKİYE’NİN KOMŞULARI

Bu bölümün birinci kısmında Türkiye’nin komşuları açıklanacaktır. Bölümün ikinci kısmında ise, Türkiye’nin komşuları ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerine giriş yapılacaktır.

2.1. Türkiye’nin Komşuları

Coğrafi konumu itibarıyla Türkiye’ye komşu ülkeleri, "Türkiye’nin kara komşuları" ile sınırlandırmak mümkündür. Ancak, ilk anda akla gelen bu çerçeve günümüz ticaret anlayışı ve ticari ilişkilerin tarihsel gelişmesine uygun düşmemektedir.



Şekil 1. Türkiye’nin Komşuları

Kaynak: KTO(2), **Komşu Ülkeler İle Ticaret**, Kayseri, s.3

Bu nedenle, Türkiye’nin jeo-stratejik konumu itibarıyla bir bölge ülkesi olduğu da dikkate alınarak tanımı, "Türkiye’nin kara ve yakın deniz komşuları" şeklinde yapmak daha doğru olmaktadır.⁷

⁷ Adnan Başağa ,Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, ‘ **Komşu Ülkelerle Ticaretimiz** ’ (Çevrimiçi) , <http://www.mfa.gov.tr/komsu-ulkelerle-ticaretimiz.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 10.05.2011)

Bu durumda komşu ülkeler kategorisine Bulgaristan, Yunanistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Suriye, İran, Irak 'dan oluşan kara komşularının yanı sıra, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Romanya'yı da dahil etmek gerekmektedir.⁸

2.2. Türkiye'nin Komşuları ile Siyasi ve Ticari İlişkilerine Genel Bakış

Türkiye'nin komşuları ile oluşturduğu bölgede 20. yüzyıl boyunca savaşlar, anlaşmazlıklar, siyasi karışıklık ve devrimler çok yoğun olarak yaşanmış, 21. yüzyılın ilk yıllarında da yaşanmaya devam etmiştir. Güvenlik ve istikrarı tehdit eden bu türlü olaylar bölgesel ticaretin gelişmesini engellemiş ve ekonomik iş birliğinin de istenilen düzeylere ulaşmaması sonucunu doğurmuştur.⁹

Bölgede hakim olan karamsar tabloyu devam ettirecek unsurların varlığı bir kenara, son dönemde özellikle Yunanistan ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliğinin bölgeye etkisi, Azerbaycan ve İran'ın sahip olduğu zengin yer altı kaynaklarının öneminin daha da artması, Suriye ve Gürcistan'ın yavaş ama sağlam bir şekilde dışa açılma sürecine girmeleri bölgenin refahı için umut verici gelişmeler olup bu gelişmelerin sağladığı olumlu hava ekonomik göstergelere de yansımıştır.¹⁰

Türkiye'nin gelişmiş ülkelere kıyasla komşuları ile ticaretini etkileyen önemli bir nokta, gelişmiş ülkelerin çevrelerindeki ülkelerin de belirli bir seviyenin üzerinde bulunuyor olmasıdır.¹¹

⁸ Adnan Başağa ,Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, ' **Komşu Ülkelerle Ticaretimiz** ' (Çevrimiçi) , <http://www.mfa.gov.tr/komsu-ulkelerle-ticaretimiz.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 10.05.2011)

⁹'Türkiye'nin Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkide Bulunduğu Ülkeler' (Çevrimiçi), <http://www.teknolojiweb.net/turkiyenin-komsulari-komsu-ulkelerle-iliskiler/>, (Erişim Tarihi: 21.02.2011)

¹⁰ Hakan Eryaman , 'Komşu Ülkelerle Ticaretimiz',(Çevrimiçi) , http://www.stratejikboyut.com/files/komsu_ulkelerle_ticaretimiz.pdf, (Erişim Tarihi: 07.05.2011)

¹¹ Nilay Aydın , 'Ülkemizin Jeopolitik Önemi' , (Çevrimiçi), <http://www.makaleler.com/bolgesel-makaleleri/ulkemizin-jeopolitik-onemi.htm>, (Erişim Tarihi: 06.04.2011)

III. TÜRKİYE’NİN KOMŞULARI İLE OLAN İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Türkiye’nin komşuları ile olan siyasi ilişkileri ve siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkiler üzerindeki etkileri incelenecektir.

3.1. Batı Komşuları

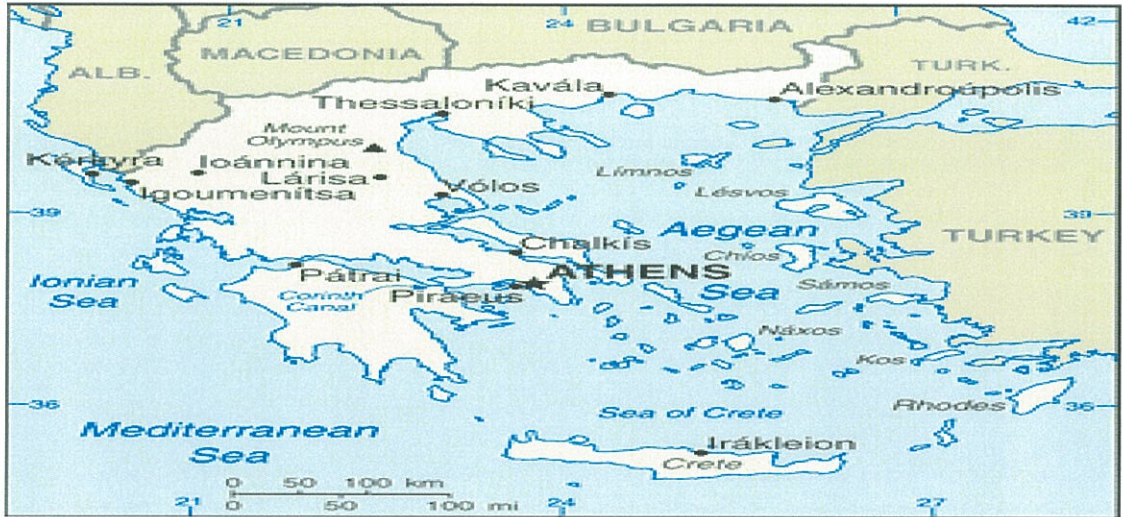
Türkiye’yi Avrupa’ya bağlayan, ticari akışın sağlandığı otoyollar ve tren hatları Balkan ülkelerinden geçmektedir. Ayrıca Avrupa’dan Türkiye’ye kara yoluyla gelen turistler de Balkanlar üzerinden geçmektedirler.

Balkan ülkelerinin Türkiye’nin dış ticaretinde önemli bir yeri vardır. Özellikle bu ülkelerin Avrupa Birliği’ne katılmasının ardından bu önem daha da artmıştır. Bu ülkelerle yapılan ekonomik iş birliği anlaşmaları, enerjiden telekomünikasyona kadar çok çeşitli alanlarda yapılan ortak yatırımlar, Balkan ülkelerini Türkiye’nin önemli bir ticari ortağı haline getirmiştir. Bu bölümde Türkiye’nin Balkan komşuları olan, Avrupa Birliği (AB) üyesi Yunanistan ve Bulgaristan incelenecektir.¹²

3.1.1. Yunanistan

Yunanistan Cumhuriyeti ya da kısaca Yunanistan Güneydoğu Avrupa’da Balkan Yarımadası’nın güney ucunda yer alan bir ülkedir. Avrupa Birliği ve North Atlantic Trade Organization (NATO) üyesi Yunanistan, Türkiye’nin batı komşusudur. Yunanistan; doğuda Türkiye, kuzeyde Bulgaristan ve Makedonya Cumhuriyeti, kuzeybatıda ise Arnavutluk ile komşudur. Batısında İyon Denizi, güneyinde Akdeniz, doğusunda ise Ege Denizi ile çevrilidir. Ege Denizi’nde kıyısı bulunan iki devlet olan Türkiye ve Yunanistan’ın karasuları 6 deniz milidir.

¹² Adnan Başağa , ‘ Komşu Ülkelerle Ticaretimiz’ (Çevrimiçi) , <http://www.mfa.gov.tr/komsu-ulkelerle-ticaretimiz.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 10.05.2011)



Şekil 2. Yunanistan Ülke Haritası

Kaynak: KTO(1), Yunanistan Ülke Raporu, Konya,2009, s.1

3.1.1.1. Yunanistan Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Helenik Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Cumhuriyet
Başkenti	: Atina
Nüfus	: 10.760.136 Milyon (2011)
Yüzölçümü	: 131,957 km ²
Para Birimi	: Avro
GSYİH	: 228 milyar Avro (2010)
KBMG	: 30.200 Avro (2010)
Büyüme Hızı	: % -4,8 (2010)
Enflasyon	: % 4,5 (2010) ¹³
Cumhurbaşkanı	: Karolos Papoulias
Başbakan	: George Papandreu
Dışişleri Bakanı	: Yorgo Papandreu

¹³ CIA, 'The World Factbook' **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html> ,(Erişim Tarihi : 25.04.2011)

3.1.1.2. Türkiye – Yunanistan Siyasi İlişkileri

Türk dış politikasının önemli unsurlarından birini, Yunanistan ile olan ilişkiler oluşturmaktadır. Yunanistan gibi, Türkiye de, dış politikasını saptarken ve diğer ülkelerle diplomatik faaliyetlerini yürütürken Kıbrıs ve Ege Denizi'ndeki uzlaşmazlıkların etkisini göz önünde bulundurmak zorunda kalmaktadır.¹⁴

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde uzlaşmazlık konularına ilişkin değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gereken nokta, uluslararası ilişkilerin sistematığı içinde sorunlara çözüm bulunabilmesinin ancak tarafların hak ve çıkarlarının dengelendiği, sıfır toplamlı olmayan bir yöntemle mümkün olduğudur. North Atlantic Trade Organization (NATO) müttefiki olan, AB ve Batı Avrupa Birliği (BAB) ile ilişkileri bulunan, aynı coğrafyayı ve Batı dünyasının benzer değer ve ideallerini paylaşan iki ülke arasındaki ilişkiler tarih boyunca dalgalanmalı bir seyir izlemiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasında 1974 yılından itibaren iki temel sorun yaşanmaktadır. Bunlar Kıbrıs ve Ege olarak sıralanabilir. Ege sorununun nedeni Yunanistan'ın yayılmacı bir politika izlemesi ve kıyı ülkelerinden biri olan Türkiye'nin hak ve çıkarlarını dikkate almayarak, Ege Denizi'nin tamamını bir Yunan denizi olarak görmesidir. Yunanistan, 1923 yılında Lozan Antlaşması ile kurulmuş olan haklar ve sorumluluklar dengesini değiştirme girişiminde bulunmuştur ve Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde, halen 6 mil olan karasuları genişliğini hem anakarası hem de Ege'deki adalar için 12 deniz miline çıkarmaya hakkı olduğunu iddia etmektedir. Bu Türkiye tarafından kabul edilebilir bir tutum olmadığından Türk hükümetleri Yunanistan'ın Ege'de karasularını tek taraflı olarak 12 mile çıkarmasının Türkiye tarafından casus belli (savaş nedeni) sayılacağını açıklamıştır. Yunanistan'a bırakılan Doğu Ege adalarını imzalamış olduğu uluslararası anlaşmalarda belirlenmiş olan "silahsızlanma" hükmüne rağmen, bu adalar 1974 Kıbrıs olaylarından sonra silahlandırılmıştır.

¹⁴ Sertaç Hami Beşeren, 'Ege'de Temel Sorun', Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998. s.22

Türkiye ile Yunanistan arasında diğer bir anlaşmazlık konusu ise sistemli bir şekilde temel insani hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılan Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığın durumudur. Bugün Batı Trakya'da 120–130 bin Türk yaşamaktadır. Türk azınlığın hakları; 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması, muhtelif uluslararası sözleşme ve belgeler, hatta Yunanistan'ın kendi anayasası tarafından güvence altına alınmıştır.¹⁵

3.1.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Yunanistan Siyasi İlişkileri

Atina, Soğuk Savaş dönemi sonrasında, yaşanan hızlı gelişmelere hazırlıksız yakalanmıştır. Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte başlayan bu süreç, 1981 yılında AB'ye üye olmuş, ancak ekonomik ve siyasi açılardan birliğe uyum sağlayamamış Yunanistan için, dış ve güvenlik politikalarında değişikliğe gitme zorunluluğu doğurmuştur.¹⁶ Öte yandan, ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve 1980'lerin sonlarında baş gösteren siyasi yolsuzluklar, kamuoyunu yeni hükümet arayışlarına itmiştir. 1990 Nisan ayındaki genel seçimlerde iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi lideri Konstantinos Mitsotakis “Türk tehdidi” temelindeki savunma harcamalarının ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini görmüş ve bu bağlamda Türkiye ile yakınlaşmanın yollarını aramıştır. Konstantinos Mitsotakis, dış politikada Türkiye'ye yönelik ilk adım olarak Ankara ile görüşme taleplerini dile getirmiş ve iki ülke Başbakanı, 06 Temmuz 1990 tarihindeki NATO zirvesinde bir araya gelerek, Kıbrıs, Ege Denizi ve Azınlıklar gibi temel meselelere değinmeden diyalogun sürdürülmesi yönünde bir karar almışlardır.¹⁷

Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında başlayan Körfez Savaşı ile Türkiye'nin uluslararası arenada artan önemi ve Yunanistan'ın bu gelişmeyi hazmedememesi, Atina'yı Türkiye'ye yönelik daha dikkatli bir politika izlemeye mecbur bırakmıştır.

¹⁵ M. Fatih Tayfur vd., ‘Akdeniz’de Bir Ada: KKTC’nin Varoluş Öyküsü’, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002, s.43

¹⁶ Birgül Demirtaş Coşkun, ‘Türkiye – Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar’, Ankara, ASAM Yayınları, 2002, s.150

¹⁷ Melek Fırat ‘Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan Dış Politikasının Yeniden Biçimleniş Süreci’, der. ‘Türkiye’nin Komşuları’, Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s.34

T.C. Başbakanı Mesut Yılmaz, 1991 yılında Yunanlı meslektaşına bir mektup göndererek diyalog çağrısında bulunmuş ve iki ülke arasında saldırmazlık anlaşmasının imzalanması gündeme gelmiştir.¹⁸ Türkiye'nin başlattığı bu girişimin, Soğuk Savaş sonrası döneminin ikinci diyalog çağrısı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Türkiye'nin bu çağrısı, Atina'nın Türk savaş uçaklarının Yunanistan Hava Sahası'nı ihlal ettiği gerekçesiyle cevap bulmamıştır.¹⁹

1993 Ekim seçimlerini PASOK kazanmış ve Andreas Papandreou tekrar Başbakan olmuştur. Andreas Papandreou, iktidara geldikten sonra Konstantinos Mitsotakis dönemi politikalarının Türkiye'ye ödünler vererek Yunanistan'a prestij kaybettirdiğini ileri sürmüştü ve Türkiye politikasını sertleştirmiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nin retoriği olan "milli meseleler" Atina'nın dış politikasında yeniden ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Yunanistan'ın savunma alanına dâhil edileceği Ortak Savunma Doktrini imzalanmış ve GKRY'nin AB'ye adaylığını garantilemek üzere çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Yunanistan, bu dönem içerisinde Türkiye'ye karşı sert söylemini değiştirmemiştir.

Kostas Simitis'in, 27 Haziran 1996 tarihinde PASOK liderliğine seçilmesi sonrasında, Türkiye'ye karşı iki yönlü bir politika izlemiştir. İlk olarak, Ankara ile temasın adım adım geliştirilmesini ve bu süreçte sorunların AB bünyesine taşınmasını planlamış, ikinci boyutta ise, Soğuk Savaş sonrasında bölgede etkin bir rol üstlenen Türkiye'nin, komşularıyla ve özellikle Balkanlarda iyi ilişkiler kurarak Yunanistan'ın Ankara karşısındaki rekabet gücünü arttırmayı amaçlamıştır.²⁰

Bu süreç içerisinde iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren Kardak Kayalıkları Krizi patlamış, 1996 yaz aylarında Kıbrıs'ta yaşanan sınır delme girişimleri ile 1997 Ocak ayında başlayan S-300 bunalımı ilişkileri tekrar alevlendirmiştir. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, 1997 yılında iki ülkeyi yakınlaştıran gelişmeler de yaşanmıştır.

¹⁸Fuat Aksu, 'Türk-Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme', Ankara, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi(SAEMK), Araştırma Projeleri Dizisi 2/2001, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001,s.297

¹⁹ Şükrü Gürel, 'Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri(1821-1993)' Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993, s.100.

²⁰ Fırat, a.g.e., s.55.

Amerika Birleşik Devletleri'nin etki ve baskılarıyla, iki ülkeyi savaşın eşğine getiren Kardak misali krizlerin önlenmesi amacıyla, 09 Temmuz 1997 günü NATO Madrid Zirvesi'nde "Madrid Mutabakatı" adıyla anılacak deklarasyon imzalanmıştır.²¹

1990 yılında başlayan ve "Yugoslavya Bunalımı" olarak isimlendirilen Balkanlardaki gelişmeler, Bosna-Hersek savaşı, Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesi ve Arnavutluk ile Kosova'da meydana gelen olaylar ve hem Türkiye hem de Yunanistan'ın bölgeye yönelik ilgisi, iki ülke arasında mevcut sorunların yanında yeni bir çekişme ve rekabet alanı daha doğurmuştur.²²

T.C. Dış İşleri Bakanı Tansu Çiller, 21 Şubat 1997 tarihinde, AB Dönem Başkanlığı görevini yürüten Hollandalı meslektaşı Hans Van Mierlo'ya bir mektup göndererek, Türkiye'nin iki ülke arasında mevcut Ege Denizi kaynaklı sorunların çözümü ve güven artırıcı tedbirler konusunda karşılıklı anlaşmaya dayalı yöntemin bulunmasını arzuladığını vurgulamıştır. Türkiye'nin bu girişimi, AB tarafından benimsenmiş ve 29 Nisan 1997 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısında Ankara-Atina arasındaki sorunların çözümlenmeleri amacıyla "Akil Adamlar" komisyonu kurulmuştur. Söz konusu komisyonun amacı, karşılıklı Akil Adamların toplantılarda hükümetlerin görüş ve önerilerini inceleyerek bağlayıcı olmayan yöntemler önermek şeklinde belirlenmiştir.²³ Ancak Türkiye, Akil Adamların doğrudan ve birebir görüşmelerini talep ederken, Yunanistan toplantılarının AB bünyesinde ve inisiyatifinde olmasını vurgulamış ve bu görüş ayrılığı temelinde girişim daha ilk toplantısını yapmadan sona ermiştir.

08-09 Temmuz 1997 tarihinde NATO Madrid Zirvesi'nde, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis ve ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright tarafından Madrid Mutabakat Metni imzalanmıştır.²⁴

²¹S.Gülden Ayman, 'Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç Tehdit ve İttifaklar', Ankara, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi(SAEMK), Araştırma Projeleri Dizisi 7/2001, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001, s.89.

²² İlhan Uzgel, 'Doksanlarda Türkiye için Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar, Gencer Özkan- Şule Kut (der.), En Uzun On Yıl, İstanbul, Boyut Kitaplar, 1998, s.427.

²³ Suat Bilge, 'Büyük Düş Türk Yunan Siyasi İlişkileri', Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, s.269.

²⁴ Fırat, a.g.e., s.27.

Altı maddeden oluşan metin su hususları içermektedir.²⁵

- Barış, güvenlik ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesinin devamı hususunda karşılıklı taahhüt,
- Birbirlerinin egemenliğine saygı,
- Uluslararası Hukuk ilkelerine ve uluslararası anlaşmalara saygı,
- Birbirlerinin güvenlikleri ve milli egemenlikleri açısından büyük öneme sahip Ege'deki meşru, hayati çıkarlarına ve endişelerine karşılıklı saygı,
- Yanlış anlamalardan kaynaklanan ihtilaflardan kaçınılması arzusu ve karşılıklı saygı temelinde tek taraflı eylemlerden sakınılması taahhüdü,
- Uyuşmazlıkların karşılıklı rızaya dayanarak ve kuvvet kullanımı veya kuvvet tehdidi olmadan barışçı yollar ile çözümlenmesi taahhüdü.

Madrid Mutabakatı, iki ülke arasındaki meselelere çözüm getirmemektedir. Sadece sorunların halli için gerekli güven ortamının sağlanmasına katkı yapıcı bir metinden ibarettir.²⁶ Madrid Mutabakatı, uzun süreden beri, iki ülkenin bir metin üzerinde, ilişkilerde uygulanacak ilkelere varabilmeleri temelinde önemli bir metindir. Türkiye, bu metin ile dünya kamuoyunda, Yunanistan'la ilişkilerinde yapıcı ve barışçı bir tutum taraftarı olduğunu yönünde olumlu bir intiba bırakmıştır.²⁷

Ankara, 1998 yılında Yunanistan siyasetinde yeni açılımlar başlatmıştır. Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Dimitrios Nezeretis'e, bizzat resmi bir nota vererek, iki ülke arasındaki tüm Ege Denizi kaynaklı sorunların barışçı yöntemlerle çözümlenmesini, bu amaçla iki Dışişleri Bakanlığı arasında üst düzeyli bir toplantının 1998 yılı Mart ayında gerçekleştirilmesini teklif etmiştir. Söz konusu notada yer alan öneriler şunlardır:

- İki ülkenin, aralarındaki Ege sorunlarını birlikte tanımlaması,
- ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'in girişimiyle 08 Temmuz 1997'de Türkiye ve Yunanistan'ın gerçekleştirdiği "Madrid Uzlaşması'nın resmi bir anlaşmaya dönüştürülmesi,

²⁵İsmail Cem, 'Türkiye Avrupa Avrasya 1: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs', İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.s.96.

²⁶ Birgül Demirtaş Coşkun, 'Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar', Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Balkan Araştırmaları Dizisi No:7, 2002, s.199.

²⁷ Anadolu Ajansı Basın Bülteni, "1997'de Türk Dış Politikası (4)", Ankara, 26 Aralık 1997, Saat: 11.59, Sayı: AA9253.

- NATO Genel Sekreteri'nin önermekte olduğu "Ege'de Güven Arttırıcı Önlemlerin", NATO Genel Sekreteriyle işbirliği yapılarak iki ülke tarafından geliştirilip hayata geçirilmesi,
- İki hükümetin, aralarındaki sorunlara çözüm üretecek olan ve her iki ülkenin belirlediği temsilcilerden oluşan "Akil Adamlar Grubu"nu birlikte göreve çağırması,
- Bu önerilerin tartışılması amacıyla, iki Dışişleri Bakanlığı arasında üst düzeydeki bir toplantının, Türk Hükümeti'nin bu çağrısı ve Yunan Hükümeti'nin çağrısı benimsemesiyle, Mart 1998 bitiminden önce Ankara yahut Atina'da gerçekleştirilmesi.

Türkiye'de, 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan yıkıcı deprem felaketi, Yunanistan üzerinde hiç beklenmedik bir etki yaratmıştır. Atina, Türkiye'nin yardım çağrısına koşan ilk devletler arasında yer almış ve Yunan halkı da bu doğrultuda hareket ederek Türkiye için düzenlenen yardım kampanyalarına etkin katılım göstermiştir.²⁸ 07 Eylül 1999 tarihinde beklenmedik bir olay yaşanmış ve deprem bu sefer kendisini Yunanistan'da göstermiştir. Türkiye, Yunanistan'ın kendisine karşı gösterdiği duyarlılığa karşılıksız kalmamış ve ilk yardıma koşan ülke olmuştur.²⁹ Bu gelişmeler ışığında, iki ülkede yaşanan depremin ve sonrasında tarafların sergilediği dostane davranışların, karşılıklı yumuşamayı hızlandıran bir etken olduğunu söylemek mümkündür.³⁰

Türkiye ve Yunanistan'ın, depremin de etkisiyle birbirlerine karşı gösterdikleri yapıcı ve olumlu adımlar ile oluşturulan diyalog ortamı ve kurulan ilişkiler, uluslararası literatüre "Sismik Diplomasi" olarak yerleşmiştir.³¹

New York'ta yapılan Dünya Ekonomik Forumu'nda bir araya gelen Türk ve Yunan dışişleri bakanları, iki ülke arasındaki en önemli anlaşmazlık konularından birini oluşturan Ege sorunları konusunda geniş bir diyalog başlatma kararı almıştır.

²⁸Anadolu Ajansı Basın Bülteni, "1999 Yılına Bakış, Türk-Yunan İlişkilerinde Gerginlik ve Yakınlaşma Yılı", Atina, 20 Aralık 1999, Saat: 12.15, Sayı: AA9017.

²⁹Erol Kurubaş, "Türk-Yunan İlişkilerinde Neo-Detant Dönemi ve İlişkilerin Geleceği" **Türkiye-Yunanistan: Eski Sorunlar-Yeni Arayışlar** (Der. Birgül Demirtaş Coşkun), Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002, s.17.

³⁰Cem, a.g.e.,s.128.

³¹Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri, (Çevrimiçi) , <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi:10.04.2011)

Yunanistan'ın 2003 Ocak ayında AB Dönem Başkanı olması ile Ege konusu yeniden gündeme taşınmış ve bu sorun AB platformunda daha yoğun bir tartışmaya açılmıştır. Mayıs 2004'te Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan'ın Yunanistan ziyareti ile ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. 2008 yılında da Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis resmi ziyarette bulunarak 49 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret eden ilk Yunan başbakanı olmuştur. İki ülke arasında güvenliğe ilişkin Güven Arttırıcı Önlemler sürecinde 24 konuda mutabakat sağlanmıştır. İmzalanan 33 anlaşma/protokol/mutabakat muhtırası ikili ilişkilerin çerçevesini oluşturmuştur. İpsala-Kipi sınır bölgesinde iki tarafın katılımıyla Karacabey-Gümülcine doğalgaz boru hattı açılmıştır.³²

3.1.1.4. Türkiye – Yunanistan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Yunanistan'ın ekonomik durumu ve dış ticaret yapısı, ekonomisinin itici gücünü dış ticaretin oluşturduğu Türkiye ile arasında, potansiyel olarak, kapsamlı ticari ve ekonomik ilişkilerin bulunması gerektiğini düşündürmektedir.³³ İki ülke arasında, aynı coğrafyayı paylaşmanın da ötesinde, mevcut sınır komşuluğu; ortak bir deniz etrafındaki coğrafi konumları, Yunanistan'ın Türkiye'nin Avrupa'ya açılan ikinci kapısı olma özelliği bulunmaktadır. Yunanistan'ın genel ithalatında yer alan ürünlerin önemli bir kısmında Türkiye'nin uluslararası piyasalarda rekabet gücüne sahip bulunması; Yunanistan'ın AB üyesi, Türkiye'nin de bu örgütle Gümrük Birliği ve aday ülke ilişkisi içinde olması; üçüncü ülkelerde, özellikle birlikte yaşadıkları Güney Doğu Avrupa'da ortak projeler üstlenme imkânları gibi unsurları da ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için ilâve avantajlar olarak görmek mümkündür.³⁴ Ancak, coğrafi konumun getirdiği bu gereklilik, iki ülke arasında mevcut siyasi sorunlar nedeniyle kolay kolay gerçekleşmemiştir. Soğuk Savaş dönemi dinamikleri ile birlikte, Ankara ile Atina arasında esen soğuk rüzgârlar, karşılıklı özel sektörün aralarında bağlantı kurmalarını ve işbirliğine gitmelerini daima engellemiştir.

³² Konya Ticaret Odası, 'Yunanistan Ülke Raporu', (Çevrimiçi), <http://www.setav.org/ups/dosya/19587.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.03.2011)

³³ Cem, a.g.e., s.119.

³⁴ Kaşif Eryalçın, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 'Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler', (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011)

Yunan hükümeti, Türkiye ile ticari ilişkilerin geliştirilmesinin ön koşulu olarak siyasi sorunların öncelikli olarak çözülmesi politikasını gütmekte ve Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesine yönelik bir politika izlenmesine ilişkin açık bir tavır ortaya koymamakta, ancak, bu ilişkilerin aksamasına yol açacak bir davranış içinde de bulunmamaktadır. Bu nedenle, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 1990'lara kadar ümit edilen düzeyde olmamıştır.³⁵ Soğuk Savaş Dönemi ertesindeki yapı, devletleri güvenlik nedenlerinin yanı sıra, daha baskın olarak ekonomik sebeplerle gönüllü olarak iş birliği yapmaya zorlamaktadır.³⁶ Bu çerçevede, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 1990'lı yıllardan sonra artmaya başlamış ve bu artış en çok 1995 yılında olmuştur. Söz konusu artışın 1995 yılına tekabül etmesini, aynı yıl iktidara gelen Kostas Simitis'in ekonomik ve siyasi alandaki rasyonel politikalarına bağlamak mümkündür.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ticari ilişkiler AB ile Gümrük Birliği Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1996 yılından itibaren artış göstermiştir. 1996 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi ilk defa 500 milyon doların üstünde gerçekleşmiştir.³⁷ Türkiye ile Yunanistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler AB ile Türkiye arasındaki gümrük birliği anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir.³⁸

İki ülke arasındaki tarihsel temeller ve siyasi problemler ilişkilerin uzun yıllar sınırlı kalmasına neden olmuş; 1999 yılında her iki ülkede yaşanan deprem felaketinden sonra başlayan yakınlaşma süreciyle; ilişkilerde tahminlerin de ötesinde olumlu gelişmeler yaşanmış, Türkiye ve Yunanistan arasında siyasi ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmeler ticari ve ekonomik ilişkilere de yansımış, her iki ülke dışişleri bakanlarının başlattığı diyalog süreci ikili ilişkilerimizin gelişmesine atılan önemli bir adım olmuştur.³⁹

³⁵ Wilkinson, M. James, "Amerika-Türkiye ve Yunanistan: Üç Kişi Kalabalıktır," iç. Abramowitz, Morton (der.), **Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası**, (çev. Nasuh Uslu ve Faruk Çakır), Ankara, Liberte, 2001, s.288.

³⁶ Kurubaş, 'a.g.e.', s.28-29.

³⁷ İSO, Yunanistan Ülke Raporu, (Çevrimiçi), http://www.abm-istanbul.org/files/BilgiBankasi/pazarlar/ulkeler/yunanistan_ulke_raporu.doc, (Erişim Tarihi:06.03.2011)

³⁸ DEİK, Yunanistan Temel Göstergeler ve İkili İlişkiler Haziran 2007, (Çevrimiçi), <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005781125Yunanistan-haziran2007.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.03.2011)

³⁹ Yıldız Sapmaz, Yunanistan Ülke Raporu 2004 (Çevrimiçi), http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/ULke_Raporlari_Yunanistan.pdf, (Erişim Tarihi: 10.05.2011)

Üzücü bir doğal afet sonunda başlayan yakınlaşmanın Komşu ve Çevre Ükelere Yönelik İhracat Stratejisi ile aynı döneme rastlaması, iki ülke arasındaki dış ticarete yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Bu strateji kapsamında Yunanistan'da düzenlenen fuar ve sergilere milli düzeyde katılım sağlanmış, Yunanistan'dan alım heyetleri getirilmiş ve Yunanistan'a ticaret heyetleri organize edilmeye başlamıştır.⁴⁰ İki ülke ticari ve ekonomik ilişkilerinin bir bütün olarak ele alındığı Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Toplantıları düzenli olarak yapılmaya başlamıştır.⁴¹

Türkiye'deki yatırımları 2002–2008 dönemi itibariyle 6 milyar doları aşan Yunanistan, Türkiye'de en çok yatırım yapan ülkeler sıralamasında Hollanda ve ABD'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır. 2009 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi küresel krizden kaynaklı olarak yüzde 18 düşmüştür.⁴² Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı da yakınlaşma sürecinin başlamasıyla birlikte büyük artış göstermiştir. 2001 yılında Türkiye'ye gelen Yunanlı turist sayısı 197.258 iken, 2010 yılında 495.925 kişi olmuştur.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ekonomik Anlaşma ve Protokoller şöyle sıralanabilir;

- Türkiye-Yunanistan Ticaret ve Ödeme Anlaşması (07.11.1953)
- Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması (20.01.2000)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaş. (20.01.2000)
- Gümrük İdarelerinin İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaş. (04.02.2000)
- Deniz Taşımacılığı Anlaşması (04.02.2000)
- Ekonomik İşbirliği Anlaşması (04.02.2000)
- Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü (22.06.2000)
- Uluslararası Karayolu Nakliyatına Dair Anlaşma (16.11.1970)⁴³

⁴⁰Konya Ticaret Odası, 'Yunanistan Ülke Raporu', (Çevrimiçi), <http://www.setav.org/ups/dosya/19587.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.03.2011)

⁴¹ Yunanistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik – Ticari İlişkileri,(Çevrimiçi), <http://www.turkishgreeknews.org/tr/yunanistan-genel-ekonomik-durumu-ve-turkiye-ile-ekonomik-ticari-iliskileri-753.html> , (Erişim Tarihi: 09.01.2011)

⁴² Türk – Yunan Ekonomik ve Ticari İlişkileri, (Çevrimiçi), <http://www.turkishgreeknews.org/tr/book/export/html/3238> , (Erişim Tarihi: 16.01.2011)

⁴³DEİK, Yunanistan Temel Göstergeler ve İkili İlişkiler 2007", (Çevrimiçi) , <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005781125Yunanistan-haziran2007.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.03.2011)

Tablo 1. Türkiye – Yunanistan İekli Ticareti

(Milyon \$)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	431	438	7	868
2001	266	476	210	742
2002	313	591	278	903
2003	428	921	493	1.348
2004	594	1.171	577	1.766
2005	728	1.127	399	1.855
2006	1.045	1.603	557	2.648
2007	950	2.263	1.312	3.213
2008	1.151	2.43	1.282	3.579
2009	1.131	1.634	504	2.764
2010	1.542	1.456	-86	2.998

Kaynak: İGEME, Yunanistan Ülke Raporu 2009 <http://bilgi.dtm.gov.tr>

3.1.2. Bulgaristan

Güneydoğu Avrupa'da, Balkan Yarımadasının doğu bölümünde yer alır. Doğusunda Karadeniz ile sınırı olan Bulgaristan; Makedonya, Romanya, Yunanistan, Sırbistan ve Türkiye ile sınır komşusudur.



Şekil 3. Bulgaristan Ülke Haritası

Kaynak: KTO(1), Bulgaristan Ülke Raporu, Konya,2009,s.1

3.1.2.1. Bulgaristan Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Bulgaristan Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Parlamenter Demokrasi
Başkenti	: Sofya
Nüfus	: 7.093.635 milyon(2011)
Yüz ölçümü	: 110.870 km ²
Para Birimi	: Leva
GSYİH	: 48.72 milyar Dolar (2009)
KBMG	: 12.800 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 0,3 (2010)
Enflasyon	: % 4.4 (2010) ⁴⁴
Cumhurbaşkanı	: Georgi Parvanov
Başbakan	: Boyko Borissov
Dış İşleri Bakanı	: Mladenov

3.1.2.2. Türkiye – Bulgaristan Siyasi İlişkileri

Türkiye ve Bulgaristan, Balkanlar coğrafyasında ortak tarihi ve kültürel geçmişi ve sınırı paylaşan, dostane ve köklü ilişkilere sahip iki komşu ülkedir. Egemen eşitliğe saygı ve karşılıklı çıkar ilkelerine dayanan bir anlayış ve ikili ilişkilere hâkimdir. Bulgaristan, Balkan Yarımadası'nda stratejik bir coğrafik pozisyona sahiptir. Bulgaristan'ın demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçişi ile ilişkiler her alanda hızla gelişmiştir. ⁴⁵ Bulgaristan'ın bağımsızlığını elde ettiği günden bu güne siyasi tarihine bakıldığında, iç siyasetinde, Türk Azınlık konusu ve bu doğrultuda Türkiye ile olan ilişkileri diğer sorunlardan daha çok yer tutmuştur. ⁴⁶

⁴⁴ CIA, 'The World Factbook' **Geography , People , Economy ,** <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye – Bulgaristan Siyasi İlişkileri, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---bulgaristan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 14.05.2011)

⁴⁶ Leyla Yavaş , Son Dönem Türkiye Bulgaristan İlişkileri, (Çevrimiçi), <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/balkanlar/1109-son-doenem-tuerkiye-bulgaristan-likileri.html> , (Erişim Tarihi : 09.03.2011)

Balkan ülkeleri arasında en fazla Türk nüfusuna sahip olan ülke Bulgaristan'dır. Ayrıca, Bulgaristan'ın kurulduğu 1878 yılından bu yana, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin merkezinde, çoğunlukla Bulgaristan'da yaşayan Türkler ve bunların Türkiye'ye göç ettirilmesi yer almıştır.⁴⁷

2 Haziran 1989'da Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov 'Eğer Türkiye kapıları açarsa, pasaport verileceğini Türklerin gidebileceğini' söylemiştir. 500 bine yakın Türk pasaport için başvurmuştur. Bunun üzerine II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki en büyük göç olayı yaşanmıştır. Todor Jivkov'dan sonra Bulgaristan, Türk azınlığın haklarını yeniden tanımıştır. Böylece ilişkiler daha sıcak bir döneme girmiş, yasadışı olarak gelenler ve aile birleşmeleri dâhilinde gelenler dışında göç olayı durmuştur.⁴⁸ 1990'ların başlarına kadar tek parti tarafından yönetilen Bulgaristan'ın, kapalı bir toplumdaki, demokrasi ve özgürlüklerin mevcut olduğu açık bir topluma dönüşmesinin paralelinde, Ankara ile Sofya arasındaki ilişkilerde de hızlı düzelme yaşanmıştır. Sofya'nın dış politika alanında Batı ile olan ilişkilerin geliştirilmesine önem atfetmeye başlamış olması da, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin daha samimi bir zeminde gelişmesine katkı sağlamıştır. Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler, bu ülkedeki yeni rejimin, eski liderliğin Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığa yönelik baskıcı politikalarını terk etmesiyle son yirmi yıllık dönemde kapsamlı bir gelişme sergilemiş, iki ülke arasında her düzeydeki temasların sayısı artmıştır.⁴⁹

3.1.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye - Bulgaristan Siyasi İlişkileri

1990'lı yıllarda gelişen yeni jeopolitik ortam, özellikle Balkan ülkelerindeki değişiklikler, Türkiye'yi de yakından ilgilendirerek yeni bir dış politika geliştirmesine yol açmıştır. 1989 yılından bu yana, Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkiler yoğunluk kazanmıştır.

⁴⁷ **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 2, ANKARA, 2003, s.201,

<http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2003/SAD2.pdf#page=195>, (Erişim Tarihi: 28.01.2011)

⁴⁸ **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 2, ANKARA, 2003, s.208, <http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2003/SAD2.pdf#page=195>, (Erişim Tarihi: 28.01.2011)

⁴⁹ Erhan Türbedar, TEPAV, **Bulgaristan'ın Türkiye İnkilemi**, <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/1746>, (Erişim Tarihi: 28.01.2011)

İki ülke arasında artan ticaret hacmi, “Türk azınlığın hak ve özgürlüklerini gözetmekle mükellef olan” Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisinin Bulgaristan siyasetinde etkin bir konuma gelmesi, Türkiye'nin Sofya yönetiminin NATO üyelik perspektifini desteklemesi ve örgüte alınmasında etkin bir rol üstlenmesi, iki ülkenin AB üyelik süreçlerinin karşılıklı desteklenmesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar'da yaşanan krizlerde Sofya'nın yapıcı bir tutum içerisinde olması gibi bir dizi faktör Türk-Bulgar ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrası dönemde meydana gelen iyileşmenin başlıca nedenleri olarak sıralanabilir.

1990'lı yıllarda soğuk savaş döneminin sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Yugoslavya'daki çatışmalar, kendini yeni bir jeopolitik ortamda bulan Türkiye'nin dış politikasında yepyeni bir sayfa açmıştır.⁵⁰

Bulgaristan Soğuk Savaş sonrası döneme büyük sorunlar ve ekonomik krizlerle girerken, diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi dış politik rotasını Avro-Atlantik eksene çevirmişti. Bu noktada, Türk azınlık sorunu nedeniyle ikili ilişkilerini bozduğu Türkiye'yi kazanmak ve onu Batı ile ilişkilerinde köprü olarak kullanmak Sofya yönetiminin öncelikli konularından birisi olmuştur.

Bulgaristan 2004'te NATO, 2007'de ise AB üyesi olmuştur. Bu yıllardan itibaren, Sofya yönetimi, Türkiye'ye tanıdığı ayrıcalıkları birer birer kaldırma arayışına girmiştir. Bu kapsamda, önceki yıllarda son derece kolaylaştırılan vize rejimi daha sonra ortadan kaldırılmış ve 2008 yılı itibariyle, AB'nin Türk vatandaşlarına uyguladığı vize rejimine endekslenilmiştir. Bulgaristan'ın Soğuk Savaş dönemin hemen başında Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç, Sofya'nın Avro-Atlantik kurumlara üyeliğinden sonra ortadan kalkmış ve daha önce Türkiye'ye ve Türklere sağladığı imtiyazlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi Parvanov'un 16-17 Aralık 2008 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, iki ülke Dışişleri Bakanlıkları Müsteşarları başkanlıklarında bir “Ortak Komisyon” kurulması kararlaştırılmıştır.⁵¹

⁵⁰ **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 2, ANKARA, 2003, s.208-211, <http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2003/SAD2.pdf#page=195>, (Erişim Tarihi: 28.01.2011)

⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye – Bulgaristan Siyasi İlişkileri, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---bulgaristan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>,

Bulgaristan'da demokrasiye geçiş sürecinde Türkiye ile Bulgaristan arasında ilişkiler olumlu yönde seyretmeye başlamıştır. Türkiye iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve demokrasinin yerleşmesi için ekonomik ve sosyal her türlü yardımlarda bulunmuştur.

Bulgaristan Başbakanı Borisov'un 2010 Ocak ayında Türkiye'yi ziyareti, Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın 2010 Ekim ayında Bulgaristan'ı ziyaretinde görüldüğü üzere karşılıklı ziyaretlerin yoğun seyri de ilişkilerin memnuniyet verici durumuna işaret etmektedir.⁵²

Günümüzde Türkiye-Bulgaristan ilişkileri dostluk zemininde gelişmesine devam etmektedir. Bulgaristan Türkleri iki ülke arasında önemli bir köprü rolü oynamaktadırlar.⁵³

3.1.2.4. Türkiye – Bulgaristan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

İki lke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilebilmesi için gerekli hukuki ereve tamamlanmış ve bu sayede bu alanlarda önemli gelişme kaydedilmiştir. İki lke bu anlamda, Karadeniz Havzasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ve Balkanlar'da Güney Doğu Avrupa lkeleri(GDA) gibi oluşumlar yoluyla bölgesel istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuşlar, Bulgaristan'ın 2004 yılında katıldığı NATO içinde müttefik olmuşlar, 2007 yılından itibaren AB bağlamında ortak haline gelmişler ve AB'nin enerji güvenliğinin sağlanmasında hayati öneme haiz Nabucco gibi projelerde yer almışlardır.

Türk dış ticareti açısından sınır komşusu olmasından kaynaklanan yakınlık avantajı ve tüketim alışkanlıklarının benzerlikleri nedeni ile büyük önem taşımaktadır. 7 milyondan fazla nüfusa sahip ülkenin barındırdığı ve nüfusunun %9'unu oluşturan Türk nüfus, bu pazarın Türkiye için önemini daha da artırmaktadır.

⁵² Erkan Tunca , 'İkili ilişkileri sürekli arttıran Türkiye ile Bulgaristan bir çok ortak projede yer alıyor' (evrimii) ,Sofya, 11.04.2011, Saat: 12:23, <http://zaman.bg/ikili-iliskileri-surekli-arttiran-turkiye-ile-bulgaristan-bir-cok-ortak-projede-yer-aliyor/>, (Erişim Tarihi: 11.04.2011)

⁵³ Türkiye – Bulgaristan İlişkileri, (evrimii), http://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan-T%C3%BCrkiye_ili%C5%9Fkileri (Erişim Tarihi: 27.04.2011)

Önemli ulaşım koridorları üzerinde bulunan Bulgaristan pazarı Türkiye için üçüncü pazardır. Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatı sürekli bir artış eğilimi içindedir. Ülkeye ihracat artışında 11 Temmuz 1998 tarihinde imzalanan ve 1.1.1999 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye - Bulgaristan Serbest Ticaret Anlaşması'nın önemli ölçüde katkısı olmuştur. Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ticari ilişkiler 11 Temmuz 1974 tarihli Ticaret Anlaşmasına dayanmaktadır. 9 Şubat 1972 tarihinde Türk-Bulgar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Komitesi kurulmuştur.⁵⁴

Avrupa ülkelerine ihraç mallarını taşıyan Türk kara vasıtalarının önemli bir bölümü Bulgaristan üzerinden transit geçiş yapmaktadırlar. Türk firmalarının Bulgaristan'daki yatırımları gün geçtikçe artmaktadır. Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte iki ülke arasındaki bir takım anlaşmalar son bulmuştur.

1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla iki ülke arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması yerini Türkiye-AB Gümrük Birliği Kararı'na bırakmıştır.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki Ekonomik Anlaşma ve Protokoller şöyle sıralanabilir;

- Ticaret ve Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması (1994)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (1994)
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (1994)
- Turizm İşbirliği Anlaşması (1997)
- Enerji ve Altyapı Alanlarında İşbirliği Anlaşması ve Protokolü (1998)
- Uzun Vadeli Sözleşme (1999)
- İkili Hava Ulaştırma Anlaşması (2004)
- Deniz Ticareti Taşımacılık Anlaşması (2004)
- Türkiye-Bulgaristan Serbest Ticaret Anlaşması, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması'nın bir gereğidir.

⁵⁴ Leyla Yavaş , Son Dönem Türkiye Bulgaristan İlişkileri, (Çevrimiçi), <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/balkanlar/1109-son-doenem-tuerkiye-bulgaristan-likileri.html> , (Erişim Tarihi : 09.03.2011)

Bulgaristan, Türkiye ile AB arasında bir gümrük birliği oluşturan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile Tarım ürünlerine ilişkin Rejim hakkındaki 1/98 sayılı OKK'nın ve Türkiye-AB Kömür-Çelik Serbest Ticaret Anlaşması'nın ve diğer tüm Türkiye-AB hukuki düzenlemelerinin bir parçası haline gelmiştir. Edirne ilinden Bulgaristan ile yetkilendirilen gümrük kapılarından sınır ticareti yapılmasına ilişkin esasları düzenlemek ve bu kapsamda yapılacak ihracat ve ithalatta uygulanacak kuralları belirlemektir.⁵⁵

Son yıllarda 3 milyar Euro'yu aşan ticaret hacmi küresel ekonomik krizin etkisiyle düşüşe geçmiştir. 2010 yılı, iki ülke açısından da küresel ekonomik krizin etkilerinin silinmeye başladığı bir yıl olmuştur. Bu çerçevede, 2010 yılında ikili ticaret hacmi 2,4 milyar Euro düzeyinde gerçekleşerek, 2009 yılına göre üçte bir oranında artmıştır. Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatında yaşanan yüzde 55'lik artışın en büyük nedeni Türkiye'nin küresel krizden çok hızlı bir şekilde çıkmasıdır.

Bulgaristan'ın ve Balkanlar'ın coğrafi olarak merkezi konumu; İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi Türkiye'nin üretim merkezlerine yakınlığı ve AB üyeliğinden dolayı ikili ticarete gümrük vergilerinin sıfırlanması önemli avantajlardır. Türkiye'nin 2010 yılında Bulgaristan'a ihracatında yaklaşık yüzde 13'lük bir artış sağlanmıştır. İkili ticaret hacmindeki artış, iki ülke ekonomilerinin birbirine rakip değil tamamlayıcı ekonomiler olduklarını göstermektedir.

Bulgaristan ile Türkiye arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlara yayılan yakın bir işbirliği mevcuttur. Bulgaristan tarafından Türk vatandaşlarına uygulanan vize rejimi halklar arası etkileşimi sınırlamaktadır. Vize dolayısıyla Türk işadamları Bulgaristan'da iş kurma konusunda sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Bulgaristan'dan Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı 1.5 milyonu aşmışken, Türkiye'den Bulgaristan'ı ziyaret edenlerin sayısı 30.000'ini bulmamaktadır.

Bulgaristan, Türkiye ile ikili ticarete, Avrupa'ya taşımacılık yapan Türk TIR'larının geçiş güzergâhında olması, 1 milyar Doların üstünde olan Türk yatırımlarına ev sahipliği yapması ve coğrafi konumu sebebiyle önemli bir ülkedir.

⁵⁵ Konya Ticaret Odası, Bulgaristan Ülke Raporu 2008, (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/Bulgaristan.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.02.2011)

Sofya’da 2008 yılında bir Türk Ticaret Merkezi fiilen çalışmalarına başlamıştır. Merkezin amacı, Türk ihracat şirketlerinin yurtdışı pazarlarda etkinliğin artırılması, kalıcılığın sağlanması, gerçekleştirilecek tanıtım çalışmaları aracılığıyla sürdürülebilir bir ihracat yapısı oluşturulmasına katkı sağlanması ve Türkiye’nin ihracatına etkin bir şekilde hizmet verilmesidir. Bulgaristan’daki Türk firmalarının bir kısmı, Bulgar firmalarla birlikte, Türk-Bulgar Sanayi ve Ticaret Odası çatısı altında bir araya gelmişlerdir.⁵⁶

Tablo 2. Türkiye – Bulgaristan İkili Ticareti

(Milyon \$)				
YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	465.4	252.9	-212	718.3
2001	393.5	299.4	-94	692.9
2002	508.4	380.3	-128	888.7
2003	689.4	621.6	-67	1.311.1
2004	959.4	894.3	-65	1.853.7
2005	1.19	1.179.3	-10	2.369.3
2006	1.663.4	1.568	-95	3.231.4
2007	1.951.6	2.060.1	108	4.011.8
2008	1.84	2.151.5	311	3.991.5
2009	1.116.9	1.389.1	271	2.503.5
2010	1.700.6	1.497.9	-202	3.198.6

Kaynak: İGEME, **Bulgaristan Ülke Raporu 2009** <http://bilgi.dtm.gov.tr>

3.2. Doğu Komşuları

Kafkasya, ABD’nin küresel jeopolitik stratejisi açısından büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’dan oluşan Güney Kafkas ülkeleri, Rusya Federasyonu’nu etkisiz hale getiren ve Doğu ile Batı arasında enerji – ticaret transferinde stratejik geçiş yolu konumuyla ABD’nin Avrasya politikası veya “Büyük Orta Doğu Projesi” (BOP)’nde de oldukça önemli bir bölge konumundadır.⁵⁷ Bu bölümde Türkiye’nin doğu komşuları olan, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan incelenecektir.

⁵⁶ Erkan Tunca, İkili İlişkileri Sürekli Arttıran Türkiye ile Bulgaristan Birçok Ortak Projede Yer Alıyor, (Çevrimiçi), Sofya, 11.04.2011, Saat: 12:23, <http://zaman.bg/ikili-iliskileri-surekli-arttiran-turkiye-ile-bulgaristan-bir-cok-ortak-projede-yer-aliyor/>, (Erişim Tarihi : 11.04.2011)

⁵⁷ Şenol Kantarcı, TÜRK SAM, ‘Amerikalı Bir Uzmanın Gözüyle Türkiye-Ermenistan İlişkileri’, (Çevrimiçi), <http://www.turksam.org/tr/a277.html>, (Erişim Tarihi: 22.03.2011)

3.2.1. Gürcistan

Gürcistan , Karadeniz'in doğu kıyısında, Güney Kafkasya'da yer almaktadır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan'ın kuzeyinde Rusya, güneyinde Azerbaycan, Ermenistan ve güneybatısında Türkiye bulunmaktadır. Ülkenin batı sınırını Karadeniz belirlemektedir.⁵⁸



Şekil 4. Gürcistan Ülke Haritası

Kaynak: KTO (1), Gürcistan Ülke Raporu, Konya,2009, s.1

⁵⁸ Wikipedia, Gürcistan , <http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan> (Erişim Tarihi: 13.07.2011)

3.2.1.2. Gürcistan Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Gürcistan Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Başkanlık Tipi Cumhuriyet
Başkenti	: Tiflis
Nüfusu	: 4,7 milyon (2007)
Yüzölçümü	: 69.700 km ²
Para Birimi	: Lari
GSYİH	: 11,6 milyar dolar (2010)
KBMG	: 4.800 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: 5,5 (2010)
Enflasyon	: 5,7 (2010) ⁵⁹
Cumhurbaşkanı	: Mihail Saakaşvili
Başbakan	: Nika Gilauri
Dış İşleri Bakanı	: Edward Nalbandyan

3.2.1.3. Türkiye – Gürcistan Siyasi İlişkileri

Türkiye, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından 16 Aralık 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımış, 21 Mayıs 1992'de de iki ülke arasında Diplomatik İlişki Kurulmasına Dair Protokol imzalanmıştır. Bağımsızlık sonrasında Türkiye Gürcistan ilişkileri askeri işbirliğini de içinde alacak şekilde gelişmiştir.⁶⁰ Gürcistan ile Türkiye arasında her alanda gelişerek devam eden ilişkiler, özellikle siyasi, askeri ve ekonomik alanlardaki işbirliğiyle, diğer tüm ülkelere örnek teşkil edecek bir düzeye gelmiştir.

⁵⁹ CIA, 'The World Factbook' **Geography , People , Economy ,** <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

⁶⁰ TİKA, Gürcistan Ülke Raporu, (Çevrimiçi), http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Gurcistan_UlkeRaporu.pdf,(Erişim Tarihi: 27.03.2011)

Bugüne kadar siyasi konularda müşterek adımlar atan iki ülke, bölge güvenliği ve barışı konusunda da ortak çalışma arzusunu her fırsatta yinelemektedir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından hemen önce 1989 yılında, Gürcistan ile Türkiye'nin Karadeniz kıyısında sınır kapısı olan Sarp'ın açılması ile başlayan iyi komşuluk ilişkileri son yıllarda artan önemiyle birlikte, uluslararası hukuk ve dostluk içinde devam etmektedir.

İki ülke arasındaki en önemli işbirliği Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattıdır.⁶¹



Şekil 5. Bakü –Tiflis – Ceyhan Boru Hattı

Kaynak: Wikipedia, Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı Bakü'de başlayıp, Ceyhan'da son bulmaktadır. BTC Boru hattı ile başta Azeri petrolü olmak üzere bölgede üretilen petrol Ceyhan'a taşınmakta ve buradan da dünya pazarlarına ulaştırılmaktadır. Toplam hat uzunluğu 1.730 km'dir. BTC'nin günlük bir milyon varil ve yılda 50 milyon ton petrolü dünya pazarlarına ulaştırma kapasitesi bulunmaktadır.

⁶¹ Okan Üniversitesi, Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi , (Çevrimiçi), <http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/node/14>, (Erişim Tarihi: 30.04.2011)

Bu boru hattı ile Türkiye, Doğu - Batı enerji koridoru üzerinde stratejik bir rol üstlenmiş bulunmaktadır. Doğu - Batı enerji koridorunun en kritik ayağını oluşturan BTC ile hem Türkiye'nin jeopolitik önemi artmakta, hem de Azerbaycan ve Gürcistan'ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkıda bulunmaktadır. Proje ile Gürcistan en önemli geçiş ülkesi olarak ön plana çıkmaktadır.

BTC boru hattı gibi, Büyük İpek Yolu projesi çerçevesinde planlanan, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı da bölgede Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin stratejik önemini arttıracak bir projedir. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında kesintisiz demiryolu bağlantısı sağlanarak, tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması amacıyla yapımı planlanan Kars-Tiflis demiryolunun inşası hususunda 26-29 Temmuz 1993 tarihlerinde Ankara'da yapılan Türkiye-Gürcistan Karma Ulaştırma Komisyonu toplantısında bir mutabakat sağlanmış ve bu mutabakat çerçevesinde Tarafların teknik heyetleri Samsun'da 23 Kasım 1994 tarihinde bir araya gelmişlerdir.



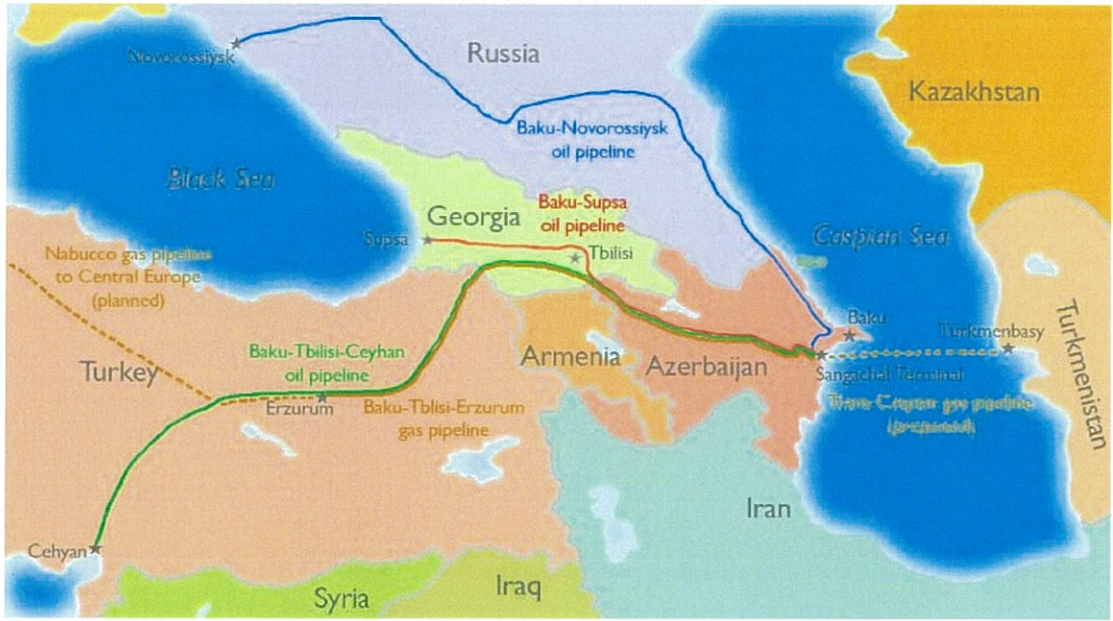
Şekil 6. Bakü –Tiflis –Kars Demiryolu Hattı

Kaynak: Wikipedia, Bakü – Tiflis – Kars Demiryolu Hattı

Demiryolu hattı Azerbaycan'ın başkenti Bakü şehrinden Gürcistan'ın Tiflis ve Ahılkelek şehirlerinden geçerek Türkiye'nin Kars şehrine gelecektir.

Doğu ile Batı devletleri arasında entegrasyonu kolaylaştırmak amacıyla düşünülen bu proje Avrasya coğrafyasında ticari ve kültürel bağları geliştirmeye hizmet etmesi ve söz konusu ülkeler arasında insan ve yük taşımacılığını kolaylaştırması açısından son derece önemlidir. 2012 yılında bitirilmesi planlanan bu hattın, Türkiye'de inşa edilen Marmaray projesine bağlanması ile Avrupa'dan Çin'e kesintisiz ulaşım hedeflenmektedir.

Bir diğer boru hattı ise, doğal gaz taşıyan Güney Kafkas Boru Hattı'dır. Şahdeniz veya İngilizce SCP Projesi olarak da adlandırılan hat, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına paralel olarak inşa edilmiştir. SCP , Gürcistan üzerinden geçmekte ve Azerbaycan'ın Bakü kentinden Türkiye'nin doğusundaki Erzurum'a kadar uzanmaktadır. Doğal gaz ise Hazar Denizi'nden sağlanmaktadır.



Şekil 7. Güney Kafkas Boru Hattı

Kaynak: Wikipedia, **Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı Projesi**

Türkiye kısmının inşası uzadığı için Şahdeniz doğalgazı Erzurum'a 3 Temmuz 2007'de ulaşmıştır. Projenin 2012 yılında tamamlanması planlanmaktadır.⁶²

⁶² TİKA, Gürcistan Ülke Raporu, (Çevrimiçi), http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Gurcistan_UlkeRaporu.pdf, (Erişim Tarihi: 27.03.2011)

Türkiye ve Gürcistan arasındaki coğrafi yakınlığın bir sonucu, halklar arasındaki yakınlıktır. Ahıska Türkleri ise iki ülke arasındaki bir diğer kültürel köprüyü oluşturmaktadır. Türkiye, SSCB döneminde 1944 yılında Gürcistan'daki ata topraklarından Orta Asya'ya sürülen Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüşlerinin sağlanmasına önem vermekte, bu amaçla Gürcistan tarafından yürütülen çalışmaları desteklemektedir.

Gürcistan'ın Türkiye'de Ankara Büyükelçiliği, İstanbul Başkonsolosluğu, Trabzon Başkonsolosluğu, İzmir Fahri Konsolosluğu bulunmaktadır. Türkiye ise Tiflis Büyükelçiliği ve Batum Başkonsolosluğu ile Gürcistan'da temsil edilmektedir.⁶³

3.2.1.4. Türkiye – Gürcistan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde siyasi nitelikli sorun bulunmamakta olup, ilişkiler eşitlik ve karşılıklı olarak içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde gelişmektedir. Örnek komşuluk ilişkilerinin bir göstergesi olarak iki ülke vatandaşları, turistik amaçlı seyahatlerinde karşılıklı olarak 90 güne kadar vize muafiyetinden istifade etmektedir. Batum Havalimanı Türkiye ve Gürcistan tarafından ortak kullanılmakta, iki ülke arasındaki karayolu taşımacılığının yaklaşık yüzde 90'ının gerçekleştiği ana geçiş noktası olan Sarp Sınır/Gümrük Kapısı'nın “tek pencere” modelinde işletilmesine yönelik çalışmalar yapılmakta, ayrıca iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır.⁶⁴

Gürcistan ile Türkiye'nin ekonomik ilişkileri, 1992 yılında imzalanan “Ticaret ve Ekonomik İşbirliği”, “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması” ve “Uluslararası Karayolu Taşımacılığı” anlaşmaları ile başlamış ve son yıllarda yaşanan ekonomik iyileşme ve yatırım ortamının, iyileştirilmesi sonucu hızla gelişmiştir. Türkiye, Gürcistan'ın en büyük dış ticaret ortağıdır.

⁶³ Okan Üniversitesi, Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi , (Çevrimiçi), <http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/node/14>, (Erişim Tarihi: 30.04.2011)

⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye-Gürcistan Siyasi İlişkileri , (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 14.04.2011)

Gürcistan'ın Türkiye'nin askeri ve siyasi alanda oldukça ileri düzeyde işbirliği geliştirdiği nadir ülkelerden biri olmasına, iki ülkenin bir kara sınırını paylaşmalarına ve 2009 yılı ikinci çeyreği itibarıyla rakamsal olarak Türkiye Gürcistan'ın en fazla ticaret gerçekleştirdiği ülke olmasına rağmen ekonomik ve ticari ilişkiler bu özel konumu ve potansiyeli yeterince yansıtmamaktadır. Bu durumun en büyük sebebi, bugüne değin Gürcistan'daki ekonomik ve siyasi istikrarın yeterli seviyeye gelmemiş olmasıdır.

Güney Osetya nedeniyle yaşanan savaş öncesi Gürcistan'da yatırım ve iş ortamının iyileşmeye başlaması, reformların yapılması ve yolsuzlukla kararlı bir şekilde mücadele edilmeye başlanması nedeniyle iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin de ivme kazanmaya başladığı gözlemlenmekteydi. Ancak 2008 yılı Ağustos ayı başında başlayan savaşın ülkedeki iş ortamına olumsuz etkileri olmuştur.

Gürcistan'da Türk müteahhitleri tarafından 1992-2010 yılları arasında üstlenilen 80 projenin toplam değeri 1 milyar doları aşmıştır. Yatırım ortamının iyileştirilmesine bağlı olarak Türk firmaların Gürcistan'a ilgileri artmıştır. 1996 yılından beri bu ülkeye yaptığı ve büyük kısmı inşaat sektöründe olan 536 milyon dolar tutarındaki yatırımla Türkiye yabancı yatırımcılar arasında 3. sırada yer almaktadır.⁶⁵

Türkiye ile Gürcistan arasındaki Ekonomik Anlaşma ve Protokoller şöyle sıralanabilir;

- Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (30.07.1992)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması (30.07.1992)
- İkili Hava Ulaştırma Anlaşması (30.07.1992)
- Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (30.07.1992)
- Gümrükler Alanında İşbirliği Anlaşması (28.01.2005)
- Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı Protokolü (14.09.2005)
- Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (21.11.2007)
- Serbest Ticaret Anlaşması (1 Kasım 2008)
- Türkiye-Gürcistan Ortaklık Komitesi 1. Toplantısı Mutabakat Zaptı (24.02.2009)

⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 'Türkiye-Gürcistan Siyasi İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 14.04.2011)

- Türkiye-Gürcistan Ortaklık Komitesi 2. Toplantısı Mutabakat (29.06.2009)
- Vize Kolaylığı Anlaşması (Yürürlükte)

Tablo 3. Türkiye – Gürcistan İkili Ticareti

(Milyon \$)				
YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	155	132	-24	287
2001	127	144	17	271
2002	138	103	-35	241
2003	274	155	-119	429
2004	307	200	-107	506
2005	303	272	-31	575
2006	345	408	63	753
2007	290	646	357	936
2008	525	998	473	1.523
2009	285	766	481	1.052
2010	291	770	479	1.06

Kaynak: DEİK, Gürcistan 2009 Ülke Bülteni

3.2.2. Ermenistan

Ermenistan , Güney Kafkasya'da denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Daha önce Sovyetler Birliği'ne bağlı bir cumhuriyet iken Eylül 1991'de bağımsızlığını ilân etmiştir. Kuzeyinde Gürcistan, doğusunda Azerbaycan, güneyinde İran ve batısında Türkiye ve Azerbaycan'ın egemenliği altındaki Nahçıvan bölgesi bulunur.

Ermenistan bir Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Bağımsız Devletler Topluluğu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Dünya Ticaret Örgütü ve yaklaşık 30 tane daha örgütün üyesidir.⁶⁶<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermenistan> - cite_note-Factbook-1#cite_note-Factbook-1

⁶⁶ Wikipedia,Ermenistan , <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermenistan> (Erişim Tarihi: 13.07.2011)



Şekil 8. Ermenistan Ülke Haritası

Kaynak: İTO, Ermenistan Ülke Raporu,2005

3.2.2.1. Ermenistan Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Ermenistan Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Cumhuriyet
Başkenti	: Erivan
Nüfus	: 2.967.975 milyon (2011)
Yüz ölçümü	: 29.743 km ²
Para Birimi	: Dram
GSYİH	: 5.800 milyar Dolar (2010)
KBMG	: 5.800 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 4.7 (2010)
Enflasyon	: % 6.9 (2010) ⁶⁷
Cumhurbaşkanı	: Serj Sarkisyan
Başbakan	: Tigran Sarkisyan
Dış İşleri Bakanı	: Edward Nalbandya

⁶⁷ CIA, 'The World Factbook' **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

3.2.2.2. Türkiye – Ermenistan Siyasi İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 16 Aralık 1991 yılında yeniden bağımsızlığını kazanan Ermenistan'ı ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlığını koruyup geliştirmesine önemli destek vermiş, Ermenistan'a Türkiye üzerinden insani yardım malzemelerinin ulaştırılmasına olanak sağlamıştır. 23 Haziran 1992'de Ermenistan Karadeniz Ekonomik İşbirliği örgütüne kurucu üye sıfatıyla çağrılmıştır.

Ermenistan, Kafkasların istikrarsızlaştırılmasında önemli rol oynayarak, komşusu Azerbaycan'ın başta Yukarı Karabağ olmak üzere topraklarının %20'sini işgal ederek binlerce insanın ölümüne ve 1 milyon Azerbaycan Türkü'nün topraklarını terk etmesine neden olmuştur. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi üzerine Türkiye Ermenistan'la olan sınır kapılarını kapatarak Azerbaycan'ın davasında onun yanında yer almıştır.⁶⁸

İki ülke arasında dört temel sebep çerçevesinde diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi bugüne dek mümkün olmamıştır.

Bu sebepler aşağıda sıralanmaktadır:

- Ermenistan Bağımsızlık Bildirisi ve Anayasası'nda Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulayan ifadeler yer almaktadır.
- Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin halefi olarak, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında sınırı belirleyen 1921 Kars-Gümrü Antlaşması'nın yürürlükte olmadığını savunmaktadır.
- Sözde soykırımın uluslararası alanda tanınması Ermenistan'ın öncelikli dış politika hedefidir.
- Ermenistan, Güvenlik Konseyi kararlarına uymayarak, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımamaya ve Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 20'sini işgal altında tutmaya devam etmektedir.⁶⁹

⁶⁸ Famil Şamiloğlu, USAK, 'Türkiye'nin Ermenistan Açılımı ve Azerbaycan'(Çevrimiçi) , <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1187>, (Erişim Tarihi:07.01.2011)

⁶⁹ Yavuzhan Erdem, AYSAM, 'Ermenistan Ülke Raporu', (Çevrimiçi), http://www.aysam.gen.tr/yay_news.php?newsid=240, (Erişim Tarihi:29.04.2011)

Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerinin normalleşmesine karşı değildir. Tam tersine, bölgede bir işbirliği ortamının yaratılmasına yardımcı olacağı ve bölgenin istikrarına katkıda bulunacağı inancıyla ikili ilişkilerin normalleştirilmesini istemektedir. Bu çerçevede, iki ülke arasındaki sorunların aşılmasını ve ilişkilerin normalleştirilmesini engelleyen unsurların açıkça tartışılması amacıyla Dışişleri Bakanları ile Dışişleri yetkilileri arasında bir diyalog süreci başlatılmıştır. Bu süreç içerisinde bir yol haritası üzerinde çalışılmaktadır. Söz konusu yol haritasında kayda değer ilerleme de sağlanmış bulunmaktadır.

Diğer taraftan Dışişleri Bakanları düzeyindeki istişareler de devam etmektedir. Ermenistan ile Türkiye'nin ilişkilerinin aşamalı olarak normalleştirilmesi hedefi doğrultusunda, Dışişleri Bakanları düzeyinde sürdürülen diyalog süreci ve üzerinde ilke mutabakatı sağlanmış bulunan yol haritası uyarınca, Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik açılımları sürdürülmektedir. Yol haritasında yer alan güven artırıcı önlemlerden sınırın açılması dışındaki diğer unsurlar büyük çoğunlukla hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi, Ermenistan'ın uluslararası hukukun ve iyi komşuluğun temel ilkeleri çerçevesinde Türkiye ve diğer komşuları ile ilişki kurmada göstereceği siyasi irade ve olumlu yaklaşım ile Ermenistan'ın Yukarı Karabağ sorununun barışçı çözümüne katkıda bulunmasına bağlı bulunmaktadır.⁷⁰

Türkiye ile Ermenistan arasındaki önemli sorunlardan biri Ermeni sorunudur. Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlığının ardından bölgesel kuruluşlar ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesi yönünde aktif çaba harcamıştır. Ancak, bugüne kadar bu ülkeyle diplomatik ilişki tesis edilmesi için uygun koşullar oluşmamıştır.

Ermenilerin savundukları iddialar üç başlık altında toplanmaktadır:

1. Ermeni anavatanı iddiası
2. Ermeni nüfus çoğunluğu iddiası
3. Tehcir değil katliam iddiası

⁷⁰ Bülent Aras – Fatih Özbay, SETAV, 'Türkiye – Ermenistan Statüko ve Normalleşme Arasında Kafkasya Siyaseti', (Çevrimiçi), <http://www.setav.org/ups/dosya/22458.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.04.2011)

Bu iddialar çerçevesinde Ermenilerin amaçları iddialarının kabul edilmesine bağlı olarak Türkiye'nin yüklü bir tazminat ödemesini sağlamak; bunun da ötesinde Büyük Ermenistan'ı kurabilmek için Türkiye sınırları içinde bulunduğunu iddia ettikleri topraklarını geri almaktır.⁷¹

Türkiye, Güney Kafkasya'da kapsamlı barış ve işbirliği ortamının yaratılmasına yardımcı olacağı ve bölgenin istikrarına katkıda bulunacağı inancıyla Ermenistan'la ilişkilerinin normalleşmesini arzu etmektedir. Bu düşünceyle Türkiye, bazı güven arttırıcı önlemleri zamanında tek taraflı olarak uygulamaya koymuş bulunmaktadır. Türkiye Başbakanı Erdoğan, Nisan 2005'te, dönemin Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'a bir mektup göndererek, Türk ve Ermeni tarihçileri ile diğer uzmanlardan oluşacak bir Komisyonun (Ortak Tarih Komisyonu) , 1915 dönemine ait gelişme ve olayları sadece Türk ve Ermeni değil, üçüncü ülke arşivlerinde de araştırarak, bulgularını uluslararası kamuoyuna açıklamaları çağrısında bulunmuştur. Ermenistan ile Türkiye arasındaki sorunların ortadan kaldırılması ve ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki çabalar çerçevesinde, İsviçre'nin arabuluculuğunda başlatılan süreç, 10 Ekim 2009 tarihinde "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü" ile "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü"nü imzalanması ile yeni bir aşamaya girmiş bulunmaktadır. Bu iki protokol, ikili ilişkilerin normalizasyonu için bir çerçeve sunmaktadır.⁷²

3.2.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye - Ermenistan Siyasi İlişkileri

Türkiye, Ermenistan'ın yıllardan beri Ermenistan ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi düşüncesiyle hareket etmiştir. Enerji sıkıntısı çeken Ermenistan'a kendi elektrik ağından elektrik sağlayan Türkiye, Ermenistan Cumhuriyeti'nin sergilediği olumsuz tavırlara rağmen sınır ticaretine izin vermiştir.

⁷¹ Aybike Serttaş, TÜRK SAM, ' Türkler ve Ermeniler: Bulanık Suların Ardında İki Toplum, Yüzyıllık Hikâyenin Meyvesi; Zehirli Elma' ,(Çevrimiçi), <http://www.turksam.org/tr/a878.html>, (Erişim Tarihi: 27.04.2011)

⁷² Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye-Ermenistan Siyasi İlişkileri, (Çevrimiçi) , <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 10.04.2011)

Bunun karşılığında Türkiye Ermenistan'dan (sözde) soykırım iddialarından vazgeçmesini, Azerbaycan topraklarından çekilmesini, Gürcistan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti'yle olduğu gibi doğal olarak sınır antlaşmasını yenilemesini gündeme getirmiş, ancak Ermenistan olumsuz tavır sergilemiştir. Ermenistan, söz konusu taleplerinden vazgeçmek yerine Türkiye'ye karşı olumsuz tavrını iyice yoğunlaştırmış ve Türk-Ermeni ilişkilerini gergin bir noktaya sürüklemiştir.

Doğusunda Azerbaycan, batısında Türkiye, güneyinde Gürcistan ile önemli sorunlar yaşayan Ermenistan, kendi içerisinde de ciddi ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.⁷³

Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin geleceği konusu, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için müzakere tarihi almasından bu yana giderek gündeme yerleşmeye başlamıştır. Soykırım iddialarının Türkiye'yi çok yönlü kısıkca almaya çalışmasının yanında, bu iddialara ek olarak Ermenistan sınırının açılmasına yönelik uluslararası baskılar da şiddetlenmiş görünmekte, içeriden de bu konuda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne yönelik eleştiriler artmaktadır.⁷⁴

3.2.2.4. Türkiye – Ermenistan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

İki ülke arasında ekonomik ilişkileri etkileyen “Ermeni Sorunu” önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ermenistan 1991’de S.S.C.B.’den bağımsızlığını ilan ettikten sonra ülke eski ve yeni arasında bir mücadeleye tanık olmuştur. Eski jenerasyonlar, eski kitlesel üretim yapan büyük Sovyet fabrikalarına bakarken, genç jenerasyonlar bilgi ve hizmet çağına uyum sağlamaya çalışmışlardır. Genç jenerasyon yeni açık Pazar ekonomisine daha hızlı adapte olmuşken, son on beş yılda Ermenistan da ortaya çıkan zenginlerin neredeyse tamamı 30 yaş altı kuşaktan gelmektedir. Ülkeye yatırım için gelenlerin tamamı genç kuşaklarla iş yapmayı tercih etmektedirler.

⁷³ Şenol Kantarcı, ‘ABD - AB Kısılacında Türkiye - Ermenistan İlişkileri’,(Çevrimiçi),Sayı 8 , http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_06.html,(Erişim Tarihi: 22.03.2011)

⁷⁴ Famil Şamiloğlu,USAK, ‘Türkiye’nin Ermenistan Açılımı ve Azerbaycan’(Çevrimiçi) , <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1187>, (Erişim Tarihi:07.01.2011)

İki ülke arasında ticari anlaşmalar yapılması amacıyla “Turkish-Armenian Business Development Council” (TABDC) isimli örgüt kurulmuş ve bu örgüt iki ülke arası ticareti geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır.

Türkiye'nin yıllardır doğrudan olmasa bile dolaylı olarak Gürcistan ve İran üzerinden Ermenistan'la ticari faaliyetleri devam etmektedir.⁷⁵

2008–2010 yılları arasında Türkiye-Ermenistan ilişkileri çeşitli hususlar itibariyle Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, Türkiye'nin Kafkasya politikası, genel olarak Kafkasya'nın ve Türkistan'ın (Orta Asya bölgesinin) geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ilişkilerin iyi olmasının, Türkiye'nin Kafkasya politikasını ve Türk Dünyası ile ilişkilerini sadece Ermenistan'ın Azerbaycan ile ilişkilerinin normal olması halinde olumlu etkileyeceğidir. Diğer olumlu sonuçları Türkiye ve Gürcistan ile sahip olduğu ilişkileriyle de almaktadır. Ama bölgenin genel olarak normalleşmesi tabii ki, hem Kafkasya'nın önemine, hem de Türkiye'nin bölgedeki etkinliğine ve sahip olduğu seçeneklere katkı yapacaktır.⁷⁶

Ermenistan'a sefer yapan uluslararası havayolu şirketlerine ait uçaklar Türk hava sahasını kullanabilmektedirler. Üçüncü ülkelere Ermenistan'a ve Ermenistan'dan üçüncü ülkelere Türkiye üzerinden yapılan karayolu taşımacılığı üzerinde herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Sivil toplum örgütleri arasındaki temaslar desteklenmektedir. Aralarında, 2004 yılı Eylül ayında tüm Güney Kafkasya ülkelerinin temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen Kars Kent Kurultayı ve bu çerçevede Ani'de ilk kez gerçekleştirilen kültürel etkinlikler, Ermenistan Devlet Senfoni Orkestrası'nın Ekim ayında İstanbul'da verdiği konser gibi projelerin de yer aldığı faaliyetler yaşama geçirilmiştir.⁷⁷

⁷⁵ Şenol Kantarcı, ‘ABD - AB Kısılacında Türkiye - Ermenistan İlişkileri’,(Çevrimiçi),Sayı 8 , http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_06.html,(Erişim Tarihi: 22.03.2011)

⁷⁶ Araz Aslanlı, ‘2011 Yılında Türkiye-Ermenistan İlişkileri-4’,(Çevrimiçi), <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/kafkaslar/3402-2011-yilinda-turkiye-ermenistan-iliskileri--4.html>, (Erişim Tarihi: 22.02.2011)

⁷⁷ Yavuzhan Erdem,AYSAM, ‘Ermenistan Ülke Raporu’,(Çevrimiçi), http://www.aysam.gen.tr/yay_news.php?newsid=240, (Erişim Tarihi:29.04.2011)

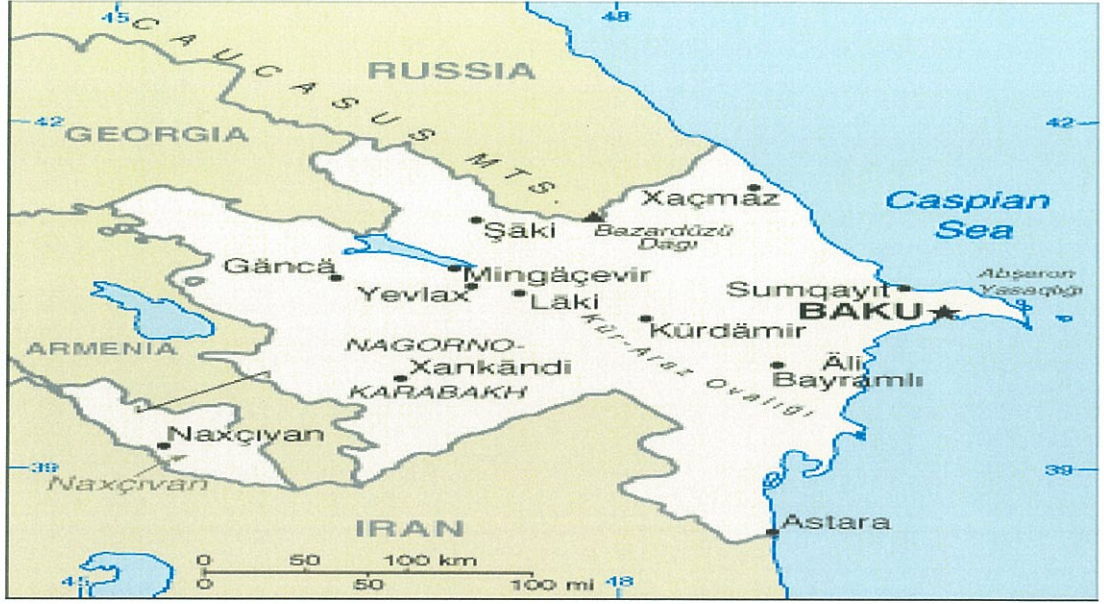
Tablo 4. Türkiye - Ermenistan İkili Ticareti**(1000 \$)**

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1992	3.429	124.9	3.553.9	3.304.1
1993	4.148	319.2	4.467.2	3.828.8
1994	-	-	-	-
1995	-	-	-	-
1996	-	-	-	-
1997	-	-	-	-
1998	-	-	-	-
1999	-	-	-	-
2000	-	-	-	-
2001	-	-	-	-
2002	-	-	-	-
2003	-	-	-	-
2004	-	-	-	-

Kaynak: İTO, Ermenistan Ülke Dokümanı

3.2.3. Azerbaycan

Azerbaycan , Güney Kafkasya'da bulunmaktadır. Kuzeyde Rusya, kuzey batıda Gürcistan, batıda Ermenistan, güneyde İran ve batıda (Azerbaycan'a bağlı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile komşu olan) Türkiye ile komşudur. Doğu sınırını Hazar Denizi çizmektedir.



Şekil 9. Azerbaycan Ülke Haritası

Kaynak: TİKA, Azerbaycan Ülke Raporu

3.2.3.1. Azerbaycan Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Azerbaycan Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Cumhuriyet
Başkent	: Bakü
Nüfus	: 8,1 milyon
Yüzölçümü	: 86,600 km ²
Para birimi	: Yeni Manat
GSYİH	: 65.899 Milyon Dolar (2010)
KBMG	: 5.800 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 4.7
Enflasyon	: % 5.3 ⁷⁸
Cumhurbaşkanı	: İlham Aliyev
Başbakan	: Artur Rasizade
Dışişleri Bakanı	: Elmar Mammadyarov

⁷⁸ CIA, 'The World Factbook' **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

3.2.3.2. Türkiye – Azerbaycan Siyasi İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. İki ülke birbiri için birçok bakımdan büyük önem taşımaktadır. Yeni bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, genç bir ülke olarak karşılaşıcağı güçlüklerin üstesinden gelebilmek için Türkiye'nin destek ve yardımlarına ihtiyaç duymaktaydı.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin çok yönlü bir şekilde geliştirilmesi için elverişli fırsatlar, ayrıcalıklar ve daha da önemlisi halkların aynı istek ve arzularından kaynaklanan talepler ortaya çıkmıştır. Ancak Azerbaycan'ın jeopolitik olarak çok önemli bir konumda yer alması, Rusya, İran ve Ermenistan gibi ülkelerin Azerbaycan üzerinde çeşitli çıkarlarının bulunması, iki ülke ilişkilerinin dış faktörler olmaksızın gelişim göstermesini engellemiştir. Özellikle Rusya'nın, Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra da ülke üzerindeki nüfuzunu koruma çabasında olması, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini gölgelemiştir.⁷⁹

3.2.3.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Azerbaycan Siyasi İlişkileri

Rusya'nın 1990'da Bakü'ye müdahalesinden sonra Azerbaycan'da başa gelen ilk devlet başkanı Ayaz Mütellibov, Rus yönetimine devamlı tavizler vererek Rusya'nın isteklerini karşılamıştır. Milli Meclis'in baskıları sonucunda istifa etmek zorunda kalan Mütellibov'un ardından demokratik seçimlerle başa gelen Ebulfeyz Elçibey yönetimi döneminde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri çok sıcak bir döneme girmiş, Elçibey yönetimi Türkiye ile yakınlaşmayı dış politikasında öncelik haline getirmiştir.

⁷⁹ATET, 'Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Raporu 2010', (Çevrimiçi), http://www.turansam.org/azerbaycan_ulke_raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 17.02.2011)

Bu dönemde iki ülke arasında birçok anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ve protokoller, iki ülke arasındaki ilişkilerin çok yönlü olarak genişletilmesi ve derinleştirilmesi için güvenilir bir yasal zemin hazırlamıştır. Ancak Elçibey yönetiminin olumlu çalışmalarının yanında, devletteki bozulma ve Karabağ meselesindeki çözümsüzlük gibi nedenlerden dolayı halkta yönetime karşı hoşnutsuzluk başlamış, Rusya'nın da kışkırtmalarıyla meydana gelen darbeden sonra Haydar Aliyev başa geçmiştir.⁸⁰

Haydar Aliyev, Elçibey döneminin Türkiye yanlısı politikalarından biraz uzaklaşmış, ülke üzerindeki Rus baskısını azaltmak için Rusya'ya yaklaşmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye ile ilişkilerde göreceli bir gerileme yaşanmıştır.

Bununla beraber, kısa süre sonra Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik taleplerinin Azerbaycan'ın kabul etmek istemediği alanlarda da devam edeceği anlaşılmış, çeşitli düzeylerdeki Rus yetkilileri ile temasların yanında, Aliyev (1993 Ekiminden itibaren) Batılı petrol şirketleri ve yetkilileriyle de temaslarını tam olarak kesmemiştir. Bu dönemde Azerbaycan'ın Batı'ya açılmasında Türkiye yetkilileri yeni devlet başkanı Haydar Aliyev'e yardımlarda bulunmuşlardır.

Süleyman Demirel'in arabuluculuğuyla 1993 Aralık'ında Haydar Aliyev'in Paris ziyareti gerçekleşmiştir. Bu, Azerbaycan devlet başkanının Batı'yı ilk ziyareti olmuştur. Arkasından, Aliyev'in Avrupa başkentlerini ziyareti birbirini izlemiştir. Azerbaycan'ın Batı'ya açılarak Batılı petrol şirketleriyle anlaşmalar yapması, Batı'nın müttefiki ve NATO'nun üyesi olan Türkiye'nin de çıkarlarına uygundur. 1994'ten sonra ABD'nin bölgeye ilgisi artmış, ABD Rusya'nın Kafkaslarda özel bir konuma sahip olmasını kabul etmediğini açıklamıştır.

Türkiye, Azerbaycan'ın diğer Orta Asya Cumhuriyetleri ve Gürcistan'la da ilişkilerini iyileştirmesinde öncü bir rol üstlenmiştir. Örneğin 1993'ten itibaren Türkiye'nin liderliğinde altı defa toplanan Türk Devletleri Zirvesi'nde, devlet başkanlarının yaptıkları görüşmeler ilişkilerin iyileşmesinde önemli rol oynamıştır.

⁸⁰ 'Azerbaycan-Türkiye İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://azerbaycan.ihh.org.tr/uluslararası/azerbaycanturkiye.html> (Erişim Tarihi:04.05.2011)

Dönem dönem ortaya çıkan farklılıklara rağmen Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk 10 yıl içinde büyük gelişme göstermiştir. Bu dönem boyunca Azerbaycan ve Türkiye arasında 150'ye yakın anlaşma, protokol ve diğer belgeler imzalanmıştır.

Özellikle Elçibey yönetimi döneminde ağırlık verilen bu anlaşma ve protokoller, iki ülke arasındaki ilişkilerin çok yönlü olarak genişletilmesi ve derinleştirilmesi için güvenilir yasal zemini hazırlamıştır. Bu doğrultuda iki ülke arasındaki ticari ilişkiler gelişme göstermiştir. Elçibey döneminde imzalanan anlaşma ve protokollere Aliyev döneminde yenileri eklenmiştir.⁸¹

Azerbaycan'ın dış siyasetinin temeli, Rusya, Türkiye ve İran gibi komşuları ve ABD ile AB gibi küresel güçlerle olan ilişkilerin dengeli bir şekilde sürdürülmesidir. Haydar Aliyev'in deyişiyle “bir millet, iki devlet” olan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler ekonomik alanda olduğu kadar siyasi ve askeri alanlarda da sıkı bir şekilde sürdürülmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın hizmete girmesi, ülkeleri daha da yakınlaştıran bir unsur olmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki diyalog, devletin en üst kademelerinde ve oldukça kuvvetli bir biçimde devam etmektedir.⁸²

3.2.3.4. Türkiye – Azerbaycan Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ticari ve ekonomik ilişkileri diğer bölge ülkelerine kıyasla oldukça yüksek seviyelerde olmasına rağmen, mevcut durum ortak bağlara sahip, ortak bir kültürel mirası paylaşan ve aynı dili konuşan iki ülkenin sahip olduğu potansiyeli yansıtmaktan uzaktır.

⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye –Azerbaycan Siyasi İlişkileri,(Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 18.01.2011)

⁸² TİKA, Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu,(Çevrimiçi), http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Azerbaycan_UlkeRaporu.pdf, (Erişim Tarihi: 28.01.2011)

Bununla birlikte, Azerbaycan şu anda Kafkaslarda ekonomik ve siyasi açıdan en istikrarlı ülke konumundadır ve bu durum, ülkenin yatırım ortamını da olumlu şekilde etkilemekte ve Türk iş çevrelerine önemli imkânlar sunmaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra yaklaşık on yıl boyunca dalgalı bir seyir izlemiş, ancak daha sonra istikrarlı bir artış yakalamıştır. 1992'den itibaren Azerbaycan'ın Türkiye ile dış ticaret hacmi 1993, 1997 ve 1999 yılları dışında her yıl ortalama %36 artmaktadır. Buna rağmen iki ülkenin potansiyel imkanları ile kıyaslandığında ticari ilişkilerinin zayıf kaldığını belirtmek gerekir.⁸³

Azerbaycan, ticaretin yanı sıra yatırım alanında da Kafkas ülkeleri arasında Türk iş adamlarınca tercih edilen bir ülkedir. Bu itibarla, 1992 yılından itibaren birçok Türk şirketi Azerbaycan'da müşterek müessese kurmuşlar, şube veya temsilcilik açmışlardır. Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 1993 yılından beri yükseliş göstermektedir bunun başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

- İhraç ürünlerinin bu ülkede tanınmaya başlaması
- Azerbaycan'ın en önemli ticaret partnerlerinden biri olan İran'ın ihraç ürünlerinin Türk ihraç ürünlerine kıyasla düşük kalitede olması
- Azerbaycan-Rusya Federasyonu arasındaki Kuzey Kafkas demiryolunun kapalı olması

Türk şirketlerinin Azerbaycan piyasasında şube açmak suretiyle Türkiye'den ithalat yapması ve bu malları iç piyasada pazarlaması⁸⁴

Türkiye, Hazar petrollerinden faydalanabilmek için de Azerbaycan'la çeşitli projeler geliştirmektedir. Türkiye Azerbaycan için önemli olduğu kadar, Azerbaycan da Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Özellikle petrol konusunda Azerbaycan Türkiye için çok önemlidir. Son yıllarda Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikası petrole ve Bakü-Ceyhan Boru Hattı'na endekslenmiştir.

⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 18.01.2011)

⁸⁴ İGEME, Azerbaycan Ülke Raporu, (Çevrimiçi), <http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Azerbaycan>, (Erişim Tarihi: 14.03.2011)

Mayıs 2006'dan itibaren Azeri ham petrolü Ceyhan Limanı'ndan dünya pazarlarına ihraç edilmeye başlanmıştır. 1.770 kilometre uzunluğundaki hattın 1074 kilometresi Türkiye topraklarından geçmektedir. Petrolün yanı sıra, Azerbaycan doğalgazının Türkiye'ye ihraç edilmesine ilişkin 12 Mart 2001'de Ankara'da imzalanmış olan anlaşma önemli bir adım niteliğindedir. Bu anlaşmaya göre 2004–2018 yılları içerisinde Şah Deniz yatağından Türkiye'ye Azerbaycan gazı satılacaktır. Bazı olumsuzluklara ve kesintilere rağmen bağımsızlık sonrası Azerbaycan-Türkiye ilişkileri olumlu yönde ilerlemiş, iki ülke arasında anlaşma ve protokoller imzalanmış, geleceğe yönelik projeler geliştirilmiştir.⁸⁵

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticarete denge Türkiye lehinedir ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından bu yana iki ülke arasındaki ticarete her sene Türkiye açısından bir ticaret fazlası söz konusu olmuştur.⁸⁶

Son yıllarda özellikle mineral yakıtlar ithalatındaki artış nedeniyle, Türkiye'nin Azerbaycan'dan yapmakta olduğu ithalatın, bu ülkeye yapılan ihracattan daha süratli bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir.⁸⁷

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki Ekonomik Anlaşma ve Protokoller şöyle sıralanabilir;

- Türkiye-Azerbaycan Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (02.01.1992)
- Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Arasında Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması (24.01.1992)
- Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması (01.11.1992)
- Türkiye ve Azerbaycan Arasında Kredi Konusunda Anlaşma (02.11.1992)
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Eğitim, Kültür, Bilim ve Haberleşme Anlaşması (06.03.1993)
- Türkiye ve Azerbaycan Arasında Bilimsel, Teknik, Sosyal Kültürel ve Ekonomik Alanlarda İşbirliği Anlaşması (09.02.1994)

⁸⁵ 'Azerbaycan-Türkiye İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://azerbaycan.ihh.org.tr/uluslararası/azerbaycanturkiye.html> (Erişim Tarihi:04.05.2011)

⁸⁶ Beyza Şekerci, 'Azerbaycan Ülke Profili', (Çevrimiçi), <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa165.doc>, (Erişim Tarihi: 18.05.2011)

⁸⁷ Ayşe Oya Benli, İGEME, 'Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu', (Çevrimiçi), http://www.uekibb.org/raporlar/Azerbaycan_958512914.pdf, (Erişim Tarihi: 28.05.2011)

- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (09.02.1994)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (09.02.1995)
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askerî Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması (10.05.1995)
- Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (25.07.1996)
- Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Küçük ve Orta Ölçekli Sınai İşletmelerin Geliştirilmesine İlişkin İşbirliği Hakkında Protokol (1997)
- Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı Protokolleri ⁸⁸

Tablo 5. Türkiye – Azerbaycan İkili Ticareti

(Milyon \$)				
YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	230,4	95,6	134,8	326,0
2001	225,2	78,1	147,1	303,3
2002	231,4	64,6	166,8	296,1
2003	315,5	122,6	192,9	438,1
2004	403,9	135,5	268,4	539,5
2005	528,1	272,3	255,8	800,3
2006	695,3	340,5	354,8	1.035,8
2007	1.047,7	329,6	718,0	1.377,3
2008	1.667,5	928,4	739,0	2.595,9
2009	1.399,4	752,8	646,6	2.152,2
2010	1.551,0	865,1	685,9	2.416,1

Kaynak: DEİK, Azerbaycan Ülke Bülteni

3.3. Güney Komşuları

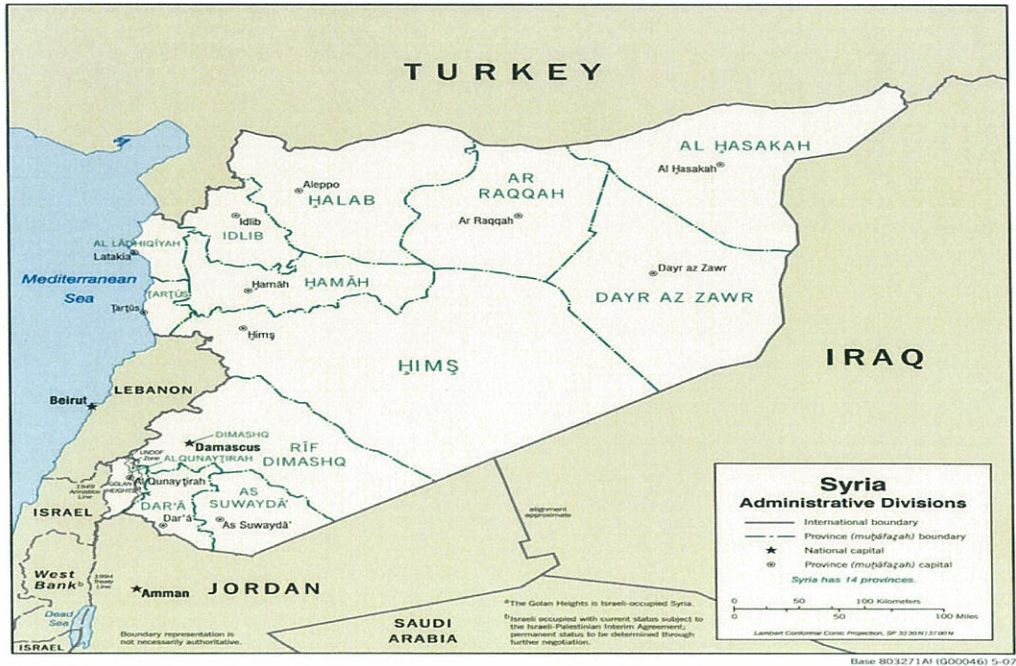
Türkiye'nin güney komşularının bulunduğu Ortadoğu, insanlık tarihinin hemen her döneminde, taşıdığı önem nedeniyle bir sıcak çatışma bölgesi olmuştur.

⁸⁸ Pınar Öksüz, Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, 'Azerbaycan Ülke Profili 2010' , (Çevrimiçi), <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/5C964E93-CA96-4337-94D0-31E29D851CCC/14731/Azerbaycan2010.pdf>, (Erişim Tarihi:14.04.2011)

Bölge, geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olması yanında son yüzyılda özellikle sahip olduğu doğal kaynak zenginliği nedeniyle güç ve egemenlik mücadelelerine sahne olmuş, bu yüzden de dünyanın en istikrarsız bölgeleri içinde yer almıştır. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin 1990 başında dağılmasıyla birlikte sona eren Soğuk Savaşın bölgeye yansması sıcak gelişmelere sebep olmuş, Körfez Savaşı ile birlikte bölgede yeni dengelerin oluşmasına yönelik çabalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Bölge ülkeleri Körfez savaşıdan sonra ekonomik ve ticari açıdan büyük kayıplara uğramıştır. Bölgenin zengin petrol kaynaklarına odaklanan çatışma noktalarının, yakın bir gelecekte "Su" sorununu da içine alacak şekilde genişlemesi özellikle bölgeye ulaşan su kaynaklarının kontrolünü elinde bulunduran Türkiye'yi yakından ilgilendirecek olması olayların dikkatle izlenmesi ve değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu bölümde Türkiye'nin; İran, Irak ve Suriye komşuları ile olan ilişkileri ele alınacaktır.

3.3.2. Suriye

Suriye , kuzey ve kuzeybatıdan Türkiye, doğudan Irak, güneyden Ürdün, batıdan İsrail ve Lübnan ile çevrilidir. Suriye'nin Akdeniz'e kıyısı bulunmaktadır.



Şekil 10. Suriye Ülke Haritası

Kaynak: KTO(1), Suriye Ülke Raporu 2008

3.3.2.1.Suriye'nin Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Suriye Arap Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Cumhuriyet
Başkent	: Şam
Nüfus	: 22.517.750 milyon (2010)
Yüzölçümü	: 185.180 km ²
Para birimi	: Suriye Lirası
GSYİH	: 52.177 Milyar Dolar (2009)
KBMG	: 4.800 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 4
Enflasyon	: % 5.9 ⁸⁹
Cumhurbaşkanı	: Beşar Esad
Başbakan	: Muhammed Naci Itri
Dışişleri Bakanı	: Velid El Muallim

3.3.2.2. Türkiye – Suriye Siyasi İlişkileri

Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusudur. İki ülke tarihi, kültürel ve sosyal bağlara sahiptir.

20 Ekim 1998'de Adana Protokolü'nün imzalanmasından sonra Türkiye-Suriye ilişkileri karşılıklı saygı ve iyi komşuluk ilkeleri temelinde hızlı bir gelişme sürecine girmiştir.⁹⁰

Türkiye-Suriye ilişkilerinde sağlanan ilerleme, Orta Doğu'da eksikliği derinden hissedilen diyalog ortamının tesis edilmesi halinde, ikili sorunların ne denli hızlı ve barışçı şekilde asılabildiğini göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir.

⁸⁹ CIA, 'The World Factbook', **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

⁹⁰ İTO, '2007 Suriye Ülke Raporu' , (Çevrimiçi), <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Suriye.pdf> , (Erişim Tarihi : 20.04.2011)

Türkiye ile Suriye arasındaki sorunların çıkış noktası Fransa tarafından Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören 1936'daki anlaşmadır.⁹¹ Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandığı günden başlayarak Hatay üzerinde hak iddia etmeye başlamıştır. Baas Partisinin iktidara gelmesiyle birlikte, Suriye Hatay'ın ilhakını milli bir hedef haline getirmiştir. Lübnan, Ürdün ve Filistin'i de içine alan "Büyük Suriye" ideali kapsamında değerlendirilen Hatay'a dair Suriye iddiaları, bugüne kadar Türkiye- Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen sebeplerin içinde yer almıştır.

Hatay sorununun başlangıç noktası Milli Mücadele'ye varmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasını yedinci maddesine göre İtilaf Devletlerinin kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum oluştuğunda, o bölgeyi işgal etmeleri maddesine dayanarak Fransa, İskenderun Limanı'na asker çıkararak Hatay Bölgesini ilhak etmiştir. Fransa, bölgede egemenlik kurabilmek için İskenderun Sancağı'nı kurmuştur. İskenderun sancağı Misak-ı Milli sınırları içinde bulunmaktadır. Milli Mücadele sırasında Fransa ile silahlı çatışmaya girmemek için İtilafname imzalanmıştır. 1921 Ankara İtilafnamesi'nin 7. maddesinde; "İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır" açıklaması yapılmıştır. Ankara Anlaşması'nın 7. maddesi saklı kalmak kaydıyla Sancak, Fransız Mandası altına girmiştir.⁹²

Fransa, 1936 yılında Suriye temsilcileriyle görüşerek Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık verileceğini bildirmiştir. Daha sonra Fransa, Suriye ile bir anlaşma imzalayarak manda rejimine son verdiğini, Suriye'ye bağımsızlık tanıdığını açıklamıştır. Bu anlaşmada İskenderun Sancağı'ndan ve statüsünden bahsedilmemiştir.

Türk hükümeti 1936'da Fransız Hükümetine bir nota vererek Suriye'ye verilen statünün Sancağa da verilmesini istemiştir. Uyuşmazlık üzerine Sancak konusu Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür.

⁹¹ Tayyar Arı, 'Geçmişten Günümüze Ortadoğu', Alfa Yayınları, İstanbul,2005, s.641.

⁹² Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, 'Ortadoğu Siyasetinde Suriye', Platin Yayınları, Ankara,2004,s.59.

Türkiye ve Fransa arasında yapılan anlaşmaya göre Hatay Devleti adını kabul edilmiştir. 2 Eylül 1938’de kurulan Hatay Devleti bir yıl bağımsız devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Hatay Meclisi son toplantısını 29 Haziran 1939’da yapmış, bu toplantısında Hatay Meclisi oybirliğiyle Türkiye’ye katılma kararı almıştır.⁹³

Birer Ortadoğu ülkesi olarak, Türkiye’nin Suriye ile yaşadığı bir diğer sorun da “Su Sorunu” olmuştur. Yani Dicle, Fırat ve Asi nehirlerinin paylaşımından kaynaklanan sorundur. Suların kullanımı ile ilgili anlaşmazlıklar, havzaların değişik özellikleri ve ilgili ülkelerin jeopolitik konumları nedeniyle, birbirinden ayrı nitelikler göstermektedir. Genel olarak ortak sorun, suyun ilgili ülkeler arasında hangi ölçü ve ilkelere göre tahsis edileceğidir.

Türkiye – Suriye arasındaki bölgesel çekişmeler, sınır sorunları, güvenlik sorunlarıyla bağlantılı olarak iki ülke arasındaki sınır aşan sular 1970’lerden sonra sorun olarak ortaya çıkmış, her geçen gün daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu süreçte Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde hayata geçirmeye çalıştığı Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında inşa edilen barajlar Suriye tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Türkiye’nin Fırat Nehri üzerinde Keban Barajı’nı inşa etmeye karar vermesi üzerine Türkiye-Suriye arasında yeni bir dönem başlamış, Fırat Nehri’nin sularının kullanılması ile ilgili sorunlar gün ışığına çıkmıştır. Suriye bu proje ile kendisine zarar geleceğinden endişe etmeye başlamıştır. Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularından Türkiye, Suriye ve Irak’ın kullanmayı planladıkları su miktarları mevcut durumu değerlendirdiğimizde toplam debiden fazladır. Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin su rezervlerinin paylaşımı son otuz-otuz beş yılda Türkiye ve Suriye arasındaki en önemli problemlerden biri haline gelmiştir.⁹⁴

⁹³ İnkılâp Tarihi, ‘**Hatay Sorunu ve Çözümlemesi**’, (Çevrimiçi), <http://www.inkilap.info/hatay-sorunu-ve-cozumlenmesi>, (Erişim Tarihi:10.05.2011)

⁹⁴ ‘Soğuk Savaş Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri’, (Çevrimiçi), <http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/soguksavas/soguksavas.html>, (Erişim Tarihi : 20.05.2011)

3.3.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Suriye Siyasi İlişkileri

Suriye ile ilişkilerin 80'lerin ikinci yarısından önceki dönemde iyi olmadığı söylenebilmektedir. Bu tarihlerde Türkiye ile Suriye arasında herhangi bir iyi komşuluk ve dostluk antlaşması yapılmamıştır. 1955 Şubat ayında Bağdat Paketi hazırlanırken dönemin T.C. Başbakanı Adnan Menderes'in Şam'a yaptığı birkaç saatlik ziyaret dışında bir görüşmeye de rastlanmamıştır. Zaten bu görüşme de, emekli Büyükelçi İsmail Soysal'ın ifadesiyle “sağırklar konuşması gibi” geçmiştir. 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasından 1998 Adana Mutabakatına kadar ilişkiler, normal diplomatik ilişkilerle gerginlik arasında gidip gelmiştir. İki ülke ilişkileri, bu dönemde hiçbir zaman yakın ve sıcak bir havayı yansıtmamıştır.⁹⁵

Özellikle 11 Eylül saldırılarının ertesinde Batı tarafından uygulanan izolasyon politikaları ve ekonomik yaptırımlar sonrası yalnızlaşan Suriye'ye karşı Türkiye istikrarlı bir politika izlemiştir.⁹⁶ Soğuk Savaş döneminin özelliklerinden dolayı, Suriye-Türkiye ilişkilerinde 1990'lı yıllara kadar inişli-çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte köklü ve belirgin bir değişiklik yaşanmamıştır.

Son yıllarda artan karşılıklı üst düzeyli ziyaretler de ilişkilerin gelişim sürecinde belirleyici olmaktadır. Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın 2004'te Türkiye'yi ziyareti ilişkilerde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. 2005'ten günümüze kadar Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde ziyaretler devam etmiştir. 2007 yılında Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı” iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. Mutabakat Zaptı'nda, “Siyasi ve Güvenlik”, “Ekonomi” ile “Enerji ve Su” başlıkları altında, yürütülen ve gerçekleştirilebilecek projelere dair karşılıklı atılacak adımlara yer verilmiştir.⁹⁷

⁹⁵ İsmail Soysal, ‘Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç’, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.519.

⁹⁶ Serpil Açıkalm, USAK, ‘Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye-Suriye İlişkileri’(Çevrimiçi), <http://www.usakgundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html>, (Erişim Tarihi: 18.05.2011)

⁹⁷ ‘Soğuk Savaş Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri’, (Çevrimiçi), <http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/soguksavas/soguksavas.html>, (Erişim Tarihi : 20.05.2011)

Bu çerçevede, terörle mücadelede işbirliğinin sürdürülmesi, Serbest Ticaret Anlaşması'ndan da istifadeyle karşılıklı yatırımların artırılması, mevcut sınır kapılarının iyileştirilmesi ve yenilerinin açılması, Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ne yönelik çalışmaların hızlandırılması, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ile Suriye Petrol Şirketi arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesi, su konusunda ziyaretlerin ve görüş alışverişinin ilerletilmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁸

Son gelişmelere bakıldığında 18.03.2011 tarihinden beri yaşanan olaylar sebebiyle Muhammed Naci Itri hükümeti istifa etmiştir.⁹⁹ 2000 yılından beri iktidarda olan Beşar Esad, eski Tarım Bakanı Adil Sefer'i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.¹⁰⁰

3.3.2.4. Türkiye – Suriye Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Türkiye ile Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin düzeyi, iki ülkenin coğrafi komşulukları ve iki halk arasındaki yakınlık ekonomik alandaki ilişkiler açısından da son derece uygun bir ortam oluşturmaktadır. Suriye ve Türkiye arasında, son dönemde, siyasi ilişkilerin gelişmesine paralel olarak başta ticaret olmak üzere, kültür, turizm, güvenlik, gümrük, ulaştırma, tarım gibi birçok alanda ortak projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ticaret hacminin artmasında iki ülke arasında 2007 yılında uygulamaya giren Serbest Ticaret Anlaşması'nın katkısı vardır.

Hukuki altyapının en önemli unsuru olan Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması, T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye'ye 22-23 Aralık 2004 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret sırasında imzalanmış olup, 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, komşu ülke ihracat stratejisi çerçevesinde büyük gelişme kaydetmiştir.

⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 'Türkiye-Suriye Siyasi İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-tr.mfa>, (Erişim Tarihi : 25.05.2011)

⁹⁹ BBC, 'Suriye'de Hükümet İstifa Etti', (Çevrimiçi), http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/03/110329_syria_government.shtml, (Erişim Tarihi:29.05.2011)

¹⁰⁰ Samanyolu Haber, 'Suriye'de Yeni Hükümet Kuruldu', (Çevrimiçi), http://www.samanyoluhaber.com/s_540225_suriyede-yeni-hukumet-kuruldu.html, (Erişim Tarihi:14.05.2011)

Ortadoğu'da yaşanan siyasi belirsizlikler ve çatışmalar, Türkiye – Suriye ekonomik ve ticari ilişkilerinin istenilen seviyeye yükselmesine engel teşkil etmeye devam etmektedir.¹⁰¹ Suriye'nin Arap Serbest Ticaret Anlaşmasına dâhil olması, hammadde, enerji ve işgücü yönünden ucuzluğu ve Türkiye'ye yakınlığı, bölgede istikrar sağlanması halinde bu ülkenin ekonomik ve ticari ilişkiler açısından Türkiye için büyük bir potansiyele sahip olacağını göstermektedir.¹⁰²

2009 yılından bu yana vizelerin karşılıklı kaldırılmış olmasının yanı sıra, imzalanan çok sayıda ikili anlaşmayla ekonomik ilişkilerin hukuki zemini de önemli ölçüde tamamlanmıştır. 2010 yılı itibariyle Türkiye – Suriye ticaret hacmi 2,2 milyar doları geçmiştir. Türk şirketlerinin Suriye'deki yatırımları yaklaşık 260 milyon dolar tutarında olup, Türk şirketleri proje sayısı itibariyle yabancı yatırım sıralamasında Suriye'de ilk sırada bulunmaktadır.

Türkiye'ye gelen Suriyeli turist sayısı 2010'da 509.679 olarak gerçekleşmiştir. Suriye 2010 yılı Aralık ayı itibariyle Türkiye'ye en çok turist gönderen on ülke arasında yer alarak sekizinci ülke olmuştur.

Türkiye ile Suriye arasındaki Ekonomik Anlaşma ve Protokoller şöyle sıralanabilir:

- Karma Ulaştırma Komisyonu Protokolü (28.04.1999)
- IV.Dönem Ortak Turizm Komisyonu Protokolü (09.08.1999)
- Meteoroloji Alanında İşbirliği Protokolü (19.01.2000)
- KEK Protokolü (10.05.2000)
- Enerji Alanında İşbirliğine Dair Basın Açıklaması ve Deklarasyon (15.01.2001)
- Kara Ulaştırma Karma Komisyon Protokolü (15.02.2001)
- Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (28.03.2001)
- Karma Ulaştırma Komisyonu Protokolü (10.05.2001)
- V.KEK Protokolü (21.06.2001)

¹⁰¹ **Kobifinans** , 'Suriye'nin Ülke Profili', (Çevrimiçi), <http://www.kobifinans.com.tr/tr/dispazar/041401/772>, (Erişim Tarihi:28.05.2011)

¹⁰² KTO, Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu 2008', (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf>, (Erişim Tarihi : 25.05.2011)

- GAP-GOLD (Suriye Arazi Islah Genel Kurumu) Ortak Açıklaması (23.08.2001)
- Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma (10.09.2001)
- İçişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Anlaşması (10.09.2001)
- V.Dönem Ortak Turizm Komisyonu Protokolü (12.02.2002)
- İmar-İnşaat alanında İşbirliği Protokolü (14.03.2002)
- Kültür Anlaşması 2002-2004 Yürütme Protokolü (26.03.2002)
- Karma Ulaştırma Komisyonu Protokolü (30.04.2002)
- İzmir ve Lazkiye Limanları Arasında Kardeşlik Protokolü (30.04.2002)
- Askeri Eğitim Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması (19.06.2002)
- Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması(19.06.2002)
- GAP-GOLD Ortak Açıklama Uygulama Belgesi
- Dışişleri Bakanlıkları arasında danışmalar yapılmasına ilişkin Protokol (14.01.2003)
- Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması (29.07.2003)
- Gümrük Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması (29.07.2003)
- Enerji Alanında İşbirliği Protokolü (29.07.2003)
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (07.01.2004)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (07.01.2004)
- Turizm Anlaşması Yürütme Programı (07.01.2004)
- Uluslararası Karayolu Yolcu ve Yük Taşımacılığı ve Transit Anlaşması (10.05.2004)
- Sivil Havacılık Anlaşması (13.07.2004)
- Karayolu ve Köprülerle İlgili İşbirliği Zaptı (13.07.2004)
- Denizcilik Anlaşması (06.09.2004)
- DPT ile Suriye Devlet Planlama Teşkilatı Arasında Mutabakat Muhtırası (15.12.2004)
- Serbest Ticaret Anlaşması (22.12.2004)¹⁰³

¹⁰³ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

Tablo 6. Türkiye – Suriye İkili Ticareti

(Milyon \$)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	545.2	184.2	-360.9	729.5
2001	463.4	281.1	-182.3	744.6
2002	506.2	266.7	-239.4	773
2003	413.3	410.7	-2.5	824.1
2004	357.6	394.7	37.1	752.4
2005	272.1	551.6	279.4	823.8
2006	187.2	609.4	422.1.	796.6
2007	376.9	797.7	420.8	1.174.7
2008	639.2	1.115	475.8	1.754.2
2009	327.8	1.425.1	1.097.2	1.752.9
2010	662.5	1.849.1	1.186.6	2.511.7

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi, Türkiye –Suriye Ekonomik İlişkileri

3.3.3. İran



Şekil 11. İran Ülke Haritası

Kaynak: İGEME, İran Ülke Raporu 2009

3.3.3.1. İran'ın Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: İran İslam Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: İslam Cumhuriyeti
Başkent	: Tahran
Nüfus	: 77.891.220 milyon (2011)
Yüzölçümü	: 1.648.000 km ²
Para birimi	: İran Riyali
GSYİH	: 331.015 Milyar Dolar (2009)
KBMG	: 11.200 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 3 (2010)
Enflasyon	: % 5.9 ¹⁰⁴
Cumhurbaşkanı	: Mahmud Ahmedinejad
Dışişleri Bakanı	: Ali Ekber Salihi

3.3.3.2. Türkiye – İran Siyasi İlişkileri

Türkiye ile İran arasında tarihten gelen yakın komşuluk ilişkileri mevcuttur. Türkiye-İran ilişkilerinde güvenlik belirleyici bir konuma sahiptir. Gerek ikili ilişkilerinde, gerekse bölgesel politikalarında Türkiye ve İran, siyasi ilişkileri iyi dahi olsa birbirlerine karşı güç dengesi siyaseti izlemişlerdir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin diğer önemli bir boyutunu terörle mücadele alanında işbirliği oluşturmaktadır. İran'la uyuşturucu ile mücadeleden kültürel işbirliğine kadar geniş bir sahada yoğun temas içinde bulunmaktadır.

20. yüzyılda Türkiye-İran ilişkilerinin temelinde zaman zaman dostluk, zaman zaman gerilim yüklü gizli bir rekabet hakim olmuştur.

¹⁰⁴ CIA, 'The World Factbook', **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

Özellikle 1920-50'li yıllara arasında rekabetin dostluk yanı ağır basarken, 1950'lerden sonra Tahran'da Şah'ın İran'ı petrol gelirlerine dayanarak bölgesel süper güç yapma politikası, rekabette gerilimi ön plana çıkarmıştır.

1979'da Humeyni Devriminden sonra İran'ın Türkiye politikası daha da sertleşmiş, gerilim düzeyi artmıştır. Türkiye, Humeyni rejiminin devrim ihracı politikasının hedeflerinden birisi haline gelmiştir.¹⁰⁵

3.3.3.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye - İran Siyasi İlişkileri

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD, Irak'a yerleşmiştir. O güne kadar Türkiye ve Irak'ta Kürtçü partilere destek veren Şam ve Tahran Ankara'ya yaklaşmışlar ve Ortadoğu'da "Ankara-Şam-Tahran" ittifakı oluşmuştur. 1990'ların sonunda Ankara ile Tahran arasında tekrar yakınlaşma süreci başlamıştır. 1999 senesinde Türkiye-İran güvenlik ilişkilerinde büyük bir yoğunluk başlarken, İran da ilk kez 1999'da kendi sınırları içinde PKK'ya karşı askeri operasyon düzenlemiştir.

Ankara'da İran Büyükelçiliğinde 9 Ocak 1999'da düzenlenen Humeyni Devriminin yıldönümü törenlerine ilk kez üç Türk general katılarak yumuşamaya bir örnek vermişlerdir.

Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerde belirleyici husus, uluslararası güvenlik kaygıları ve "hegemon" güç ile olan ilişkilerdir. Uluslararası güvenlik kaygıları ve ABD'nin tutumu Türkiye-İran ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Devrimden sonra İran, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini ciddi bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. İran devrimden sonra, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren uyguladığı kimi politikalar nedeniyle; uluslararası terörizme destek, uzun menzilli füze geliştirme projesi ve nükleer çalışmaları nedeniyle uluslararası güvenlik ajandasında ilk sıralarda yer almıştır.

¹⁰⁵ Hüseyin Bağcı-Bayram Sinkaya, "Türkiye-İran İlişkileri: Güvenlik Perspektifinden Bir Değerlendirme", 4. Türkiye-İran İlişkileri Sempozyumu: Küreselleşmenin Türkiye-İran Toplumlari Üzerindeki Etkileri ve Toplamların Karşılaşabileceği Problemler, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2008, s.1-10

Bununla birlikte büyük güçlerin İran ile farklı düzeydeki ilişkileri ve farklı farklı politikalar benimsemeleri; ABD'nin İran'ı kuşatıcı ve zorlayıcı bir takım politikalar benimsemesi, Avrupa ülkelerinin İran ile eleştirel/yapıcı diyalog yöntemini benimsemeleri ve son olarak Rusya ile Çin'in İran ile iyi ilişkiler geliştirmeleri ve İran'ın füze ve nükleer teknoloji geliştirmesine yardımcı olmaları Türkiye'ye, İran ile ilişkilerinde büyük bir serbesti ve hareket alanı sağlamıştır.

Sovyet işgalinin sona ermesiyle birlikte iki ülke ilişkileri tekrar normalleşmeye başlamıştır. Gitgide gerilimi artan Soğuk Savaş'ta seçimini batı Bloğu'ndan yana yapan Türkiye ve İran'ın kaderi bir kez daha, bu kez Sovyet tehlikesi ekseninde kesişmiştir. 1950'lerin başında Musaddık'ın iktidara gelmesi Türkiye'de büyük rahatsızlık yaratmıştır. Türkiye bu dönemde batılı devletlerin İran'a yönelik her türlü önlemini desteklemiş, hatta Musaddık'a karşı düzenlenen operasyon için ABD ve İngiltere'yi teşvik etmiştir.¹⁰⁶

Musaddık'ın devrilmesi ve Şah'ın ülkede iktidarını sağlamlaştırmasının ardından iki ülke ilişkileri kaldığı yerden devam etmiştir.

ABD'nin Sovyetlerin yayılmasına karşı ortaya attığı Kuzey Kuşağı (Northern Tier) projesi çerçevesinde 1955 yılında Irak ve Türkiye'nin ortaklığı ile Bağdat Paktı kurulmuştur. İran'ın bu pakta sonradan ve ülkedeki sol muhalefetin tepkisinden çekinerek biraz gönülsüzce katılması Türkiye'de başta bir rahatsızlık yaratmış fakat bu durum kısa sürede aşılmıştır. Irak'ın 1958'deki darbenin ardından pakttan çekilmesi sonucunda Bağdat paktı feshedilerek yerine CENTO (Central Treaty Organisation) kurulmuş ve merkezi Ankara olarak belirlenmiştir.

1973 petrol krizleriyle birlikte Türkiye'nin önce ekonomik, ardından siyasi krize girmesi ve İran'ın ekonomik, askeri ve siyasi etkinliğinin artması da ilişkilerin durgunlaşmasına sebep olmuştur. 1979 yılında İran devrimi meydana geldiğinde İran'ı terk ederek Sovyet Rusya'nın nüfuzuna girmesine yol açmak istemeyen Türkiye, açıkça İran karşıtı bir tutum içine girmemiştir.

¹⁰⁶ İran Kültür Evi, 'İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti İlişkilerine Kısa Bir Bakış', (Çevrimiçi), <http://www.irankulturevi.com/turkce/iran/iran.htm>, (Erişim Tarihi : 30.04.2011)

Bu yüzden, Tahran'da bulunan ABD büyükelçilerinin rehin alınmasının ardından, Kasım 1980'de İran'a ambargo koyan ABD'nin uygulamalarını takip etmeyi kabul etmemiştir. Türkiye'de 1980 Darbesi'nin gerçekleşmesiyle bir ara bozular gibi olan ilişkiler, İran-İrak Savaşı'nın çıkmasıyla tekrar rayına oturmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin izlediği tarafsızlık siyaseti sonucunda Türkiye, İran'ın en önemli ticari partnerlerinden biri hale gelmiştir.

1990'ların başındaki iki gelişme Türk-İran ilişkilerini etkilemiştir. Bunlardan biri Körfez Savaşı'dır. Savaş sırasında önemli bir fikir ayrılığı yaşamayan Türkiye ve İran savaşın ardından Saddam Hüseyin'in müdahalesinden kaçan Kürt nüfusun güvenliği için Türkiye'nin sınır bölgesine yerleşen ABD güçlerinin (Çekiç Güç) varlığı İran'ı rahatsız etmiştir. Diğer olay ise Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Orta Asya ve Kafkaslarda ortaya çıkan yeni devletlerin kimin nüfuz alanına gireceği sorunu iki ülke arasında kısa süreli de olsa bir rekabet içine sokmuştur. İki ülke Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü kurarak Orta Asya'daki Türk devletleriyle ortak bir işbirliğine girmişlerdir.

Günümüzde Türkiye ve İran arasında geniş bir ekonomik işbirliği ve yüksek bir ticaret hacmi mevcuttur. Ayrıca her yıl çok sayıda İran vatandaşı turist olarak Türkiye'yi ziyarete gelmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi ise yıllık 10 milyar dolardan fazladır.¹⁰⁷

İran ve Türkiye arasındaki yakın dostluk ilişkileri İslâm Devrimi öncesinden bu yana sürüp gelmektedir. İki ülkenin yüksek düzeydeki makamlarının birçok kere ve düzenli şekilde karşılıklı ziyareti ve buldukları temaslar ve bu arada yeni anlaşma ve sözleşmelerin altına imza atılması iki ülke münasebetleri ve işbirliğinin güçlenerek daha sıcak bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. Yakınlık ve samimiyete dayalı ikili ilişkilerin yanı sıra iki ülke, bölgesel anlaşmalarda da ortaklaşa işbirliği yoluna gitmişlerdir.

¹⁰⁷ Wikipedia, 'İran – Türkiye İlişkileri', (Çevrimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran-T%C3%BCrkiye_ili%C5%9Fkileri, (Erişim Tarihi : 30.04.2011)

Ortadoğu'nun nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge olması gerektiğini savunan Türkiye, İran'ın, barışçıl maksatlarla nükleer enerji üretme ve kullanma hakkını sorgulamamakla birlikte, nükleer silah geliştirmesine karşıdır.¹⁰⁸

İki ülkedeki tarihi rekabet ve jeopolitik rekabet nedeniyle, ikili ilişkilerin iyi olduğu dönemlerde dahi şüpheli ve güvenlikçi bakış Türkiye-İran ilişkilerinde etkili olmuş, iki ülke arasındaki güç dengesi korunmaya çalışılmıştır.

T.C. Başbakanı Erdoğan son olarak nükleer yakıt değişimine ilişkin Türkiye, Brezilya ve İran arasında imzalanan Ortak Bildiri vesilesiyle 17 Mayıs 2010 tarihinde Tahran'a gitmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın davetlisi olarak, 13-16 Şubat 2011 tarihlerinde İran'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Dokuz yıl aradan sonra Türkiye'den İran'a Cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.¹⁰⁹

T.C. Cumhurbaşkanı Gül, İki ülkenin sahip olduğu ortak kültür ve tarihin en iyi göstergesinin İstanbul Kültür Başkenti programları çerçevesinde Topkapı Sarayı'nda açılan "On Bin Yıllık İran Medeniyeti, İki Bin Yıllık Ortak Miras" serginin olduğunu söylemiştir.¹¹⁰

3.2.2.4. Türkiye – İran Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

İran ve Türkiye gerek taşıdıkları coğrafi konum ve komşuluk nedenleri gerekse sahip oldukları tarihi geçmiş ile öteleden beri çeşitli alanlarda ilişkileri bulunan iki ülkedir. İran ve Türkiye, aralarındaki ilk dostluk antlaşmasını 1926 yılında Dostluk ve Güvenlik Paktına imza atarak gerçekleştirmiştir. 1930 yılında imzalanan Gümrük Antlaşmasını 1936 yılında İki Ülke Sınır Antlaşması izlemiştir.

¹⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 'Türkiye-İran Siyasi İlişkileri'(Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran_siyasi-iliskileri.tr.mfa, (Erişim Tarihi:19.05.2011)

¹⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 'Yurtdışı İran',(Çevrimiçi), <http://www.tccb.gov.tr/yurtdisi/254/78906/iran.html>, (Erişim Tarihi:13.05.2011)

¹¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 'Türkiye-İran: "Bu Kadar İstikrarlı İlişkisi Olan İki Ülke Dünyada Zor Gösterilir" ',(Çevrimiçi) ,<http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/78917/turkiyeiran-bu-kadar-istikrarli-iliskisi-olan-iki-ulke-dunyada-zor-gosterilir.html>, (Erişim Tarihi:14.05.2011)

14 Mart 1937 yılında imza altına alınan Sınır Bölgelerinin Güvenliği ve Sınır Bölgelerindeki Olay ve Anlaşmazlıkların Giderilmesine ilişkin antlaşma ile iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesine ortam hazırlanmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler, farklı dönemlerde uluslararası sisteme farklı yaklaşım şekilleri sonucunda da değişimlere sahne olmuştur. İran Devrimi öncesinde ABD ve İngiltere ile yakın ilişkileri olan Şah rejiminin politikaları, o dönemde Türkiye ile benzerlikler taşıdığından ikili ilişkiler iyi düzeyde seyretmiştir. Ancak 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye arasındaki ilişkiler inişli ve çıkışlı hareketlere sahne olmuş ve bir dönem sonra kesintiye uğramıştır. Bu zaman zarfında, üzerinde en çok durulması gereken konu olan ekonomi ve ikili ticari ilişkiler ikinci planda kalmıştır.

Nitekim gerek coğrafi yakınlık gerekse karşılıklı ticaretin geliştirilebileceği alanların çeşitliliği itibariyle, bu iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin ikinci planda kalması her iki taraf için önemli bir kayıp olarak değerlendirilebilmektedir.¹¹¹

İyi düzeydeki siyasi ilişkiler, son dönemde artan ticari ve ekonomik ilişkiler ile pekişmektedir. Türkiye-İran ekonomik ilişkileri genel olarak İran'ın izlediği devletçi ekonomik sistem ve buna bağlı olarak ithal ikameci politikasından kaynaklanan sınırlamalar nedeniyle gerçek potansiyelini yakalayamamaktadır. İran, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılımında en kısa güzergah olması ve gerekli alt yapı olanaklarını sunabilmesi açılarından önem taşımaktadır. İki ülke arasındaki işbirliğinin artırılması bu potansiyeli değerlendirmek için gereklidir. Türkiye'nin İran'la sınırı bulunan doğu vilayetlerinin, GAP illerinin, Erzurum ve Trabzon illerinin, İran'ın yaygın biçimde Türkçe konuşulan Doğu ve Batı Azerbaycan Eyaletleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi büyük önem arz etmektedir.

Türkiye ile İran arasındaki Ekonomik Anlaşma ve Protokoller şöyle sıralanabilir:

- Ticaret Anlaşması (22.09.1964)
- Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (12.05.1980)
- Ekonomik ve Sınai Teknik İşbirliği Anlaşması (09.03.1982)

¹¹¹ KTO, 'İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu 2008', (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/iran.pdf>, (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

- Doğalgaz Anlaşması (12.08.1996)
- Ticaret Anlaşması (21.12.1996)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (19.12.1996)
- Deniz Ticaret Seyrüsefer Anlaşması (21.12.1996)
- TüpraşNational
- Iranian Oil Co. Petrol Anlaşması (14.07.1997)
- Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar (23.12.1998)
- Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardımlaşma Anlaşması (23.12.2000)
- Karma Ulaştırma Komisyonu Mutabakat Zaptı (01.02.2001)
- Türk Eximbankİran
- İhracatı Garanti Fonu (EGFI) Mutabakat Zaptı (06.2001)
- KEK 16. Dönem Mutabakat Zaptı (26.12.2001)
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (08.06.2002)
- TSE ile ISIRI Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı (06.08 2002)
- Veterinerlik Alanında Mutabakat Zaptı (30.09.2002)
- Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Mutabakat Zaptı (30.09.2002)
- Karma Ulaştırma Komisyonu Mutabakat Zaptı (26.09.2002)
- KEK 17. Dönem Mutabakat Zaptı (25.04.2003)
- Bitki Karantinası ve Bitki Koruması İşbirliği Anlaşması (25.04.2003)
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Ticaret Anlaşması (17.07.2003)
- Ortak Ticaret Komitesi 2. Toplantısı Mutabakat Zaptı (01.10.2003)
- Sivil Hayvancılık Mutabakat Zaptı (03.12.2003)
- Karma Ulaştırma Komisyon Mutabakat Zaptı (24.12.2003)
- Turizm Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı (27.04.2004)
- KEK Toplantıları¹¹²

¹¹² İGEME, 'İran Ülke Raporu 2009', (Çevrimiçi), http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/Ulke_Raporu_%C4%B0RAN-IGEME-2009_00003424.pdf, (Erişim Tarihi : 30.04.2011)

Tablo 7. Türkiye – İran İikili Ticareti

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	816	236	-580	1.052
2001	840	361	-479	1.200
2002	921	334	-587	1.255
2003	1.861	534	-1.327	2.394
2004	1.962	813	-1.149	2.775
2005	3.470	913	-2.557	4.383
2006	5.627	1.067	-4.560	6.694
2007	6.615	1.441	-5.174	8.057
2008	8.200	2.030	-6.170	10.229
2009	3.406	2.025	-1.381	5.431
2010	7.645	3.043	-4.601	10.688

Kaynak: DEİK, İran Ülke Raporu 2011

3.3.4. Irak



Şekil 12. Irak Ülke Haritası

Kaynak: IGEME, Irak Ülke Raporu 2009

3.3.4.1. Irak'ın Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Irak Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Cumhuriyet
Başkent	: Bağdat
Nüfus	: 30.399.572 milyon (2011)
Yüzölçümü	: 438. 317 km ²
Para birimi	: Irak Dinarı
GSYİH	: 65.837 Milyar Dolar (2009)
KBMG	: Kişi başına düşen milli gelir: 3.600 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 5.5 (2010)
Enflasyon	: % 4.2 ¹¹³
Cumhurbaşkanı	: Celal TALABANİ
Dışişleri Bakanı	: Hoşyar Zebari

3.3.4.2. Türkiye – Irak Siyasi İlişkileri

Körfez Krizi ile beraber Türkiye'nin Orta Doğu politikasının 1980-88 döneminde başlayan hareketliliğin yeni bir aşama kaydederek Türk Dış Politikasında kendisini Türkiye-Irak-ABD denklemine taşıdığı gözlenmiştir. Türkiye'nin, 1990 sonrası dış politikasında Körfez Krizi ve sonrası gelişmeler bundan sonraki güvenlik politikalarını ciddi biçimde etkilemeye başlamıştır. Türkiye bu dönemde ABD'nin gerek Irak'a ve Saddam'a gerekse Kuzey Irak'taki Kürt gruplara karşı izlediği politikada kendine bir yer edinmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Irak'a uygulanan ambargodan mali bakımdan ciddi kayıplara uğrayan Türkiye, çekiç güç ve bu bağlamda ABD ile ilişkilerini somut kazanımlara dönüştürememiştir.

Ayrıca Türkiye Kuzey Irak'ta 1991 sonrasında oluşturulmaya çalışılan Kürt yönetiminin devletleşme sürecini kendi güvenliği ve toprak bütünlüğü için bir tehdit olarak değerlendirmiştir.

¹¹³ CIA, 'The World Factbook', **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

2003'ten sonra Türkiye için en önemli dış politika sorunlarından biri olan Irak, bu önemini halen korumaktadır. Irak'ın parçalanmasının tüm bölge ülkelerini etkileyeceği düşüncesi Türkiye'yi kendisiyle aynı endişeleri paylaşan ülkelerle işbirliğine yönlendirmiştir. Birincisi, Irak'ın parçalanmasıyla ortaya çıkabilecek bir Kürt devletinden tehdit algılayan Türkiye aynı tehdit algılamasını paylaşan İran ve Suriye ile yakınlaşmış olmasıdır. İkincisi ise, Ortadoğu'da doğrudan veya vekâleten yürütülecek büyük çaplı bir çatışmanın bölgeselleşme olasılığının Türkiye'yi bölgesel girişimlere ve dengeleyici bir role sürüklemiş olmasıdır. Irak'taki sorunu da bu perspektiften gören Türkiye, işgalin başından itibaren Sünni Arapların sistemden dışlanmasını eleştirmiş ve sisteme dönüşünde aktif rol oynamaya çalışmıştır. Türkiye'nin Irak politikasını belirlerken Irak'taki siyasal durum ve Irak'ın geleceği önemlidir. Irak'ta güvenlik sorunu ağırlaştıkça ülkenin parçalanması da o denli kadar yakın bir tehdit hâline gelmektedir. Bu nedenle şiddetin sona erdirilmesi için Irak'ın içinde acil tedbirler alınması şarttır. Irak'ta güvenlik sağlanamadıkça ve istikrar tesis edilemedikçe ülke parçalanmaya sürüklenmektedir. Ülkede güvenliğin ve istikrarın sağlanması ise tüm grupları kapsayan bir işbirliğinden geçmektedir. Bu nedenle, işgalden sonra hükümetten ve devlet sisteminden dışlanan Sünni Araplar ve Türkmenlerin bir şekilde sisteme dönmesi şarttır.

Uzun bir süre Türkiye, merkezî otoritenin yeniden güçlendiği bir Irak'ın yeniden doğmasını umut etse de 2007 yılından itibaren Irak'ın federal bir devlet olduğu gerçeğiyle yüzleşmeye başlamıştır. Türkiye'nin Irak'taki gelişmelere bakışı temelde güvenlik algılaması etrafında şekillenmesine rağmen ekonomik boyutu da ihmal edilmemiştir.

Büyük petrol rezervlerine sahip olan Irak'la daha iyi ekonomik ilişkiler kurmak ve Irak petrolleriyle ilgili sözleşmelerde yer almaya çalışmak Türkiye'nin temel politikalarından biri olmuştur. Nitekim Irak'ta petrol aramasına izin verilen petrol şirketlerinin isimleri yayımlandığında Türkiye'nin yer almaması büyük bir tepkiye neden olmuştur.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaklaşımı ve Kuzey Irak'taki gelişmeler Türkiye'nin Irak politikasını büyük ölçüde etkilemektedir.

Uzun bir süre boyunca Irak ile Türkiye arasında yaşanan sorunların temel kaynağı Iraklı Kürtlerle yaşanan anlaşmazlıklar olmuştur. 2003'ten sonra Irak'ın kuzeyindeki Kürt gruplarla Türkiye arasındaki gerginlik ve PKK'nın Irak'taki varlığına Irak hükümetinin gerektiği gibi yaklaşmaması zaman zaman gerginliklere neden olmuştur. ¹¹⁴

3.3.3.3. Türkiye - Irak Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

1991 de Körfez Savaşı sonrası Irak'a uygulanan yaptırımlardan en fazla etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin ihracatında önemli paya sahip olan Irak'a ihracat imkanı ciddi şekilde zarar görmüştür. Yaptırımlar nedeniyle Kerkük - Yumurtalık petrol boru hattının işletilememesi neticesinde gelirden Türkiye mahrum kalmıştır. Ayrıca bazı Türk bankaları Irak'tan alacaklarını tahsil edememiştir. Taşımacılık, müteahhitlik hizmetleri ve turizm gelirlerinden de yoksun kalmıştır.

Körfez krizinden sonraki savaş ortamında Türkiye'ye olan bir çok rezervasyon talebinin iptal edilmiş olması ve bunun sonraki yıllara da aksetmesi turizm gelirlerinde önemli kayıplar doğurmuştur. Körfez Savaşı öncesinde Türkiye ile 2 - 2,5 milyar USD civarındaki ticaret hacmi ile ilk dört ülke arasında yer almıştır. Ancak, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonrasında yürürlüğe giren 6 Ağustos 1990 tarihli Birleşmiş Milletler Güvenlik Kararı(BMGK) sonucunda Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Körfez krizi sonrası sanayi tesisleri büyük ölçüde zarar görmüştür. Körfez krizi sonrasında büyük hasar gören, rafineri, petro-kimya, tarım makineleri, kimya, demir-çelik, gıda, ilaç, elektrikli, makine, inşaat malzemeleri ve tekstil başta olmak üzere sanayi tesisleri yedek parça, yarı mamul ve hammadde sağlanamaması nedeniyle çok düşük kapasitelerle çalıştırılmıştır. Söz konusu tesislerin önemli bir bölümü de hammadde sıkıntısı nedeniyle kapanmıştır. ¹¹⁵

¹¹⁴ Serhat Erkmen, ORSAM, 'Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Irak Ziyareti Işığında Türkiye-İrak İlişkileri', Ortadoğu Analiz, Nisan 2009, Cilt 1 , Sayı 4 , s.3-9, (Çevrimiçi), http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/200946_serhati.pdf , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

¹¹⁵ Mustafa Güleç , Gencay Oğuz , T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 'Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri' (Çevrimiçi) , s.13, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/Irak%20Savasinin%20Golgesinde.pdf> , (Erişim Tarihi:10.05.2011)

1996 yılından itibaren Irak ile ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ikili düzeydeki çabalar yoğunlaştırılmış ve bu bağlamda Körfez Savaşı sonrasında ilk olarak 1996 yılı Temmuz ayında kamu ve özel sektör temsilcilerinden oluşan bir üst düzey Türk heyeti Irak'a resmi ziyarette bulunmuş ve aynı yılın Aralık ayında, altı yıllık aradan sonra, Türkiye-İrak KEK 11. Dönem Toplantısı yapılmıştır.

Tablo 8. Türkiye – Irak İkili Ticareti

(Milyon \$)				
YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2003	113	829	716	942
2004	468	1 821	1 353	2 288
2005	459	2 750	2 291	3 209
2006	376	2 589	2 213	2 965
2007	645	2 845	2 200	3 490
2008	1 321	3 917	2 596	5 238
2009	952	5 126	4 174	6 078
2010	1 355	6 043	4 688	7 398

Kaynak: TÜİK, **Irak Ülke Bülteni 2010**

3.4. Kuzey Komşuları

Yeni dönem 21. yüzyılda küresel egemenlik mücadelesinin temel çatışma alanı olma niteliğini sürdüren Avrasya coğrafyasındaki ülkelerin bu süreçte kendi konumlarını yeniden değerlendirmesi sürecidir. Bu geniş coğrafyanın iki kilit ülkesi konumundaki Rusya ve Türkiye'nin karşılıklı ilişkileri ve stratejik tercihleri Avrasya'nın gelecekteki kaderinin belirlenmesinde en önemli gelişmelerden biri olacaktır. Türkiye için Ukrayna, Karadeniz bölgesinin etkin gücü ve Kırım Tatarlarının yaşadığı ülke olması bağlamında önem taşımaktadır. Ukrayna'nın stratejik konumu, onu Türkiye ile ilişkileri bakımından önemli pozisyona getirirken, Türkiye'yi bölgesel istikrar bakımından güçlü bir aktör olarak gören Ukrayna da, dış politikasının güney ekseninde Türkiye'yle ilişkileri geliştirmeyi önemli hedeflerden biri olarak görmektedir.¹¹⁶

¹¹⁶ Habibe Özdal, USAK, 'Türkiye-Ukrayna İlişkileri: Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj', (Çevrimiçi), <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1896> (Erişim Tarihi: 24.05.2011)

Romanya Türkiye'den sonra Balkanların toprak ve nüfus bakımından en büyük ülkesidir. Coğrafi olarak da Türkiye'yi Batı'ya ve Kuzey Avrupa'ya bağlayan yollar üzerinde bulunan bir transit ülkesidir. Her iki ülkenin Karadeniz'e sınırdaş olması komşuluk ilişkilerinin yoğun biçimde yaşanmasına zemin sağlamaktadır.¹¹⁷ Bu sebeple bu bölümde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Romanya incelenecektir.

3.4.2. Rusya

Rusya , Doğu Avrupa ile kuzey Asya'ya yayılmış dünyanın en geniş ülkesidir. Kuzeyinde Kuzey Kutup Denizi; doğusunda Pasifik Okyanus; batısında Estonya, Litvanya, Beyaz Rusya, Letonya, Ukrayna, Moldavya, Baltık Denizi; güneyinde Kazakistan, Moğolistan, Çin, Gürcistan, Azerbeycan, Hazar Denizi, Kuzey Kore, Karadeniz yer almaktadır.¹¹⁸



Şekil 13. Rusya Federasyonu Ülke Haritası

Kaynak: KTO(1) , Rusya Federasyonu Ülke Raporu 2006

¹¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 'Türkiye-Romanya Siyasi İlişkileri,' (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---romanya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (Erişim Tarihi : 15.07.2011)

¹¹⁸ Wikipedia, Rusya , <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya> (Erişim Tarihi : 13.07.2011)

3.4.2.1. Rusya'nın Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Rusya Federasyonu
Yönetim Şekli	: Başkanlık Tipi Cumhuriyet – Federasyon
Başkent	: Moskova
Nüfus	: 138.739.892 milyon (2011)
Yüzölçümü	: 17,098,242 km ²
Para birimi	: Ruble
GSYİH	: 1.232 Trilyon Dolar (2009)
KBMG	: 15.900 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 3.8 (2010)
Enflasyon	: % 6.7 (2010) ¹¹⁹
Cumhurbaşkanı	: Dimitri MEDVEDEV
Başbakan	: Vladimir PUTİN
Dışişleri Bakanı	: Sergei LAVROV

3.4.1.2. Türkiye – Rusya Siyasi İlişkileri

Avrasya bölgesi dünya yerleşim birimi olarak pek çok uygarlığa, devlete ev sahipliği yapmıştır. Rusya ve Türkiye bu uygarlıklar arasında aralarında sahip oldukları 500 yıllık tarihçe öncesine dayanan bir geçmişe sahip bölgedeki iki önemli güç olabilmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin kökeni 15. Yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. İki ülkenin birbiriyle olan diplomatik ilişkileri bugünkü konuma gelene kadar pek çok aşamadan geçmiştir. 1492 yılında Rus Çarı III. Ivan'ın İstanbul'a diplomatik bir heyet gönderme yönündeki yazılı talebini iletmesi Türk- Rus diplomatik ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1497'de Karadeniz ittifakıyla başlayan ticari ilişkilerin yerini zaman zaman savaşlar, barışlar, ittifaklar, yardımlar, dostluklar ve ardından gelen soğuk savaş koşulları teslim almıştır.

Türkiye Rusya arasındaki ilişkiler Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası durağan devam etmiştir. Bu durağanlığa siyasi sorunlar ve rekabet sebep olmuştur.

¹¹⁹ CIA, 'The World Factbook', **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ru.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

Fakat Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya arasındaki ilişkiler özellikle son dönemlerde oldukça olumlu bir sürece girmiştir. Her iki ülkenin de ekonomi vasıtasıyla gelişen ilişkileri, sosyal ve siyasi alanda da ilerlemektedir. Ekonomi alanında işbirliğinin artması diğer alanlarda zaman zaman ortaya çıkan aksaklıkları bertaraf edebilmektedir. İşte bu yüzden özellikle ekonomi alanında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Rusya da Türkiye'nin ekonomik ve ticari işbirliğinde en önemli ortaklarından biridir.

İki ülke arasındaki dostane ilişkiler İkinci Dünya savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin doğu bölgesinden toprak talep etmesi ve Türk boğazlarında üsler kurmayı istemesine kadar sürmüştür. Daha sonraları iyice gerginleşen ilişkiler, 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra önemli ölçüde yatışmıştır. 1960'lı yılların başlarında, Sovyetler taleplerini resmen geri çektikten sonra, ilişkiler düzelmeye başlamış ve Türkiye ortak sanayi projeleri için Rusya'dan ekonomik destek almıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde yeni bir döneme girmesine sebep olmuştur.¹²⁰

3.4.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Rusya Siyasi İlişkileri

Türkiye SSCB'yi 1920 tarihinde tanıırken, SSCB Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümeti'ni tanıyan ilk büyük güç olmuştur. Devam eden süreçte 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla sona eren Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin dağılmasıyla SSCB'nin tahtını , Rusya Federasyonu almıştır. Türkiye, Rusya Federasyonu'nu 1992 yılında tanımış ve 25 Mayıs 1992 tarihinde “Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki ilişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma” imzalanmıştır.¹²¹

1992'de tarafların etki ve ilgi alanlarının uyuştugu noktalar olmasına rağmen ‘ortak çatı’ altında işler yapmak için birbirlerine kuşkuyla yaklaşmalarına sebep olan etkenlerin varlığı münasebetlerin olması gerektiği gibi ilerlemesini engellemiştir.

¹²⁰ Konya Ticaret Odası, ‘Rusya Federasyonu Ülke Raporu 2006’,s.18-23, (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/RUSYA-rapor.pdf>, (Erişim Tarihi : 19.05.2011)

¹²¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/GenelGorunum/Genel+Gorunum.htm, (Erişim Tarihi:17.05.2011)

Bunlardan bir kısmı:

- Rusya'nın 'yakın çevre' politikası
- Türkiye'nin Orta Asya'da Türki Devletlerle ortak kültüre sahip olması
- Rusya'nın SSCB'nin bölgedeki hakimiyetini kendinde devam ettirme düşüncesidir.

Ancak bunların yanında daha ağır basan ortak hususlar tarafları geçmişte önlemlerle yol almaya başlayan ilişkilerini bugüne taşımaya aracı olduğu söylenebilir. Bunlar:

- Rusya'nın Avrasya'da Türkiye gibi güçlü bir kökene sahip olması,
- Tarih, kültür ve ortak coğrafyanın paylaşılıyor olması,
- Her iki ülkenin de Avrupa ve Asya özelliklerini taşıması,
- İmparatorluktan devlete doğru bir süreçten geçmeleri,
- İki tarafın da hem doğu hem de batı bölgesine dahil edilebilecek topraklara sahip olmaları,
- Devletlerin ilişkilerin ilerlemesi için istikrarlı olmasıdır.¹²²

Taraflar arasında geçen süreç içerisindeki gelişme aşamasına göz attığımızda 1992-1998 yılları arasında enerji, etnik, bölgesel rekabet alanlarının olması ve gergin süren ilişkiler olarak ele alınabilir. Bu dönemde Rusya Federasyonu , Türkiye'ye rakip ülke gözüyle bakarak Kafkaslar ve Orta Asya'da Türkiye'nin etkin bir güç olmasını istemediğinden buna engel olmak için gerekli önlemleri almıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sözde bağımsız ülkeler kalkınabilmek için bir aracıya ihtiyaç duymaktaydılar. Türkiye en azından ortak dile sahip olmalarından dolayı Türki Devletlerin ihtiyaç duydukları aracı olabilirdi. Türkiye bu vesileyle bölgedeki petrol, doğalgaz vb. araçlardan faydalanabilir, böylelikle gücünü arttırabilirdi. Durum böyle olunca her şey Rusya Federasyonu'nun(RF) aleyhine bir gidişata doğru yol alabilirdi. Rusya'nın böyle bir yaklaşmayı kendine tehdit unsuru olarak algılaması rekabeti beraberinde getirerek ilişkilerde yaşanan kopukluktan ötürü ülkeler arasındaki mesafenin artmasına neden olmuştur.¹²³

¹²² Bahar Ezgin, 'Türkiye-Rusya İlişkileri 2007-2010' , (Çevrimiçi), <http://tr.caspianweekly.org/genc-dusunce/86-genc-dusunce/3190-turkiye-rusya-liskileri-2007-2010.html>, (Erişim Tarihi:31.05.2011)

¹²³ Tamina KİBAR, TÜRK SAM, 'Türkiye'nin Rusya İçin Önemi', (Çevrimiçi), <http://www.turksam.org/tr/a104.html>, (Erişim Tarihi: 26.04.2011)

Sonraki dönem içerisinde de Türkiye'nin daha ılımlı olduğu bir ilişki dönemini görmek mümkündür.

Türkiye'nin ve Rusya'nın yürüttüğü rekabet mücadelesinin taraflara verdiği zararın farkına varma ve bunun yanı sıra Rusya'nın zaman içerisinde önceleri jeopolitik konumu korumak için aldığı önlemler aniden artış gösteren ekonomik ilişkilerin faydasının görülmesinin etkisiyle önemini kaybederek yerini hızla ilerleyecek yoğun ilişkiler sürecine bırakmıştır.

1992-1998 arası dönemdeki zayıf ve sert politika sona erme aşamasına geçerek ülkeler arası ilişkiler daha iyiye giderek 'yumuşak güç' politikasıyla gelişmeye başlamıştır. Özellikle 2000 yılların başından itibaren Rusya-Türkiye ilişkilerinde ekonomi alanında işbirliğinin yanı sıra, siyasi ve güvenlik alanlarında da kontrollü gerginlik ve rekabet anlayışından işbirliğine geçiş süreci konusunda bazı somut adımlar atılmıştır. Bu bağlamda 16 Kasım 2001'de iki ülke dışişleri bakanlarının New York'ta imzaladıkları "Avrasya Eylem Planı" ile Avrasya coğrafyasında siyasi alanda ve terörizmle mücadele işbirliği ve ekonomik ortaklık konusunda uzlaşmaya varılmıştır.¹²⁴ Rusya-Türkiye ilişkilerinin yeni dönemde tarihsel rekabet yüküne dayanan ilişki anlayışından yavaş yavaş sıyrılarak çok boyutlu bir işbirliği sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Rusya Başbakanı Putin'in Aralık 2004'deki Ankara ziyareti sırasında taraflar arasında derinleştirilmiş çok boyutlu işbirliği çerçeve anlaşmasının imzalanması da bunun en önemli göstergesi olarak görülebilir.¹²⁵

Türkiye ile Rusya arasında son yıllarda karşılıklı diplomatik ziyaretlerin sayısında gözle görülür bir artış yaşanmaya başlamıştır. 2007 yılı Türkiye'de Rusya yılı olarak, 2008 yılı ise Rusya'da Türkiye yılı olarak kutlanmıştır.

¹²⁴ Nazım CAFERSOY, TÜRK SAM, '21. Yüzyılda Türkiye - Rusya İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://www.turksam.org/tr/yazdir262.html>, (Erişim Tarihi: 15.05.2011)

¹²⁵ Nazım CAFERSOY, TÜRK SAM, 'Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü', <http://www.turksam.org/tr/a787.html>13.02.2006, (Erişim Tarihi:13.05.2011)

Putin'in son Türkiye ziyareti sırasında Rusya, Samsun-Ceyhan boru hattına petrol vermeyi kabul etmiş, Türkiye ise Nabucco'nun alternatifi olarak ortaya atılan Güney Akım boru hattının Türkiye'nin karasularından geçebileceğini bildirmiştir.¹²⁶

Türkiye ile Rusya arasındaki vize muafiyet anlaşmasının 16 Nisan 2011 tarihinde yürürlüğe girerek, iki ülke vatandaşlarının birbirlerinin ülkelerine yapacakları her girişte 30 güne kadar ikamet süreli seyahatleri veya transit geçişleri vizeden muaf olmuştur.¹²⁷

3.4.1.4. Türkiye – Rusya Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Türkiye ve SSCB arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler 1923'lü yıllara dayanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana siyasi, ekonomik ve ticari anlamda Türkiye ve SSCB ilişkileri öncelikli konumda yer almıştır. 1937 yılında imzalanan Seyrisefain Anlaşması ile Türk-SSCB ticareti önemli bir gelişme kaydetmiş, siyasi ilişkilerin artmasıyla da ticaret hacmi genişlemiştir. Rusya Federasyonu ile Türkiye ilişkilerinin bugünkü temeli 1984 yılında imzalanan ve 1987 yılında yürürlüğe giren doğalgaz anlaşmasıdır. Türkiye doğalgaz ihtiyacının halen büyük bir bölümünü Rusya'dan temin etmektedir. Bu anlaşmanın önemi; Türkiye'nin Rusya'dan hangi yıl, ne kadar doğalgaz alacağını belirtmesi; koşulu ise alınan doğalgaz bedelinin yüzde 70'lik kısmının Türk mal ve hizmetleri ile ödenmesidir. İşte bu anlaşma ile Türk mal (sanayi ürünleri) ve hizmetleri (müteahhitlik) Rus pazarına girmeye başlayarak kademeli olarak bugüne kadar gelmiştir.¹²⁸

SSCB'nin dağılması sonrası ilişkiler bölgesel rekabet ve siyasi sorunlar nedeniyle donuk olarak devam ederken, ekonomi faktörü ilişkileri bu durumdan kurtaran faktör olmuş ve siyasi alanda da ortak paydalar bulunmaya başlanmıştır.

¹²⁶ Fatih Özbay, BİLGESAM, 'Türkiye-Rusya İlişkileri: Vizesiz Dönem Başlıyor.', (Çevrimiçi), http://bilgesam.net/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1009:turkiye-rusya-iliskileri-vizesiz-donem-basliyor&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136, (Erişim Tarihi: 11.05.2011)

¹²⁷ Zaman Gazetesi, 'Emniyet: Türkiye-Rusya Vize Muafiyeti 30 Gün Süreli', (Çevrimiçi), <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1122632>, (Erişim Tarihi: 17.05.2011)

¹²⁸ Bülent Şahinalp, T.C.Dış Ticaret Müsteşarlığı, 'Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/1sayi5.doc>, (Erişim Tarihi : 25.05.2011)

Bu çerçevede ekonomi alanında yapılan anlaşmalardan sonra “stratejik ortaklık” üzerine de çalışmalar yapılmaya başlanmış, Karadeniz’de ortak tatbikatların yapılması, Irak’ın yeniden yapılandırılmasında işbirliği yapılması, Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü ile işbirliği söz konusu olmuş, Avrasya’da taraflar arasında işbirliği aracılığı ile kurulacak ortak iş alanları üzerinde bölgenin siyasi hayatında Türkiye’nin etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Bir işbirliği niyetini ifade eden fakat işlerliği yüksek olmayan Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Karadeniz’de arama kurtarma faaliyeti için oluşturulmuş Blackseafor bunun örnekleridir.¹²⁹

Soğuk Savaş döneminin ardından Rusya’nın çoğulcu demokrasiye ve pazar ekonomisine yönelmesi ile yeni bir zemine oturmuş ve yeni işbirliği imkan ve perspektifleri ortaya çıkmıştır. 1991-2010 yılları arasındaki Türk-Rus ilişkilerinin dinamiklerine bakıldığı zaman , soğuk savaş döneminde çok cılız ilişkiler yaşanmıştır. Ticaret iki ülkeyi yakınlaştıran bir etkidir. Örneğin, Türkiye Rusya’dan en fazla gaz ithal eden üçüncü ülkedir ve ithalatın daha da artacağı öngörülmektedir.¹³⁰

Türkiye ile Rusya arasındaki Ekonomik Anlaşma ve Protokoller şöyle sıralanabilir:

- Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkiler 8 Ekim 1937 tarihli “Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması” ile 25 Şubat 1991 tarihli “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma” çerçevesinde yürütülmektedir.
- 20 Mayıs 1982 tarihli “Serbest Dövizle Ödemelere Geçişe Dair Protokol”
- 17 Eylül 1984 tarihli “Doğalgaz Anlaşması
- 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”
- 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma

¹²⁹ İlder Turan, BİLGESAM, ‘Türk-Rus İlişkileri. Sorunlar ve Fırsatlar’, (Çevrimiçi), http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=278:turk-rus-ilikileri-sorunlar-ve-firsatlar&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136, (Erişim Tarihi:11.05.2011)

¹³⁰ USAK, ‘Yeni Dönemde Türkiye-Rusya İlişkileri Üzerine Seminer Düzenlendi’, (Çevrimiçi), <http://www.usak.org.tr/duyuru.asp?id=46>, (Erişim Tarihi: 08.05.2011)

- 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Enerji İşbirliği Genel Çerçeve Anlaşması”
- 14 Mayıs 1992 tarihli Karma Ekonomik Komisyon¹³¹

Tablo 9. Türkiye – Rusya İkili Ticareti

				(Milyon \$)
YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	3.886.5	643.9	-3	4.530.4
2001	3.435.6	924.1	-2.5	4.359.7
2002	3.891.7	1.172	-2.7	5.063.7
2003	5.451.3	1.367.5	-4	6.818.9
2004	9.033.1	1.859.1	-7	10.892.3
2005	12.905.6	2.377	-10	15.282.6
2006	17.806.2	3.237.6	-14	21.043.8
2007	23.508.4	4.726.8	-18	28.235.3
2008	31.364.4	6.483	-24	37.847.4
2009	19.45	3.202.3	-16	22.652.4
2010	21.592.2	4.632.3	-16	26.224.5

Kaynak: DEİK, Rusya Federasyonu Ülke Bülteni 2008 TÜİK

3.4.3. Romanya

Romanya , Orta Avrupa'nın güney doğusunda, Balkan Yarımadası'nın kuzeyinde bulunan bir ülkedir. Ülke kuzeyde ve kuzeydoğuda Ukrayna, kuzeydoğuda Moldova, kuzeybatıda Macaristan, güneybatıda Sırbistan, güneyde Bulgaristan ile komşudur. Ayrıca ülkenin doğuda Karadeniz'e kıyısı vardır.¹³²

¹³¹ Konya Ticaret Odası, ‘Rusya Federasyonu Ülke Raporu 2006’,s.18-23, (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/RUSYA-rapor.pdf>, (Erişim Tarihi : 25.05.2011)

¹³² Wikipedia, Romanya , <http://tr.wikipedia.org/wiki/Romanya> (Erişim Tarihi: 13.07.2011)



Şekil 14. Romanya Ülke Haritası

Kaynak: İGEME, Romanya Ülke Raporu 2009

3.4.2.1. Romanya'nın Temel Göstergeleri

Resmi Adı	: Romanya
Yönetim Şekli	: Parlamenter Cumhuriyet
Başkent	: Bükreş
Nüfus	: 21.904. 551 milyon (2011)
Yüzölçümü	: 238.391 km ²
Para birimi	: Ron
GSYİH	: 161.11 Milyar Dolar (2009)
KBMG	: 11.500 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 1.9 (2010)
Enflasyon	: % 6 (2010) ¹³³
Cumhurbaşkanı	: Traian BASESCU
Başbakan	: Emil BOC
Dışişleri Bakanı	: Teodor BACONSCHI

¹³³ CIA, 'The World Factbook', **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

3.4.2.2. Türkiye – Romanya Siyasi İlişkileri

Karadeniz vasıtasıyla Türkiye'nin komşusu olan Romanya ile ilişkiler uzun bir tarihe dayanmaktadır ve 1989 Devrimi'nden bu yana hızla gelişerek belirli bir düzeye ulaşmıştır. Romanya Türkiye'den sonra Balkanların toprak ve nüfus bakımından en büyük ülkesidir. Coğrafi olarak da Türkiye'yi Batı'ya ve Kuzey Avrupa'ya bağlayan yollar üzerinde bulunan bir transit ülkesidir. Her iki ülkenin Karadeniz'e sınırdaş olması komşuluk ilişkilerinin yoğun biçimde yaşanmasına zemin sağlamaktadır. Türkiye, Romanya'nın Balkanlar ve Orta Doğu'daki en büyük ticari ortağı konumundadır.¹³⁴ 1989 yılında gerçekleşen değişimden bu yana süren Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme çabalarının sonunda Romanya, 2004 yılında NATO üyeliğine, 1 Ocak 2007 itibariyle de AB üyeliğine kabul edilmiş ve böylece Batı'yla entegrasyon sürecini tamamlamıştır.

Romanya'nın, Türkiye ve Rusya başta olmak üzere bölgede önemli konuma sahip ülkelerle diyalogu artmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliğinden yana olan Romanya, Türkiye'nin çevre bölgelerde istikrarın geliştirilmesine yönelik çabalarını takdirle karşılamakta ve desteklemektedir. Diğer taraftan Türkiye, nüfus, yüzölçümü ve ekonomik büyüme bakımlarından önemli bir AB üyesi olan Romanya ile diyalogun artırılmasından yanadır. Bu çerçevede, dönemin Dışişleri Bakanı Diaconescu'nun 2009 Ağustos ayında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, Türkiye-Romanya ilişkilerinin stratejik ortaklık temelinde geliştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Romanya'da yaşayan yaklaşık 70 bin Türk ve Tatar Türk'ü bulunmaktadır. 2009 yılı sonu itibariyle Romanya'da 9.364 Türk vatandaşı yasal olarak ikamet etmektedir. 1 Ağustos 2010 tarihi itibariyle Türkiye'de ikamet eden toplam 1.238 Romen vatandaşı bulunmaktadır.¹³⁵

¹³⁴ Konya Ticaret Odası, 'Romanya Cumhuriyeti Ülke Raporu 2009', (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/romanya.pdf>, (Erişim Tarihi : 29.04.2011)

¹³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 'Türkiye-Romanya Siyasi İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---romanya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (Erişim Tarihi : 29.04.2011)

3.4.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Romanya Siyasi İlişkileri

Soğuk savaş döneminin başlangıcı Romanya ile Türkiye ilişkilerinde ayrılmaya neden olurken , iki ülke ideolojik , siyasi , sosyo-ekonomik ve askeri anlamda farklı kutuplara girmiştir. Romanya , Doğu Bloğu'nun Sovyet modeli bir rejimin ihraç edildiği ülke konumuna düşerken , Türkiye ise Batı Bloğu'nun 'ileri karakolu' durumuna gelmiştir. Balkanlarda savaş sonrasında yeni yapılanmalar kendisini göstermiş ve 1950 yıllarından sonra söz konusu coğrafyanın doğu – batı arasında bir mücadele alanına dönüştüğü görülmektedir. Bu dönem itibariyle, bloklar arası çıkar çatışmaları kendisini hissettirmiştir. Bu denklemlerin gölgesinde Türkiye - Romanya ikili ilişkilerinde bir kopukluk kendisini göstermiştir. Zira bölgesel konjonktürel gelişmeler dikkate alındığında, 1953 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Balkan Paketi'nde Türkiye'ye tarihsel ve kültürel ilişkileri kuvvetli olan Romanya'nın yer almaması Sovyetler Birliği'nin yürümesi dışında edememesinin bir sonucudur. ¹³⁶

1990'dan sonra Romanya'daki değişen rüzgarları Rumen dış politikasında köklü değişikliklere yol açmış ve Türk – Romen ilişkileri de paralel mahiyette gelişme göstermiştir. İki ülke ilişkilerinde Sosyalist ideolojilerin gölgesi ortadan kalkarken; tarihsel arka plandaki toplumsal ve kültürel ilişkilerin hacmi, yeni dönemde ikili ilişkilerde güven tesis edici bir işleve sahip olmuştur. Romanya'nın bu dönemden sonra Batı ile ilişkiler bağlamında Avrupa ailesine girme isteği ve NATO ile ortak bir gelecek perspektifi, Bükreş – Ankara ilişkilerinde sıcak rüzgarların esmesine yol açmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerde karar vericilerin üst düzey karşılıklı ziyaretleri ilişkilerin seyrine olumlu yönde katkı sağlamıştır. ¹³⁷

İki kutuplu sistemde Moskova faktörüne göre şekillenen Türkiye – Romanya ilişkileri, 1990'dan günümüze değin Bükreş yönetiminin öncelik tanıdığı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹³⁶ Kader Özlem, Karadeniz Araştırmaları, 'Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Romanya'nın Dış Politikasında Batı Dünyası ve Türkiye'yle İlişkiler', (Çevrimiçi), Sayı 12, Kış 2007, s.35-47 http://www.karam.org.tr/Makaleler/1073204850_ozlem.pdf, (Erişim Tarihi : 20.04.2011)

¹³⁷ Osman Metin Öztürk , 'Türk Dış Politikasında Balkanlar' , Ömer E. Lüttem , Birgül Demirtaş Coşkun(der.) ,Balkan Diplomasisi,Ankara,ASAM Yayınları,2001,s.10

Gerek bölgesel düzlemde Karadeniz açısı gerekse Boğazla boyutu Romanya–Türkiye dostluğunu kaçınılmaz kılan iki ayrı faktördür. Her iki ülkede jepostratejik açıdan birbirleri için önemlidirler. İki ülke arasında ortak bir sınırın bulunmaması, ilişkilerin gelişimini kısıtlayıcı bir unsur olmaktan ziyade ; ikili ilişkilere olumlu yönde katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda Soğuk Savaş Dönemi'nin ardından Türk-Rumen ilişkileri bakımından Türkiye'nin bu sorunlu bölgede ilişkilerini en az derecede sıkıntıyla götürdüğü ülkelerden biri Romanya'dır. ¹³⁸

3.4.2.4. Türkiye – Romanya Arasındaki Siyasi İlişkilerin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Balkan ülkeleri arasında en yoğun ikili ticari ve ekonomik ilişki, Türkiye ile yaklaşık 80 bin civarında Türk soydaşlarının yaşamakta olduğu Romanya arasındadır. Türkiye; İtalya, Almanya ve Fransa'dan sonra, Romanya'nın ihracatında en büyük dördüncü ülkedir.

1989'dan sonra Romen – Türk ekonomik ve ticari ilişkiler sürekli bir gelişim içerisinde olup, ticari açıdan özellikle 1997'de Serbest Dolaşım Anlaşması'nın imzalanmasıyla önemli ölçüde artış göstermiştir. ¹³⁹ Ekonomik ilişkiler bağlamında Türkiye ile Romanya arasında gün geçtikçe artan bir ticaret hacminden bahsedebilmek mümkündür. Bükreş ile Ankara arasında gerek ikili gerekse Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde geliştirilen çok taraflı ilişkiler dinamiği gelecekte de gelişme gösterme eğilimindedir.

Türk – Rumen ilişkilerinde istatistiksel bağlamda her geçen gün giderek artan bir ticaret hacmi gözlemlenirken Romanya'nın dış ticaret bağlamında 2004 yılı itibariyle, ihracatının % 79,4'ünü, ithalatının ise % 70,5'inin AB üyesi ülkelerle gerçekleştirdiğini belirtmek gerekmektedir.

Romanya, Türkiye'nin Balkanlardaki en büyük ticari ortağıdır. Ayrıca İtalya, Almanya ve Fransa'nın ardından Romanya'nın 4. büyük ihracat pazarı Türkiye'dir.

¹³⁸ Şule Kut, 'Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik', İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 204

¹³⁹ Pınar Erdem, İZTO, 'Romanya Ülke Raporu', (Çevrimiçi), <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/0AA23914-718E-4C49-80A3-475B5EEEC288/5470/02romanya.pdf>, (Erişim Tarihi : 20.04.2011)

İkili ticaretin yapısına bakıldığında Romanya'ya ihraç edilen ürünler ile bu ülkeden ithal edilen ürünlerin benzerlik gösterdiği görülmektedir.

2008 yılı sonunda 7,5 milyar doları aşan Türkiye - Romanya ticaret hacmi, küresel krizin etkisiyle 2009 yılı sonu itibarıyla 4,5 milyar dolar seviyesine inmiş, yılbaşından itibaren ise tekrar yükselme eğilimine girmiştir.

24 Aralık 2009 tarihi itibarıyla Türkiye'de 107 Romen sermayeli firmanın yaklaşık 50 milyon TL tutarında yatırımı bulunmaktadır. Romanya'daki Türk yatırımları 5,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Romanya'da yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler arasında değer itibarıyla dokuzuncu, yatırımcı sayısı itibarıyla üçüncü ülke konumundadır. 2009 yılında Romanya'dan ülkemize gelen turist sayısı 366.698'dir.¹⁴⁰

Tablo 10. Türkiye – Romanya İkili Ticareti

(Milyon \$)				
YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	674	326	-348	1.000
2001	481	392	-89	873
2002	662	567	-95	1.229
2003	956	873	-83	1.829
2004	1.610	1.236	-374	2.846
2005	2.286	1.785	-501	4.071
2006	2.669	2.351	-318	5.020
2007	3.113	3.644	531	6.757
2008	3.548	3.988	440	7.536
2009	2.258	2.216	-42	4.474
2010	3.448	2.599	-849	6.047

Kaynak: İGEME, Romanya Ülke Raporu 2009 TÜİK

3.4.3. Ukrayna

Ukrayna , Doğu Avrupa'da ülkedir. Doğusunda Rusya, kuzeyinde Beyaz Rusya, batısında Polonya, Slovakya ve Macaristan, güneybatısında Romanya ve Moldova, güneyinde Karadeniz ve Azak Denizi yer almaktadır.

¹⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 'Türkiye-Romanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri', (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-romanya-ticari-ve-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi : 20.05.2011)



Şekil 15. Ukrayna Ülke Haritası

Kaynak: İTO, Ukrayna Ülke Raporu 2007

3.4.3.1. Ukrayna Temel Göstergeler

Resmi Adı	: Ukrayna Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Cumhuriyet
Başkent	: Kiev
Nüfus	: 45.134.707 milyon (2011)
Yüzölçümü	: 603.550 km ²
Para birimi	: Grivna
GSYİH	: 113.545 Milyar Dolar (2009)
KBMG	: 6.700 Dolar (2010)
Büyüme Hızı	: % 54.3 (2010)
Enflasyon	: % 9.8 ¹⁴¹
Cumhurbaşkanı	: Viktor Yanukoviç
Dışişleri Bakanı	: Konstantin Grişenko

¹⁴¹ CIA, 'The World Factbook', **Geography , People , Economy** , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uk.html> , (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

3.4.3.2. Türkiye – Ukrayna Siyasi İlişkileri

Ukrayna ile Türkiye arasındaki işbirliği, ilk olarak, kısa bir süre için bile olsa, 1918 – 1920 yılları arasında devletler düzeyinde bulunmaktadır. İki ülke arasında ilk “Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması” Ukrayna Halk Cumhuriyeti zamanında 2 Ocak 1922’de imzalanmıştır. Türkiye, Ukrayna’nın bağımsızlığını 16 Aralık 1991’de ilk olarak tanıyan devletler arasındadır. Bağımsızlık sonrası Ukrayna’nın çoğulcu demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine yönelmesi ve Batıya dönük bir politika izlemesi Türkiye-Ukrayna ilişkilerinin müsait bir zeminde gelişmesini sağlamıştır.

Ukrayna ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler ise 1992 yılı Şubat ayında oluşmaya başlamıştır. Ukrayna ile Türkiye arasında işbirliğinin hemen hemen bütün alanlarını kapsayan 70 anlaşma imzalanmıştır.

Temel siyasi antlaşma, 4 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan Ukrayna ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması’dır.

Ukrayna ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin oluşturulduğu Şubat 1992’den itibaren geçen dönemde devletlerin en önemli başarılarından biri, Ukrayna–Türkiye ilişkilerinin yapıcı ortaklık seviyesine yükseltilmesidir. Ukrayna’nın coğrafi büyüklüğü, bölge ve Avrupa güvenliği ve istikrarı açısından stratejik konumu ve askeri-savunma sanayi imkan ve kabiliyetleri, benzer konumdaki Türkiye’nin çıkarları ile örtüşmekte, bu da iki ülkeyi birbiri için önemli ortaklar haline getirmektedir. Böylece Türkiye’nin stratejik hedefleri ve ülkelerin Avrupa Birliği’ne ve Avrupa – Atlantik kuruluşlarına tam üyelik hedefleri de benzerlik göstermektedir.¹⁴²

Ukrayna ile Türkiye arasında bütün düzeylerde yoğun siyasi diyalog sürdürülmektedir. Cumhurbaşkanları, uluslararası forumlar çerçevesinde devamlı olarak görüşmeler yapmaktadırlar.

¹⁴² Konya Ticaret Odası, ‘Ukrayna Cumhuriyeti Ülke Raporu 2006’, (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/ukrayna.pdf>, (Erişim Tarihi : 20.05.2011)

Türkiye'nin Ukrayna ile ilişkilerinin önemli bir boyutunu da Kırım Tatarları konusu oluşturmaktadır. Türkiye'de çok sayıda (bazı kaynaklara göre 1 milyon) Kırım Tatar asıllı yurttaş varlığı ve bölge ile yoğun ve eski tarihi/kültürel bağlar nedeniyle de Ukrayna ile ilişkiler önem arz etmektedir. Türkiye'nin Kırım Tatarları konusundaki temel politikası, Kırım Tatarlarının diğer Ukrayna vatandaşlarıyla birlikte, Ukrayna'nın bütünlüğü içinde ve Ukrayna'nın sadık vatandaşları olarak yaşamaları yönündedir. Bu sebeple Kırım Tatarları'nın geleceği ve huzuru da Türkiye için önem taşımaktadır.¹⁴³

Ukrayna ve Türkiye BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) , KEİ dahil olmak üzere birçok uluslararası organizasyon çerçevesinde verimli bir şekilde işbirliği yapmaktadır. Uluslararası alanda ilişkilerin asıl özelliği karşılıklı anlayış ve karşılıklı destektir.

Ukrayna dış politikasında ülkenin öncelikleri, Ukrayna'nın bağımsızlığını kazandığı günden bu yana birkaç önemli dönüşüm yaşamıştır. Türkiye, 2004 sonrası Ukrayna'nın Batı ile entegrasyon politikalarını ve bu çerçevede Ukrayna'nın NATO üyeliğini desteklemiştir. Askeri ilişkiler ikili düzeyin yanı sıra, NATO-Ukrayna Komisyonu, BLACKSEAFOR ve Karadeniz Uyum Harekâtı çerçevesinde de sürdürülmektedir. Diğer taraftan hem Türkiye hem de Ukrayna, ikili ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiğini düşünmekte ve bu yönde inisiyatif almaktadır.¹⁴⁴

İlişkilerde balıkçıların zaman zaman karasularını ihlal etmesi gibi sorunlar dışında önemli sorun olmamakla birlikte, ikili ilişkilerin taşıdığı potansiyelin tam olarak değerlendirilemediği her iki ülke liderleri tarafından dile getirilmektedir. Türkiye ve Ukrayna ekonomik ilişkilerini arttırmak eğilimindedir.

1993 yılı Ocak ayında Ukrayna'nın Ankara Büyükelçiliği faaliyete başlamıştır. Türkiye'nin Başkent Kiev'de Büyükelçiliği ve 1 Kasım 2001'de faaliyete geçen Odesa'da bir Başkonsoloslugu bulunmaktadır. Ukrayna'nın da Ankara'da Büyükelçiliği ve İstanbul'da Başkonsoloslugu faaliyet göstermektedir.

¹⁴³ Habibe Özdal, USAK, 'Türkiye-Ukrayna İlişkileri: Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj', (Çevrimiçi), <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1896> (Erişim Tarihi: 24.05.2011)

¹⁴⁴ Yavuzhan Erdem, AYSAM, 'Ukrayna Ülke Raporu', (Çevrimiçi), http://www.aysam.gen.tr/yay_news.php?newsid=115, (Erişim Tarihi:24.05.2011)

Türkiye açısından Karadeniz'in kuzeyinde deniz komşusu olan Ukrayna'nın istikrarı büyük önem taşımaktadır. Karşılıklı üst düzey ziyaretler ve bu ziyaretler sırasında imzalanan anlaşmalar iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır.¹⁴⁵

3.4.3.3. Türkiye – Ukrayna Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Rusya ve Kazakistan'dan sonra Sovyetler Birliği'ni oluşturan 3. en büyük ülke olan Ukrayna, Türk şirketleri için oldukça önemli bir pazardır. Büyük çoğunluğu Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) niteliğinde olan Ukrayna'daki Türk şirketler, ağırlıklı olarak telekomünikasyon, gıda, temizlik malzemeleri üretimi, hazır giyim, orman ürünleri, maden ve metal ile inşaat ve inşaat malzemeleri üretimi alanlarında faaliyet göstermektedir.¹⁴⁶

Ukrayna, Türkiye'nin Bağımsız Devletler Topluluğu için de Rusya'dan sonra ikinci önemli ticaret ortağıdır. 1990'lı yıllar boyunca iki ülke arasındaki ticari denge Türkiye aleyhine gerçekleşmiştir. Ukrayna'nın ithalatta uyguladığı yüksek gümrük ve tüketim vergileri, ithalat maliyetlerini artırmakta ve Türk mallarının Ukrayna pazarındaki rekabet gücünü azaltmaktadır.¹⁴⁷

Ukrayna ile Türkiye'nin ekonomik ve ticari ilişkilerinin yasal çerçevesini oluşturan, "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" 1992, "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" ile "Çifte Vergilendirmenin ve Vergi Kaçakçılığının Önlenmesi Anlaşması" ise 1996 yılında imzalanmıştır. Türkiye'nin gelişen ekonomik kapasitesi ile birlikte 2000'li yıllarda Türkiye ve Ukrayna arasında ikili ticaret hacmi önemli artış göstermiştir. 2001 yılında 1 milyar Dolar olan ikili ticaret hacmi, 2008 yılında 8 milyar Dolar'ı bulmuştur.

¹⁴⁵ Konya Ticaret Odası, 'Ukrayna Cumhuriyeti Ülke Raporu 2006', (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/ukrayna.pdf>, (Erişim Tarihi : 01.06.2011)

¹⁴⁶ EKADIALOG, 'Türkiye-Ukrayna Ticareti', (Çevrimiçi), http://www.ekodialog.com/Konular/Avrasya%20Ulkeleri/turkiye_ukrayna_ticaret.html

¹⁴⁷ AZOT-TRANS, 'Türkiye-Ukrayna İlişkileri', (Çevrimiçi), http://www.azot-trans.com/tr/ukraine/turkiye_ukrayna_iliskiler, (Erişim Tarihi : 01.06.2011)

Bu Türkiye ve Ukrayna ekonomileri için kayda değer bir gelişme olmakla birlikte, mevcut potansiyeli yansıtmaktan uzaktır.¹⁴⁸ 2009 yılında küresel ekonomik krizden en çok etkilenen ülkeler arasında yer alan Ukrayna ile Türkiye'nin toplam ticaret hacminde yaklaşık % 50 oranında düşüş yaşanmış ve 2008 yılında 8,2 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2009 yılında 4,1 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) , Türkiye ile Ukrayna arasında 2002 yılında imzalanan “Teknik ve Mali İşbirliği Protokolü” çerçevesinde Simferopol’de açtığı ofis aracılığıyla bu ülkedeki faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁴⁹

Türkiye ile Ukrayna arasındaki Ekonomik Anlaşma ve Protokoller şöyle sıralanabilir:

- Ticari İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol
- İş Konseyi Kurulmasına Dair Anlaşma
- Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (04.05.1992)
- Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü
- Enerji İşbirliği Anlaşması (28.10.1993)
- Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması (30.04.1994)
- Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (30.05.1994)
- Karma Ekonomik Komisyonu I, Dönem Toplantısı Protokolü
- TSE ve Ukrayna Devlet Standardizasyon, Metroloji ve Belgelendirme Komitesi
- Arasında İşbirliği Anlaşması
- Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması
- Ticari Deniz Taşımacılığı Anlaşması
- Hava Taşımacılığına İlişkin Protokol
- Hava Taşımacılığı Anlaşması
- Gümrük İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardıma İlişkin Anlaşma (27.11.1996)

¹⁴⁸ Serkan Bağ, ‘Büyükelçimiz İle Özel Röportaj ‘Türkiye-Ukrayna İlişkileri’ <http://www.turkhaber.com.ua/haberler-mainmenu-2/6906-bueyuekelcimi-ahmet-buelent-meric-le-cok-ozel-roeportaj-qtuerkiye-ukrayna-likileri.html>, (Erişim Tarihi:04.01.2011)

¹⁴⁹ Ferhat Özden, ‘Türkiye-Ukrayna Ekonomik ve Ticari İlişkileri’ <http://www.turkishrelations.com/ukrayna/turkiye-ukrayna-ekonomik-ve-ticari-ili-kileri>, (Erişim Tarihi:07.05.2011)

- Gümrük Müsteşarlığı ile Ukrayna Devlet Gümrük Komitesi arasında Protokol
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (27.11.1996)
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (27.11.1996)
- İşadamları ve Kamyon/Otobüs Şoförleri için Mütөөddit Vize Verilmesine Dair 20 milyon Dolar'lık Türk Eximbank Kredi Anlaşması
- Türkiye-Ukrayna Ortak Bildirisi (Cumhurbaşkanları arasında)
- Karma Ekonomik Komisyonu II. Dönem Toplantısı Protokolü
- Karma Ekonomik Komisyonu III. Dönem Toplantısı Protokolü.¹⁵⁰

Tablo 11. Türkiye – Ukrayna İkili Ticareti

(Milyon \$)				
YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	HACİM
2000	982	258	-723	1.24
2001	758	289	-468	1.047
2002	991	313	-678	1.304
2003	1.332	445	-887	1.776
2004	2.509	576	-1.934	3.085
2005	2.651	821	-1.83	3.472
2006	3.059	1.121	-1.938	4.18
2007	4.519	1.481	-3.038	6
2008	6.106	2.188	-3.919	8.294
2009	3.157	1.033	-2.123	4.19
2010	3.83	1.262	-2.568	5.092

Kaynak: İGEME, Ukrayna Ülke Raporu 2007

¹⁵⁰ Konya Ticaret Odası, 'Ukrayna Cumhuriyeti Ülke Raporu 2006', (Çevrimiçi), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/ukrayna.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.06.2011)

SONUÇ

Soğuk savaş sonrası başlayan yeni dünya düzeni küreselleşme olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği faydalardan daha fazla yararlanabilmek için ülkeler arasında bir yarış başlamış ve bu yarış ortak çıkarları olan ülkeleri bir araya getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme kavramı bölgeselleşmeyi de içine almaktadır.

Türkiye bulunduğu coğrafi konum itibarı ile birbirinden çok farklı ve son derece canlı bölgeler ile sınırlara sahip olmakta, komşuluk etmektedir. Dünyanın bazı bölgelerinde ekonomik ve ticari ilişkilerin komşu ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri yönlendirdiği görülmekle birlikte, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede, siyasi ilişkilerin, daha ziyade ekonomik ve ticari ilişkileri etkilediği gerçeği görülmektedir. Komşu ülkelerle yaşanan ikili siyasi sorunların veya bu ülkelerin kendi iç sorunlarının, Türkiye'nin gerek komşularıyla gerek diğer bölge ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerini olumsuz etkilediği açıktır.

Türkiye'nin Batı komşuları ile olan ilişkileri, AB hedefi doğrultusunda ilerlemektedir.

AB üyesi Yunanistan ile uzun yıllardır var olan siyasal anlaşmazlıklara karşın, ortak paydaları öne çıkarma politikası sonucunda son yıllarda ticaret açısından gelişme sağlanmıştır. Yunan pazarı zevk, beğeni ve de coğrafi bakımdan Türkiye pazarına yakın, aynı zamanda alım gücü yüksek bir pazardır. Başta turizm olmak üzere, inşaat, enerji, bankacılık ve birçok sektörde sağlanacak işbirliklerinin her iki ülkenin de yararına olacağı görülmektedir. Yunanistan ile ikili ticaret yıllardır Türkiye lehine bir süreç izlemeye devam etmektedir. Kronik olarak Yunanistan aleyhine dış ticaret açığı ile devam eden ikili ticarete, bu açık zaman zaman biraz daha daralarak, zaman zaman artarak devam etmektedir.

Uzun süren bir gerginlik ve tırmanma döneminin ardından ve özellikle yaşanan depremlerle birlikte iki ülkenin halkları arasında başlayan sıcak ilişkiler ve yakınlaşma; her ne kadar üzücü bir olay olsa da iki ülke arasındaki ilişkiler bakımından sevindirici bir gelişmedir. Bu bağlamda, iki ülke dışişleri yetkililerinin yakın zamanlarda gerçekleştirdikleri görüşmeler de olumlu bir gelişmedir.

Bu yakınlaşmanın iki ülke arasındaki ilişkiler açısından en belirleyici psikolojik etken olan "Güven Sorunu"nun aşılmasında çok önemli bir rol oynayacağı şüphesizdir.

Yunan hükümeti , ticari ilişkilerin geliştirilmesinde ön koşul olarak siyasi sorunların çözülmesi politikasını gütmekte ancak ticari ilişkilerin aksamasına yol açacak bir davranış içinde de bulunmamaktadır. Türk girişimcilerin ülkede fiyat , kalite ve yakınlık avantajlarını kullanabilmeleri teşvik edilmelidir.

AB üyesi olan Bulgaristan serbest piyasa ekonomisine geçtikten sonra zorlanma dönemini atlatmış, Avrupa sistemine entegre olmuş ve ekonomik kararlarını siyasete göre değil şartlara göre almaya başlamıştır. Son derece hızlı özelleştirmelerde bulunan Bulgaristan'a Türk yatırımcılar da ilgi göstermektedirler.

Türkiye, Bulgaristan'daki Türk azınlığın varlığını ortak tarihi geçmişin bir mirası ve ikili ilişkilere olumlu katkıda bulunan bir unsur olarak görmektedir. Dolayısıyla, Bulgaristan'daki Türk azınlığın eşit vatandaşlar olarak, huzur ve refah içinde yaşamlarını sürdürmeleri ve toplumsal hayata aktif bir şekilde katılmaları için çaba verilmektedir. Türk azınlığın temel insan haklarından ve hürriyetlerinden engelsiz bir şekilde yararlanmasına önem verilmektedir. Türkiye ile olan ticari ilişkileri yükselen Bulgaristan , aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısıdır.

Türkiye'nin doğu komşuları olan Kafkas ülkeleri S.S.C.B.'den ayrıldıktan sonra; siyasal, sosyal ve ekonomik olarak bir bocalama devresi geçirmişlerdir. S.S.C.B'den ayrılan bu ülkeler hem iç çalkantılar hem de komşuları ile savaflara varabilecek düzeyde siyasal sorunlar yaşamışlardır.

Bocalama döneminden sonra, önümüzdeki dönemde dünya politikasını önemli boyutta da etkileyecek olan Kafkas enerji kaynakları bölge açısından önem teşkil etmiş, Batılı kaynaklar doğrudan sermaye yatırımları ile bölgeye girmeye başlamışlardır. Türkiye'nin gerek bir enerji istasyonu olma yönündeki adımları açısından ve gerekse bölge ülkeleri ile ticaretin sağlanması için karşılıklı bağlılığı artırması açısından enerji kaynaklarının transferini sağlayacak boru hattı projeleri önemlidir.

Tüketici nüfusu ve talep açısından oldukça mütevazı bir pazar olan Gürcistan, Türkiye için Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine açılan kapı durumundadır. Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında petrol ve doğalgaz ticaretindeki bir geçiş ülkesidir. Ermenistan'ı devre dışı bırakarak yapılan tüm projeler Gürcistan'ın lehine olmaktadır. Bu durumda Gürcistan, Ermenistan gibi davranmayıp projelere olumlu tepkiler göstererek ülkesini ve toplumunu gelişmişlik düzeyine yükseltecektir. Gürcistan ile ekonomik ve siyasi ilişkiler iyi seviyede tutulmalı ve işbirlikleri kurulmalıdır. BTC projesinden sağlanacak dolaylı kazançların yanında, Türkiye'nin bu proje ile "geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri" karşılığında taşınacak kapasiteye bağlı olarak önemli bir gelir elde etmesi beklenmektedir.

Türkiye'nin, bu projeden "geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri" karşılığında; taşınan petrole bağlı olarak, ilk on beş yıl için 140 ile başlayıp 200 milyon dolara ulaşan, daha sonrası içinse 200 ile başlayıp 300 milyon Dolar civarına çıkan bir yıllık gelir elde etmesi beklenmektedir. Azerbaycan petrolünü Gürcistan üzerinden Türkiye'ye getiren bu boru hattından, Gürcistan'ın geçiş işletmesi karşılığında 40 yılda 2,5 milyar dolar alacağı öngörülmektedir. Stratejik öneme sahip bu boru hattı ile Azerbaycan'dan gelen gazın Avrupa'ya dağıtılması ileri hedefler arasında bulunmaktadır. Söz konusu proje, Türkiye'nin Avrasya bölgesinde stratejik köprü ülke olma öngörüsü çerçevesinde gerçekleştirilen en önemli ve somut proje olarak dikkat çekmektedir.

Dış dünyaya açılan yolları neredeyse tamamen kapalı olan ve son derece sınırlı nüfus ve kaynaklara sahip dışa kapalı Ermenistan'a Türkiye'nin sınır kapısı kapalıdır. Resmi yollardan ticaret yapılmıyor gibi gözükse de, iki ülke arasında ticaret İran ve Gürcistan üzerinden ve de bavul ticareti ile yapılmaktadır. Sınır kapısının açılması hatta son derece uygun koşullarda bulunan sektörlere yatırımlarda bulunulması Ermenistan'ın Türkiye ile olan ilişki bağlılığını arttıracak, bölgede Türk varlığını arttıracak ve siyasal anlaşmazlıklarda da uzlaştırıcı bir etki yapacaktır.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki dil, tarih, din ve soydaşlık birliği, ticari ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rekabet avantajı yaratmaktadır.

Boru hattı projelerinde, Türkiye'nin amacı Petrol ve Doğalgaz üreticisi ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunmak ve bağımsızlıklarını pekiştirmek, ayrıca bölgede bir enerji terminali haline gelinebilmesidir. Azerbaycan'daki Türk yatırımları ülkedeki petrol dışı yabancı yatırımlar içinde ilk sırada yer almaktadır. Türkiye, enerji yatırımlarından elde edebileceği kazançların dışında, esas önemli olarak bu yatırımların ülkeye getirisinin kullanılacağı petrol dışı sektörlerde varlığını arttırmalıdır.

Türkiye'nin güney komşuları, bugün dünyanın gözlerini çevirmiş olduğu bir coğrafyadır. Siyasal olarak katı rejimlere sahip, ekonomik olarak içe dönük olan ve ihracatları tek enerji kaynaklarına bağlı bu ülkeler kendilerine has bir yapı oluşturmuşlardır.

Türkiye-Suriye işbirliği bölgesel barış ve istikrarın tesisi bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye; Irak, İsrail-Filistin ihtilafı, Lübnan gibi bölgesel sorunlar hakkında Suriye'yle istişarelerde bulunmakta ve bu sorunların uluslararası toplumla işbirliği halinde çözümüne katkıda bulunmaya gayret etmektedir.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde sağlanan ilerleme, Orta Doğu'da eksikliği derinden hissedilen diyalog ortamının tesis edilmesi halinde, ikili sorunların ne denli hızlı ve barışçı şekilde aşılabildiğini göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir. Türkiye-Suriye ilişkileri, iki ülke halklarının ortak çıkarları ile bölge istikrar ve güvenliğe katkıda bulunmak ana hedefi doğrultusunda geliştirilmeye devam edecektir.

Tamamen içe kapalı ve yoğun ithal-ikame stratejiler uygulayan yaşayan İran ile Türkiye arasındaki ilişkiler olması gereken düzeyden çok gerilerdedir. Siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkileri sıkı sıkıya etkilediği İran ile enerji kaynaklarının aktarımı konusunda ticaret artışı mümkün görünmektedir. İki ülkenin bazı ortak değerlere ve kültürel benzerliklere ve ortak sınıra sahip olması ve İran'da çok sayıda Türkçe konuşan insanın bulunması gibi nedenlerle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük bir avantaj oluşturmaktadır. Bu avantajın iyi değerlendirilmesi her iki ülke menfaatleri açısından büyük önem taşımaktadır.

İran ile Türkiye arasında, normal ticari kanallardan gerçekleşen ticarete ilaveten, resmi kayıtlara dayanmayan, yolcu beraber (bavul ticareti), sınır pazarları ve diğer yollardan kayıt dışı olarak gerçekleşen önemli bir ticaret hacmi bulunmaktadır. Kayıt dışı olması nedeniyle hacmi tam olarak bilinmemekle birlikte söz konusu ticaretin 250-300 Milyon dolar seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir.

Irak'ta koalisyon güçleri bulunmakta ve bir birlik oluşturulmaya çalışılmaktadır. Yıllardır süre gelen Irak'ın savaş halinden ve ambargo kararlarından en çok etkilenenler arasında Türkiye gelmektedir. Müdahaleler öncesi Türkiye'nin en iyi ticaret partnerlerinden olan Irak bugün olabilecek düzeyden son derece geridedir. Önümüzdeki dönemde , siyasi açıdan stabilize olmuş , iç birliğini sağlamış ve batılılaşma yanlısı bir Irak'ın Türkiye ile ticaretinin artacağı , eski günlerine yaklaşacağı görülmektedir.

Türkiye'nin kuzey komşularına bakıldığında , Türkiye-Rusya ilişkileri 2000'li yılların ortalarından beri çok farklı dinamiklerin itici gücüyle önemli bir aşama kaydetmiştir ve kaydetmeye devam etmektedir. Küresel ve bölgesel gelişmelere yönelik perspektifleri genel itibarıyla örtüşen iki ülkenin, özellikle siyasi alanda işbirliklerinin artırılması gerekmektedir. Güven inşası ile geçirilen süreç göz önünde bulundurulduğunda, önümüzdeki dönemde yoğunlaşan ekonomik ilişkilerin, siyasi ilişkileri güçlendirme konusunda önemli bir motivasyon kaynağı olacağı söylenebilir. Son dönemde özellikle Vize Muafiyeti Antlaşması, 2010'da başlayan bir sürecin ürünü olarak Nisan 2011 itibarıyla hayata geçirilmiştir. Buna göre, iki ülke arasındaki 30 günlük turistik vizeler kaldırılmıştır. Vizelerin kalkması sonucunda iki ülke arasındaki ticaret hacminin kısa süre içerisinde 40-50 milyar dolar seviyesine ulaşması, Türkiye'ye yıllık 4 milyondan fazla Rus turist gelmesi ve yıllık 200 bini dahi bulmayan Rusya'daki Türk turist sayısının artırılması planlanmaktadır. Rusya-Türkiye ilişkileri özellikle son 10 yıldır gerçek bir atılım içerisindedir. Ticaret, enerji, turizm gibi alanlarda başlatılan yakınlaşma inisiyatifinin siyasal ve askeri meselelerin çözümünde de etkili olabileceği düşüncesi, mevcut gelişim seyrinin arkasındaki en önemli dayanak noktası konumundadır. Ekonomik ilişkilerden çok, hem Rusya'nın hem Türkiye'nin izlediği bölgesel ve küresel stratejiler ilişkilerin yükselmesinin arkasındaki itici güç durumundadır.

Türkiye'nin Balkanlardaki en büyük ticari ortağı olan Romanya, Karadeniz Bölgesi'nde de Rusya Federasyonu'ndan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Romanya bugün Türkiye'nin, Balkanlar'daki en büyük ticari ortağı konumunda bulunmaktadır. Genel anlamda bakıldığında Romanya Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 11. ülke, en çok ithalat yaptığı 19. ülke konumunda yer alıyor. Türkiye ise, Romanya'nın en fazla ithalat ve ihracat yaptığı ilk beş ülke arasında yer alıyor. Petrol ve doğalgazın ardından elektrikte kavşak ülke olmak isteyen Türkiye, Avrupa Birliği üyesi Romanya ile de elektrik hatlarını güçlendirme kararı almıştır. Türk iş adamlarının Romanya'daki yatırımları 2 milyar dolara yaklaşmaktadır. Türk ekonomisinin bel kemiğini oluşturan KOBİ'lerin dışa açılma politikalarında da, Romanya hedef pazarlar arasında yer almaktadır.

Karadeniz'in iki kıyıdaş ülkesi olarak Türkiye ve Ukrayna arasındaki ilişkilerin genel seyrine bakıldığında ilişkilerin iyi fakat mevcut potansiyel bağlamında yetersiz olduğu görülmektedir. Türkiye ve Ukrayna ekonomik ilişkilerini arttırmak peşindedir. Bölgesel anlamda ise istikrara yönelik bir işbirliği söz konusudur.

Genel olarak , Türkiye'nin çevresindeki ülkeler serbest piyasa ekonomisine yeni uyum sağlama noktasında oldukları için siyasete göre ekonomik kararlarını tayin etmektedirler. Türkiye'nin , çevresindeki ülkelerle bir yandan siyasi ilişkilerini düzeltmesi , bir yandan da bölgede kalıcı bir konsensus tesisine katkıda bulunması ve komşu ülkeler ile olan ticari ilişkilerini bugün olduğu düzeyden daha da yukarılara taşıması gerekmektedir.

Barış ve istikrarın hakim olacağı ortam içinde komşular arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesinin çok daha kolay ve hızlı olacağı muhakkaktır. Bu nedenle , Türkiye'nin komşularıyla siyasi ve ticari ilişkilerini bugün olduğundan ileri noktalara taşıyabilmesi için her şeyden önce bölgesinde barış ve istikrarın hakim olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKSU, F. 2001. **‘Türk-Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme’**. Ankara. Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi(SAEMK). Araştırma Projeleri Dizisi 2/2001. Ankara Üniversitesi Basımevi.

ARI, T. 2005. **‘Geçmişten Günümüze Ortadoğu’**. İstanbul. Alfa Yayınları.

AYMAN, G. 2001. **‘Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç Tehdit ve İttifaklar’**. Ankara. Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi(SAEMK). Araştırma Projeleri Dizisi 7/2001. Ankara Üniversitesi Basımevi.

BEŞEREN,S. 1998. **‘Ege’de Temel Sorun’** . Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BİLGE, S. 2000. **‘Büyük Düş Türk Yunan Siyasi İlişkileri’**. Ankara. 21. Yüzyıl Yayınları.

CEM, İ. 2004 **‘Türkiye Avrupa Avrasya 1: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs’**. İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

DEMİRTAŞ COŞKUN, B. 2002. **‘Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar’**. Balkan Araştırmaları Dizisi No:7. Ankara. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

FIRAT, M. 2002. ‘Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan Dış Politikasının Yeniden Biçimleniş Süreci’. der. **‘Türkiye’nin Komşuları’**. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzel. Ankara. İmge Kitabevi.

GÜREL, Ş. 1993. **‘Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri(1821-1993)’**. Ankara. Ümit Yayıncılık.

KURUBAŞ, E. 2002. ‘Türk-Yunan İlişkilerinde Neo-Detant Dönemi ve İlişkilerin Geleceği’.**Türkiye-Yunanistan: Eski Sorunlar-Yeni Arayışlar** (Der. Birgül Demirtaş Coşkun). Ankara. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

KUT, Ş. 2005. **‘Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik’**. İstanbul. Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÖZTÜRK, O. 2001. ‘Türk Dış Politikasında Balkanlar’. Ömer E. Lütem , Birgül Demirtaş Coşkun(der.). **Balkan Diplomasisi**. Ankara. ASAM Yayınları.

SOYSAL, İ. 1999. ‘Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç’. Ankara. Türk Tarih Kurumu.

TAYFUR, F. 2002. ‘Akdeniz’de Bir Ada: KKTC’nin Varoluş Öyküsü’. Ankara. İmge Kitabevi Yayınları.

TÜREL, Y. ve Şahin M. 2004. ‘Ortadoğu Siyasetinde Suriye’. Platin Yayınları. Ankara.

UZGEL, İ. 1998. ‘Doksanlarda Türkiye için Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar. Gencer Özkan- Şule Kut (der.). En Uzun On Yıl. İstanbul. Boyut Kitaplar.

WILKINSON, J. 2001. ‘Amerika-Türkiye ve Yunanistan: Üç Kişi Kalabalıktır’. Abramowitz, Morton (der.). Türkiye’nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası. (çev.Nasuh Uslu ve Faruk Çakır). Liberte. Ankara.

Makale

BAĞCI H. ve Sinkaya B. (2008) “Türkiye-İran İlişkileri: Güvenlik Perspektifinden Bir Değerlendirme” . **4.Türkiye-İran İlişkileri Sempozyumu: Küreselleşmenin Türkiye-İran Toplumlari Üzerindeki Etkileri ve Toplumlari Karşılaşabileceği Problemler**. Ankara. Türk Tarih Kurumu.

Elektronik Kaynaklar

AÇIKALIN, S. (18.09.2009). ‘Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye-Suriye İlişkileri’ <http://www.usakgundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-C4%B0li%C5%9Fkileri.html>.(Erişim Tarihi: 18.05.2011)

ARAS, B. ve Özbay F. ‘Türkiye – Ermenistan Statüko ve Normalleşme Arasında Kafkasya Siyaseti’. <http://www.setav.org/ups/dosya/22458.pdf>. (Erişim Tarihi:13.04.2011)

ASLANLI, A. ‘2011 Yılında Türkiye-Ermenistan İlişkileri-4’. <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/kafkaslar/3402-2011-yilinda-turkiye-ermenistan-iliskileri--4.html>. (Erişim Tarihi: 22.02.2011)

ATET. ‘Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Raporu 2010’. http://www.turansam.org/azerbaycan_ulke_raporu.pdf. (Erişim Tarihi: 17.02.2011)

AYDIN, N. (06.04.2011). ‘Ülkemizin Jeopolitik Önemi’. <http://www.makaleler.com/bolgesel-makaleleri/ulkemizin-jeopolitik-onemi.htm>.

‘Azerbaycan -Türkiye İlişkileri’. <http://azerbaycan.ihh.org.tr/uluslararası/azerbaycanturkiye.html>.(Erişim Tarihi:04.05.2011)

AZOT-TRANS. **‘Türkiye-Ukrayna İlişkileri’**. http://www.azot-trans.com/tr/ukraine/turkiye_ukrayna_iliskiler. (Erişim Tarihi : 01.06.2011)

BAĞ, S. **‘Büyükelçimiz İle Özel Röportaj: Türkiye-Ukrayna İlişkileri’**. <http://www.turkhaber.com.ua/haberler-mainmenu-2/6906-bueyuekelcimi-ahmet-buelent-meric-le-cok-ozel-roeportaj-qtuerkiye-ukrayna-likileri.html>. (Erişim Tarihi:04.01.2011)

BAŞAĞA, A. Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Komşu Ülkelerle Ticaretimiz’**. <http://www.mfa.gov.tr/komsu-ulkelerle-ticaretimiz.tr.mfa>. (Erişim Tarihi:10.05.2011)

BENLİ, O. **‘Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu’**. http://www.uekibb.org/raporlar/Azerbaycan_958512914.pdf. (Erişim Tarihi: 28.05.2011)

CAFERSOY, N. **‘21. Yüzyılda Türkiye - Rusya İlişkileri’**. <http://www.turksam.org/tr/yazdir262.html>. (Erişim Tarihi: 15.05.2011)

CAFERSOY, N. **‘Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü’**. <http://www.turksam.org/tr/a787.html>13.02.2006. (Erişim Tarihi: 13.05.2011)

DURAL, E. **‘Türkiye’nin Ortadoğu Politikası (1946-1960)’**. <http://www.belgeler.com/blg/sek/turkiye-nin-ortadoğu-politikasi-1946-1960-the-middle-east-policy-of-turkey-1946-1960>. (Erişim Tarihi: 20.04.2011)

ERDEM, P. **‘Romanya Ülke Raporu’**. (25.04.2011). <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/0AA23914-718E-4C49-80A3-475B5EEEC288/5470/02romanya.pdf>. (Erişim Tarihi : 20.04.2011)

ERDEM, Y. **‘Ermenistan Ülke Raporu’**. http://www.aysam.gen.tr/yay_news.php?newsid=240. (Erişim Tarihi: 29.04.2011)

ERDEM, Y. **‘Ukrayna Ülke Raporu’**. http://www.aysam.gen.tr/yay_news.php?newsid=115. (Erişim Tarihi: 24.05.2011)

ERKMEN, S. **‘Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Irak Ziyareti Işığında Türkiye-Irak İlişkileri’**. Ortadoğu Analiz. 2009. Cilt 1. Sayı 4. http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/200946_serhati.pdf. (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

EROĞLU, Haldun. **‘Türkiye’nin Jeostratejik Önemi’**, (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/a889.html>. (Erişim Tarihi: 02.05.2011)

ERYALÇIN, Kaşif. Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler’**. (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa> . (Erişim Tarihi: 10.04.2011)

ERYAMAN, Hakan. **‘Komşu Ülkelerle Ticaretimiz’**. (Çevrimiçi) http://www.stratejikboyut.com/files/komsu_ulkelerle_ticaretimiz.pdf, (Erişim Tarihi: 07.05.2011)

EZGİN, Bahar. **‘Türkiye-Rusya İlişkileri 2007-2010’**. (Çevrimiçi) <http://tr.caspianweekly.org/genc-dusunce/86-genc-dusunce/3190-turkiye-rusya-iliskileri-2007-2010.html>. (Erişim Tarihi:31.05.2011)

GÜLEÇ, Mustafa , Gencay Oğuz. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. **‘Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri’**. (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/Irak%20Sava-sinin%20Golgesinde.pdf>. (Erişim Tarihi:10.05.2011)

İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. **‘Azerbaycan Ülke Raporu’** (Çevrimiçi) <http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Azerbaycan>. (Erişim Tarihi: 14.03.2011)

İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. **‘İran Ülke Raporu 2009’**. (Çevrimiçi) http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-page/Ulke_Raporu_%C4%B0RAN-IGEME-2009_00003424.pdf. (Erişim Tarihi:30.04.2011)

İnkılâp Tarihi. **‘Hatay Sorunu ve Çözümlemesi’**. (Çevrimiçi) <http://www.inkilap.info/hatay-sorunu-ve-cozumlenmesi>.(Erişim Tarihi:10.05.2011)

İran Kültür Evi. **‘İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti İlişkilerine Kısa Bir Bakış’**. (Çevrimiçi) <http://www.irankulturevi.com/turkce/iran/iran.htm>. (Erişim Tarihi : 30.04.2011)

İstanbul Sanayi Odası. **‘Yunanistan Ülke Raporu 2008’** . (Çevrimiçi) http://www.abm-istanbul.org/files/BilgiBankasi/pazarlar/ulkeler/yunanistan_ulke_raporu.doc. (Erişim Tarihi:06.03.2011)

İstanbul Ticaret Odası. **‘2007 Suriye Ülke Raporu’**. (Çevrimiçi) <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Suriye.pdf>. (Erişim Tarihi : 20.04.2011)

KANTARCI, Şenol. **‘ABD - AB Kıskaçında Türkiye - Ermenistan İlişkileri’**. (Çevrimiçi) Sayı 8. http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_06.html.(Erişim Tarihi:22.03.2011)

KANTARCI, Şenol. TÜRKSAM. ‘Amerikalı Bir Uzmanın Gözüyle Türkiye- Ermenistan İlişkileri’. (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/a277.html>. (Erişim Tarihi: 22.03.2011)

KİBAR, Tamina. TÜRKSAM. ‘Türkiye’nin Rusya İçin Önemi’. (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/a104.html>. (Erişim Tarihi: 26.04.2011)

Kobifinans. ‘Suriye’nin Ülke Profili’. (Çevrimiçi) <http://www.kobifinans.com.tr/tr/dispazar/041401/772>. (Erişim Tarihi:28.05.2011)

Konya Ticaret Odası. ‘Bulgaristan Ülke Raporu 2008’ . (Çevrimiçi) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/Bulgaristan.pdf> . (Erişim Tarihi: 13.02.2011)

Konya Ticaret Odası. ‘İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu 2008’. (Çevrimiçi) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/iran.pdf>. (Erişim Tarihi:25.04.2011)

Konya Ticaret Odası. ‘Romanya Cumhuriyeti Ülke Raporu 2009’. (Çevrimiçi) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/romanya.pdf>.(Erişim Tarihi : 29.04.2011)

Konya Ticaret Odası. ‘Rusya Federasyonu Ülke Raporu 2006’. (Çevrimiçi) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/RUSYA-rapor.pdf>. (Erişim Tarihi:25.05.2011)

Konya Ticaret Odası. ‘Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu 2008’. (Çevrimiçi) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf>. (Erişim Tarihi:25.05.2011)

Konya Ticaret Odası. ‘Ukrayna Cumhuriyeti Ülke Raporu 2006’. (Çevrimiçi) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/ukrayna.pdf>. (Erişim Tarihi : 01.06.2011)

Konya Ticaret Odası. ‘Yunanistan Ülke Raporu’. (Çevrimiçi) <http://www.setav.org/ups/dosya/19587.pdf>. (Erişim Tarihi: 07.03.2011)

Okan Üniversitesi. ‘Gürcistan Ülke Raporu’. Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi. (Çevrimiçi) <http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr/node/14>. (Erişim Tarihi: 30.04.2011)

ÖKSÜZ, Pınar. Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü. ‘Azerbaycan Ülke Profili 2010’. (Çevrimiçi) <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/5C964E93-CA96-4337-94D0-31E29D851CCC/14731/Azerbaycan2010.pdf>.(Erişim Tarihi:14.04.2011)

ÖZBAY, Fatih. BİLGESAM. ‘Türkiye-Rusya İlişkileri:Vizesiz Dönem Başlıyor’. (Çevrimiçi) http://bilgesam.net/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1009:turkiye-rusya-iliskileri-vizesiz-donem-basliyor&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136 . (Erişim Tarihi:11.05.2011)

ÖZDAL, Habibe. USAK. ‘**Türkiye-Ukrayna İlişkileri: Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj**’. (Çevrimiçi) <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1896>. (Erişim Tarihi: 24.05.2011)

ÖZDEN, Ferhat. ‘**Türkiye-Ukrayna Ekonomik ve Ticari İlişkileri**’. <http://www.turkishrelations.com/ukrayna/turkiye-ukrayna-ekonomik-ve-ticari-ili-kileri>. (Erişim Tarihi:07.05.2011)

ÖZLEM, Kader. Karadeniz Araştırmaları. ‘**Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Romanya’nın Dış Politikasında Batı Dünyası ve Türkiye’yle İlişkiler**’ (Çevrimiçi) Sayı 12. 2007. http://www.karam.org.tr/Makaleler/1073204850_ozlem.pdf.(Erişim Tarihi:20.04.2011)

SAPMAZ, Yıldız. ‘**Yunanistan Ülke Raporu 2004**’. (Çevrimiçi) http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/Ulke_Raporlari_Yunanistan.pdf. (Erişim Tarihi: 10.05.2011)

SERTTAŞ, Aybike. TÜRKSAM. ‘**Türkler ve Ermeniler: Bulanık Suların Ardında İki Toplum, Yüzyıllık Hikâyenin Meyvesi; Zehirli Elma**’. (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/a878.html>.(Erişim Tarihi: 27.04.2011)

‘**Soğuk Savaş Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri**’. (Çevrimiçi) <http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/soguksavas/soguksavas.html>. (Erişim Tarihi : 20.05.2011)

ŞAHİNALP, Bülent. T.C.Dış Ticaret Müsteşarlığı. ‘**Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri**’. (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/1sayi5.doc>.(Erişim Tarihi : 25.05.2011)

ŞAMILOĞLU, Famil. USAK. ‘**Türkiye’nin Ermenistan Açılımı ve Azerbaycan**’. (Çevrimiçi) <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1187>. (Erişim Tarihi:07.01.2011)

ŞEKERCİ, Beyza. ‘**Azerbaycan Ülke Profili**’. (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa165.doc>. (Erişim Tarihi: 18.05.2011)

‘The World Factbook’. **Armenia**. Geography , People , Economy. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html>.

‘The World Factbook’. **Iran**. Geography , People , Economy. (25.04.2011) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>.

‘The World Factbook’. **Syria**. Geography , People, Economy. (25.04.2011) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>

'The World Factbook'. **Azerbaijan**. Geography , People , Economy. (25.04.2011)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>.

'The World Factbook'. **Ukraine**. Geography , People , Economy. (25.04.2011)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uk.html>.

'The World Factbook'. **Iraq**. Geography , People , Economy. (25.04.2011)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>.

'The World Factbook'. **Russia**. Geography , People, Economy. (25.04.2011)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ru.html>.

'The World Factbook'. **Romania**. Geography , People , Economy. (25.04.2011)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html>

'The World Factbook'. **Georgia**. Geography , People , Economy. (25.04.2011)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>.

'The World Factbook'. **Greece**. Geography , People , Economy. (25.04.2011)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html>.

'The World Factbook'. **Bulgaria**. Geography , People , Economy. (25.04.2011)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>.

TURAN, İlder. BİLGESAM. '**Türk-Rus İlişkileri Sorunlar ve Fırsatlar**'. (Çevrimiçi)
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=278:turk-rus-ilikileri-sorunlar-ve-firsatlar&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136
(Erişim Tarihi:11.05.2011)

TÜRBEDAR, Erhan. TEPAV. '**Bulgaristan'ın Türkiye İkilemi**'
<http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/1746>. (Erişim Tarihi: 28.01.2011)

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı. '**Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu**'. (Çevrimiçi)
http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Azerbaycan_UlkeRaporu.pdf. (Erişim Tarihi: 28.01.2011)

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı. '**Gürcistan Ülke Raporu**'. (Çevrimiçi)
http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Gurcistan_UlkeRaporu.pdf. (Erişim Tarihi: 27.03.2011)

'**Türk – Yunan Ekonomik ve Ticari İlişkileri**' (Çevrimiçi)
<http://www.turkishgreeknews.org/tr/book/export/html/3238>. (Erişim Tarihi: 16.01.2011)

‘Türkiye - Ukrayna Ticareti’.
http://www.ekodialog.com/Konular/Avrasya%20Ülkeleri/turkiye_ukrayna_ticare.html.(Erişim Tarihi: 19.04.2011)

‘Türkiye – Bulgaristan İlişkileri’. (Çevrimiçi)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan-T%C3%BCrkiye_ili%C5%9Fkileri
(Erişim Tarihi: 27.08.2010)

‘Türkiye – Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan’daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi’. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Sayı: 2. ANKARA. 2003
<http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2003/SAD2.pdf#page=195>. (Erişim Tarihi: 27.04.2011)

‘Türkiye’nin Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkide Bulunduğu Ülkeler’. (Çevrimiçi) <http://www.teknolojiweb.net/turkiyenin-konsulari-komsu-ulkelerle-iliskiler/>. (Erişim Tarihi: 21.02.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. **‘Türkiye-İran: “Bu Kadar İstikrarlı İlişkisi Olan İki Ülke Dünyada Zor Gösterilir’** .(Çevrimiçi)
<http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/78917/turkiyeiran-bu-kadar-istikrarli-iliskisi-olan-iki-ulke-dunyada-zor-gosterilir.html>. (Erişim Tarihi:14.05.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. **‘Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri’.**
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/GenelGorunum/Genel+Gorunum.htm
(Erişim Tarihi:15.07.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. **‘Yurtdışı İran’.** (Çevrimiçi)
<http://www.tccb.gov.tr/yurt-disi/254/78906/iran.html> (Erişim Tarihi:13.05.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, **‘Türkiye-Gürcistan Siyasi İlişkileri’.** (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 14.04.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye – Bulgaristan Siyasi İlişkileri’** . (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---bulgaristan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 14.05.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye –Azerbaycan Siyasi İlişkileri’.** (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 18.01.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri’.** (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 18.01.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye-Ermenistan Siyasi İlişkileri’** . (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 10.04.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye-İran Siyasi İlişkileri’**. (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi:19.05.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye-Romanya Siyasi İlişkileri’**. (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---romanya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>. (Erişim Tarihi : 29.04.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye-Romanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri’**. (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-romanya-ticari-ve-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi : 20.05.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkileri’**. (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> . (Erişim Tarihi : 25.04.2011)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye-Suriye Siyasi İlişkileri’**. (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>.

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. **‘Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri’**. (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi:10.04.2011)

USAK. **‘Yeni Dönemde Türkiye-Rusya İlişkileri Üzerine Seminer Düzenlendi’**. (Çevrimiçi) <http://www.usak.org.tr/duyuru.asp?id=46>. (Erişim Tarihi: 08.05.2011)

Wikipedia. Ermenistan. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermenistan> (Erişim Tarihi: 13.07.2011)

Wikipedia. **‘Jestrateji’**. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Jestrateji> , (Erişim Tarihi: 05.07.2011)

Wikipedia. Rusya. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya> (Erişim Tarihi : 13.07.2011)

Wikipedia. **‘Gürcistan’** , <http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan> (Erişim Tarihi: 13.07.2011)

Wikipedia. **‘İran – Türkiye İlişkileri’**. (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran-T%C3%BCrkiye_ili%C5%9Fkileri. (Erişim Tarihi : 30.04.2011)

Wikipedia. Romanya . <http://tr.wikipedia.org/wiki/Romanya> (Erişim Tarihi: 13.07.2011)

YAVAŞ, Leyla. **‘Son Dönem Türkiye Bulgaristan İlişkileri’**. (Çevrimiçi) <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/balkanlar/1109-son-doemem-tuerkiye-bulgaristan-likileri.html>. (Erişim Tarihi : 09.03.2011)

‘Yunanistan Temel Göstergeler ve İkili İlişkiler 2007’. <http://www.deik.org.tr/bultenler/2005781125Yunanistan-haziran2007.pdf>. (Erişim Tarihi: 08.03.2011)

‘Yunanistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik – Ticari İlişkileri’. (Çevrimiçi) <http://www.turkishgreeknews.org/tr/yunanistan-genel-ekonomik-durumu-ve-turkiye-ile-ekonomik-ticari-iliskileri-753.html>. (Erişim Tarihi: 09.01.2011)

Gazete ve Dergiler

Anadolu Ajansı Basın Bülteni. **‘1997’de Türk Dış Politikası (4)’**. Ankara. 26 Aralık 1997. Saat:11.59. Sayı: AA9253.

Anadolu Ajansı Basın Bülteni. **‘1999 Yılına Bakış, Türk-Yunan İlişkilerinde Gerginlik ve Yakınlaşma Yılı’**. Atina. 20 Aralık 1999. Saat: 12.15. Sayı: AA9017.

BBC. **‘Suriye’de Hükümet İstifa Etti’**. (Çevrimiçi) http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/03/110329_syria_government.shtml (Erişim Tarihi:29.05.2011)

Samanyolu Haber. **‘Suriye’de Yeni Hükümet Kuruldu’**. (Çevrimiçi) http://www.samanyoluhaber.com/s_540225_suriyede-yeni-hukumet-kuruldu.html. (Erişim Tarihi:14.05.2011)

Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 2, ANKARA, 2003, s.201, <http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2003/SAD2.pdf#page=195>. (Erişim Tarihi: 28.01.2011)

Zaman Gazetesi. **‘İkili ilişkileri sürekli arttıran Türkiye ile Bulgaristan bir çok ortak projede yer alıyor’**. (Çevrimiçi) Sofya. 11.04.2011. Saat: 12:23. <http://zaman.bg/ikili-iliskileri-surekli-arttiran-turkiye-ile-bulgaristan-bir-cok-ortak-projede-yer-aliyor/>. (Erişim Tarihi : 11.04.2011)

Zaman Gazetesi. **‘Emniyet: Türkiye-Rusya Vize Muafiyeti 30 Gün Süreli’**. (Çevrimiçi) <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1122632>. (Erişim Tarihi:17.05.2011)